

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur SÜYEN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

Bilecik, 2019

10126374

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur SÜYEN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

Bilecik, 2019

10126374

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Öznur SÖYÜK
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cengiz KOYUNCU
Tezin Özgün Adı : Yoksulluk ve Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki
Tezin İngilizce Adı : The Relationship Between Poverty and Underground Economy

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 27 / 06 / 2019

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY~~
~~ÇOKLUĞU~~ ile İktisat Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cengiz KOYUNCU

Üye Prof. Dr. Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU

Üye : Dr. Öğr. Üye. Yüksel OKŞAK

Üye :

Üye :

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20.... tarih ve
...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“*Yoksulluk ve Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki*” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Öznur SÜYEN

10.05.2019

ÖN SÖZ

Bu tezin hazırlanış ve yazımı aşamasında bilgi, deneyim ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU'ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Arkadaşım Kezban KISACIK bütün süreç boyunca her anlamda yanımda olarak, desteği ve katkıları için teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bugünlere ulaşmamda emeklerini ve desteklerini benden esirgemeyen aileme, özellikle tez çalışmam boyunca hatalarımı düzelten değerli eşim İbrahim SÜYEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Öznur SÜYEN

10.05.2019

ÖZET

Günümüzde yer altı ekonomisi problemine yaygın bir biçimde bilhassa az gelişmiş ekonomilerde rastlanmaktadır ve aynı zamanda yeraltı ekonomisi belli bir boyutta gelişmekte olan ekonomilerinde problemidir. Yer altı ekonomisi devletler için vergi gelir kaybına yol açması nedeniyle ve formel sektörde yer alan firmalar ile adaletsiz bir rekabet yaratması nedeniyle bir sorundur.

Yer altı ekonomisine yol açan ekonomik ve demografik faktörler arasında adaletsiz vergi oranları, gelir dağılımı adaletsizliği, nüfus artışı ve kırdan kente göçü sayabiliriz. Yer altı ekonomisinin diğer belirleyicilerinin yanında yoksulluk yer altı ekonomisinin en hayati belirleyicilerinden biridir. Ayrıca yeraltı ekonomisi ekonomik ve siyasi belirsizliğin yoğun olduğu ekonomilerde daha fazla gözlenmektedir.

Bu çalışmada yoksulluğun enformel sektör üzerindeki etkisi panel data çerçevesinde analiz edilecektir. Bu bağlamda bir ekonomide yoksulluk seviyesindeki artışın yer altı ekonomisini arttıracığı hipotezini test etmekteyiz. Panel veri analizlerinden elde edilen tahmin sonuçları yoksulluk ile yer altı ekonomisi arasında aynı yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır, yani yoksulluk seviyesindeki bir azalış yeraltı ekonomisini azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kayıt Dışı Ekonomi, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT

Nowadays the problem of underground economy is widely encountered particularly in less-developed and it is at some extent problem for developing economies as well. It is a problem in the sense that it causes tax revenue loss for government and creates unfair competition with the firms operating in formal sector.

Among the economic and demographic reasons causing underground economy that we may count are unfair tax rates, unfair income distribution, population increase, migration from rural area to urban area. Besides the other determinants of underground economy, poverty is one of the crucial determinants of underground economy. People who do not have a regular job or could not find a job in formal sector would prefer to work in underground economy in order to survive. In addition to that, underground economy is widely seen in the economies where economical and political uncertainty is high.

In this study the impact of poverty on informal sector will be analyzed in a panel data framework. In this sense we test the hypothesis that increase in poverty level will boost underground economy in an economy. The estimation results from panel data analysis reveal that there is a statistically significant positive association between poverty and underground economy, namely a decrease in poverty level reduces underground economy.

Keywords: Poverty, Underground Economy, Panel Data Analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ, BOYUTLARI VE ETKİLERİ

1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	3
1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİ TANIMI.....	3
1.2.1. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ortaya Çıkaran Faktörler.....	7
1.2.2. Ekonomik Nedenler	9
1.2.3. İdari Yapıdan Kaynaklı Nedenler.....	12
1.2.4. Mali Yapıdan Kaynaklı Nedenler	13
1.2.5. Sosyal ve Toplumsal Nedenler.....	15
1.2.6. Vergi Ahlakı, Psikolojik ve Kültürel Yapıdan Kaynaklanan Nedenler...	16
1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI	17
1.3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	18
1.3.2. Dünya’da Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	24
1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ.....	25
1.4.1. Olumlu Etkileri.....	26
1.4.2. Olumsuz Etkileri	28

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI

2.1. YOKSULLUK.....	30
2.2. YOKSULLUK KAVRAMI.....	30
2.3. YOKSULLUK TÜRLERİ.....	33
2.3.1. Mutlak Yoksulluk.....	33
2.3.2. Göreli Yoksulluk.....	34
2.3.3. Öznel (Subjektif) Yoksulluk.....	35
2.3.4. Nesnel (Objektif) Yoksulluk.....	35
2.3.5. İnsani Yoksulluk.....	36
2.4. YOKSULLUĞU ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER.....	37
2.4.1. Sosyal Ve Demografik Unsurlar.....	38
2.4.1.1. Nüfus Baskısı.....	38
2.4.1.2. Hane halkı Büyüklüğü.....	38
2.4.1.3. Eğitim.....	39
2.4.1.4. Sağlık.....	41
2.4.1.5. Göç.....	41
2.4.2. Ekonomik Nedenler.....	42
2.4.2.1. Enflasyon.....	43
2.4.2.2. Ekonomik Krizler.....	43
2.4.2.3. Gelir Dağılımı Ve Büyüme.....	44
2.4.2.4. İşsizlik.....	45
2.4.3. Diğer Nedenler.....	47
2.5. YOKSULLUĞUN BOYUTLARI.....	49

2.5.1. Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları	49
2.5.2. Dünya’da Yoksulluğun Boyutları.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ LİTERATÜR.....	56
3.2. YOKSULLUK LİTERATÜR.....	61
3.3. DATA VE METODOLOJİ.....	66
3.3.1. İnsani Kalkınmışlık.....	69
3.3.2. Yoksulluk Boşluğu (Poverty Gap).....	73
3.3.3. Watts Yoksulluk İndeksi.....	77
3.3.4. Gini İndeksi.....	81
3.3.5. Headcount Yoksulluk İndeks.....	85
3.3.6. MLD Yoksulluk İndeksi.....	89
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	101
ÖZ GEÇMİŞ.....	112

KISALTMALAR

CE: Ceyhun Elgin

GİB: Gelir İdaresi Başkanlığı

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

FS: Friedrich Schneider

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GYKA: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları

ILO: International Labour Organization

KBMG: Kişi Başı Milli Gelir

LIMTCP: Levy İnstitute Zamanın Ölçümü ve Tüketim Yoksulluğu

OÖ: Oğuz Öztunalı

SILC: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi

SSK: Sosyal Güvenlik kurumu

TİSK: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

vd.: Ve diğerleri

WDI: World Development Indicators

ZKÜ: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1991-2013 yılları arası Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Belirleyici Faktörlerin Oranı.....	23
Tablo 2: 2013 Yılına Ait Rastgele Seçilmiş 20 Ülkenin Kayıt Dışı Ekonomi Belirleyici Faktörlerin Oranı.....	25
Tablo 3: 2007- 2015 yılları arasında cari satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranları.....	50
Tablo 4: 2006-2017 Döneminde Türkiye’de Yoksulluk Oranı.....	51
Tablo 5: İnsani Gelişmişlik Açısından Ülkeler.....	54
Tablo 6: İnsani Gelişim Grupları.....	54
Tablo 7: İnsani Kalkınmışlık (HDI) için Tüm Örneklem.....	71
Tablo 8: Yoksulluk Boşluğu (POVGAP) Ölçmek İçin Tüm Örneklem.....	75
Tablo 9: Watts Yoksulluk İndeksi İçin Tüm Örneklem.....	79
Tablo 10: Gini İndeksi İçin Tüm Örneklem.....	83
Tablo 11: Yoksul Kişi Sayısı için (Headcount İndeks) Tüm Örneklem.....	87
Tablo 12: Bireysel Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik İndeksi İçin (MLD İndeks) Tüm Örneklem.....	91

GİRİŞ

Kaynaklar sınırlı olduğu halde ihtiyaçların herhangi bir sınırının olmaması bireyleri daha çok kazanmaya itmekte, legal yollar ile ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri elde edemeyen bireyler kayıt dışı faaliyetlere yönelmektedir. Kayıt dışı ekonomi genel bir tanımlama ile resmi makamların bilgisi dışında gerçekleştirilen ve yasal olmayan faaliyetler sonucunda elde edilen iktisadi menfaatler olarak tanımlanabilir. Gayri Safi Milli Hasılaya katkıda bulunmayan her türlü ekonomik faaliyet kayıt dışı faaliyetler grubuna girmektedir. Vergi kaçırma, sigara kaçakçılığı, sahte mal ve uyuyturucu ticareti, kumar, fuhuş gibi birçok rneği olan bu faaliyetlerin en önemli özelliği belgelere dayanmamaları ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerden oluyuyor olmalarıdır.

Kayıt dışı ekonomi günümüzde sadece ekonomik olarak geri kalmış ülkelere ait bir sorun değildir. Tüm dünyada var olan sınırsız insan ihtiyacı nedeniyle kayıt dışı ekonomi küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hkmetler tarafından alınan çeşitli önlemlere rağmen kişilerin yasal olmayan faaliyetlerine karşılık verilen düşük cezalar ve etkin bir yargılama sisteminin eksikliği nedeniyle kayıt dışılığın önüne geçilememektedir.

Kayıt dışı ekonomi özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana iktisatçılar tarafından her zaman ilgi görmüş bir konudur. Gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde birçok araştırmacı tarafından kayıt dışı ekonominin boyutları çeşitli yöntemlerle farklı farklı dönemler bazında tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda kayıt dışı ekonominin boyutlarının yanı sıra bu faaliyetlere neden olan durumlar, kayıt dışı faaliyetlerin olumlu ve olumsuz etkilerinin de üzerinde durulmuştur.

Yoksulluk ise tarihin neredeyse tüm zamanlarında var olmuş bir olgudur. Neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan yoksulluk evrensel ve çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Yoksulluk en basit tanımı ile bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu Şeylerden mahrum kalması durumudur.

Yoksulluk kavramına sadece ekonomik açıdan bakılmamış, kültürel ve sosyal açılardan da sahip olunan eksiklikler yoksulluk kavramı içerisine dahil edilmiştir. Bu denli geniş kapsamlı bir kavram sonucunda birçok yoksulluk türü literatürde kendine yer edinmiştir.

Yoksulluk da aynı kayıt dışı ekonomi gibi araştırmacılar tarafından çok fazla ilgi gören bir konu olmuştur. 17. yüzyılın ilk yarısında başlayan bilimsel çalışmalar özellikle Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı ekonomik sonuçların ardından hız kazanarak devam etmiştir. Yapılan çalışmalarda yoksulluğu ortaya çıkaran nedenler, yoksulluk türleri, yoksullukla mücadele etme yöntemleri ve yoksulluğun boyutları üzerinde durulmuştur.

Bu tez çalışmasında kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk arasındaki ilişki panel veri seti kullanılarak ampirik olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde kayıt dışı ekonomi kavramı nedenleri, boyutları ve olumlu-olumsuz etkileri ile ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde ise yoksulluk kavramı, yoksulluk türleri, yoksulluğu ortaya çıkaran faktörler ve yoksulluğun boyutları açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise kayıt dışı ekonomi ve yoksulluğa ait literatür taraması ve kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk arasındaki ilişkinin boyutlarını tespit etmeye yönelik yapılan ekonometrik çalışmadan oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ, BOYUTLARI VE ETKİLERİ

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ

Ülkeler için hem gelişmişlik düzeylerine hem de tarihsel süreçlerindeki çeşitli dönemlere bağlı olarak kayıt dışı ekonominin hacminde farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Bazı ülkelerde yasa dışı ekonomik faaliyetler ön planda iken bazı ülkelerde ise beyan dışı ekonomik faaliyetler yoğunluktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin farklı şekillerde ortaya çıkmasının temelinde her ülkenin tarihsel süreçleri boyunca ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan farklı özelliklere sahip olması yatmaktadır. Bu farklılıkların oluşmasında ayrıca vergileme anlayışı, vergi bilinci, ekonomik ilişkilerin türü, düzeyi ve gelişmişlik derecesi, sosyal yapı ve toplumsal psikolojideki farklılıklar ile birlikte siyasal iradelerin bakış açılarındaki farklılıkların etkisi de oldukça büyüktür. Her ülkede, bu faktörlerden hangilerinin ne derecede kayıt dışı ekonomiye neden olduğu ve gelişmesine katkıda bulunduğu hakkında açıklamalar bulunmaktadır (İSMMMO, 2006: 25).

1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİ TANIMI

Kayıt dışı ekonominin gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde araştırmacılar tarafından birçok tanımı yapılmıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalardan Altuğ, (1999: 257)'a göre; kayıt dışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın, devletten ve işletme ile ilgili diğer kişilerden (ortaklar, alacaklılar, kazanca katılan işçiler gibi) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına çıkarılmasıdır. Yer altı ekonomisi, kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak da tanımlanabilir.

Bakkal, (2007: 6)'a göre, kayıt dışı ekonomi resmi makamların, özellikle vergi idaresinin, bilgisi dışında gerçekleştirilen yasal ve yasal olmayan iktisadi faaliyetler ve gerçekleştirilen işlemler sonucu elde edilen haksız para ile ifade edilebilen menfaatlerdir.

Parasız, (2015: 16)'a göre, kayıt dışı ekonomi yasa dışı ve beyan işlemlerinden doğan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler, sigara kaçakçılığı, vergi kaçakçılığı vb. işlemlerden oluşmaktadır. Kayıt dışı ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin tahminler ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir.

Derdiyok, (1993: 54)'un iki farklı tanımlamasına göre vergi idaresi açısından bakıldığında, kayıt dışı ekonomi bireyin, firmanın ya da kuruluşun vergi kaçırmak güdüsü ile vergi idaresinin bilgisi dışına çıkarılan faaliyetlerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Genel açıdan bakıldığında ise, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan ve bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen fakat aynı zamanda gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır.

Us, (2006: 97)'a göre fiilen gerçekleştirilmiş olmasına karşılık kayıt altına alınmadığı için kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyet enformel piyasanın tanımını oluşturmaktadır. Bu tanıma göre, ulusal gelir hesaplarına kayıtlı bulunmayan faaliyetler, kayıt dışı ekonomi kapsamı alanına girmektedir. Bu nedenle, resmi Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tamamı kayıt dışı ekonomi olarak tanımlanabilir. Kısacası, ekonomik faaliyetlerin belgelere dayandırılmaması veya içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilerek resmi kurumların ya da devlet organlarınınca bilgisi dışına taşınmasıdır.

Yeraltı ekonomisi, GSMH açısından hesaplar içinde olmasına rağmen kapsanamayan üretim ve gelirlerin büyüklüğünü, vergi açısından; vergilenmesi gerektiği halde, çeşitli nedenlerle vergi yetkililerinden saklanan ve denetlenemeyen gelirleri, istihdam açısından; sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı olmadan çalışan kesimleri ve toplam istihdam kayıtlarında gözlenmektedir (İlgın, 2002: 145).

Kayıt dışı ekonomi gerçek veya tüzel şahısların devletin koyduğu kurallara uymamaları halinde ortaya çıkan çok yönlü ve çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmektedir. Kayıt dışı ekonomi kanununun denetimi dışındaki tüm ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Kayıt dışılık; genellikle, devletten gizli yürütülen yasal ekonomik faaliyetlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle; kayıt dışılık terimi normalde vergilendirme ve diğer düzenlemelere tabi olan ve dolayısıyla açıkça yasadışı

olarak nitelendirilen tüm faaliyetlerin dışında kalan ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Acar ve Aydın, 2014: 7).

Aydemir, (1995: 11-19) kayıt dışı ekonomiyi yasa dışı ekonomi, yarı kayıtlı ekonomi ve kayıtlara hiç girmeyen ekonomi olarak bölümlerle ifade etmiştir. Yeraltı ekonomini yasa dışı faaliyet gösterenler ve yasaların izin vermediği faaliyetlerle uğraşanlar olarak tanımlamış olup, yapılan faaliyetlerin yasaların öngördüğü gibi yapılmamasından ziyade gerçekleştirilen faaliyetin yasaklanmış faaliyetler olduğunu belirtmiştir. Daha çok kamu düzeni içine giren ve devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde de bulunan bu faaliyetler, silah, uyuşturucu, kalpazanlık, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, vize ticareti, sahte pasaport, yasal olmayan iş takibi, çek senet tahsilatı, rüşvet ve tefecilik, kadın ticareti gibi faaliyetlerden oluşmaktadır. Yarı kayıtlı ekonomik faaliyette bulunanlar ise yasal olarak gelirleri çok düşük olduğu için kayıt dışında kalan mükellefler ve gelirlerini yasalara aykırı olarak kendi isteğiyle kayıt dışına çıkaran mükelleflerdir. Diğer grup ise ekonomik hayatın içinde yer almasına rağmen, hiçbir mükellefiyet kaydı olmayan, vergi idaresinin bilgisi dışında kalan kayıt dışı faaliyet göstererek kayıtlara hiç girmeyen kişilerden oluşmaktadır.

Kızılot ve Çomaklı, (2004: 127)' ya göre, kayıt dışı faaliyetler sadece mal veya uyuşturucu ticareti, kumar, kara para aklama, sahtecilik ve vergi kaçırmak gibi muhasebe kayıtlarında bulunmayan yani maliyeden gizlenen faaliyetler değildir. Kayıt dışılık aynı zamanda piyasaya çıkmadan evlerde aile fertleri tarafından ya da yakınlarınca yapılan gelir getirici faaliyetleri de kapsamaktadır. Ayrıca ikinci iş yapma, mal ve hizmet alışverişlerinde bulunma gibi yasal olan faaliyetlerin de kayıt dışı ekonomi alanının kapsamı içerisine girdiğini belirtmişlerdir.

Diğer ülkelerin literatüründe yer alan kayıt dışı ekonomi ile ilgili tanımlara bakıldığında, Bhattacharyya, (1999: 348) ' ya göre, kayıt dışı ekonomiyi ulusal gelir olarak kabul etmiş, dolaşımdaki para birimi için potansiyel milli gelir ile reel olarak kayıtlı ekonomide bulunan milli gelir arasındaki farkın kayıt dışı faaliyetlerden kaynaklandığını vurgulamıştır.

Feige, (2015: 2-7) 'e göre, kayıt dışı işlemlerin oluşumunda etkili olan faktörün bireylerin ve firmaların, kurumlara olan sorumluluklardan kaçarak veya bir takım

önlemler olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Kısacası uyumlu olmayan davranışlardan bahsedilmektedir.

Schneider, (2005: 3-4) yasal mal ve hizmetlerin üretiminden kaynaklanan bildirilmemiş gelir, para veya takas işlemlerinin, vergiye tabi tutulması gereken tüm ekonomik faaliyetleri kapsadığını ifade etmiş olup, gelir vergisi, katma değer vergisi ya da diğer vergilerin ve sosyal güvenlik katkı paylarının ödenmesini önlemek, asgari ücret gibi belirli yasal iş piyasası standartlarını karşılamaktan ve bazı idari prosedürlere uymaktan kaçınmak için tüm pazara dayalı kamu otoritelerinden bilinçli olarak gizleme eğiliminden bahsetmiştir.

Tanzi, (1999) ise ülkelerde gözlemlenen yüksek işsizlik oranlarının gölge ekonomisi nedeniyle önemli bir endişe oluşturmaması gerektiğini savunarak, büyük bir işsizlik sorununun olmadığını belirtmiş, esas sorunun istatistiklere yansıtılması gereken verilerin reel olarak yansıtılmaması yani ölçümleme sorununun yaşandığını ifade etmiştir.

Ülke içerisinde bulunan ekonomik faaliyetler belirli kurallar çerçevesinde yasalarla belirtilmiş olmasına rağmen bazı ekonomik birimler bu kuralları kısmen ya da tamamen göz ardı etmektedir. Bu göz ardılar kayıt dışı ekonomi kavramının kuraldışı ekonomi olarak incelenmesine imkân sunmaktadır. Yani kayıt dışı ekonomiye toplumsal bir olgu olarak bakıldığında trafik kurallarının çiğnenmesi sonucu keşmekeşlerin oluşması, gıda maddelerinin sağlığa zararlı olarak tüketicilere sunulması ve sağlıksız kentleşme olgusunun ortaya çıkmasının adalet mekanizmasının iyi işlememesi sonucu ortaya çıkan çek senet tahsilatı olaylarından farkı olmamaktadır. Bunun sonucunda da kuralsızlık ortaya çıkmaktadır (Aydemir, 1995: 10).

Günümüzde kayıt dışı ekonomi olgusunu ifade etmek için araştırmacılar tarafından çoğunlukla "yer altı (underground) ekonomisi" terimi benimsenmiş olmakla beraber, "kara (black) ekonomi", "enformel (informal) ekonomi", "ikincil (second) ekonomi", "paralel (parallel) ekonomi", "gizli (secret) ekonomi", "gölge (shadow) ekonomi", "gözlemlenmeyen (unobserved) ekonomi" gibi terimler de kullanılmaktadır (Yılmaz, 2004: 16).

Kayıt dışı ekonominin genel özellikleri şu şekilde belirlemek mümkün olmaktadır (Acar ve Aydın, 2014: 8);

- Kayıt dışı ekonomi genel olarak nizamsızdır. Ekonomik faaliyetleri hükümetten saklamak suretiyle kayıt dışı ekonomideki iştirakçileri, işveren ve işçi arasındaki ve hatta emtia satıcısıyla alıcısı arasındaki alışverişi düzenlemek üzere ortaya konulan kanunlara karşı gelme imkânına sahip olabilirler.
- Kayıt dışı ekonomik işlemlerin bir kısmı ya da tamamı vergiye tabi tutulmamaktadır. Sosyal sigorta primleri (işçi + işveren payları) tahakkuk ettirilemez ve ödenmez, işçi ücretlerinden gelir vergisi stopajı yapılamaz. Yapılan bu uygulamalarda açıkça görülüyor ki, devleti kandırmak üzere işçiyle yönetim arasında gerçekleştirilen bir anlaşma bulunmaktadır. Hükümetin mali rolüne karşı ittifak oluşturmasında, müşterek çıkarlarının bulunduğunu gören işçi ve işverenlerin politik açıdan anlamı büyüktür. Bu durumun özel sektördeki her iki grubun da gelirlerini artırmaya çalışmasıyla ortaya çıktığını görülmektedir. İşverenler maaş ve istihdam vergilerinden (konut edindirme yardımı, gelir vergisi stopajı, tasarrufu teşvik fonu vb.) kaçınmak ve işçilik masraflarını en aza indirmek suretiyle kazanç sağlamaktadırlar. Tamamen kayıt dışı ekonomide bulunmayan ancak satış kapasitesini düşük göstererek vergi kaçırmak davranışlarında bulunan küçük ve orta boy ticari işletmeler, resmi işçi masraflarını azaltarak da eğilimde bulunmaktadırlar. Bunun sonucunda ise, her seferinde hükümetin gelir kaybına yol açmaktadırlar.
- Kayıt dışı ekonomik işlemlerin ölçümünde güçlük yaşanmaktadır. Yapılan bu faaliyetler, devlete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere geçmemektedir. Vergi mükelleflerinin sorumluluklarını yerine getirmede eksiklerinin olması demek, devletin üretim faaliyetlerinin hacmini doğru olarak hesaplamakta yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

1.2.1. Kayıt Dışı Ekonomiye Ortaya Çıkaran Faktörler

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasının en temel sebebi, insan ihtiyaçlarının sonsuz olması, kaynakların ise sınırlı olması gerçeğidir. İnsanoğlu daha iyi hayat

şartlarıyla yaşayabilmek için gelir ve servetini artırma arzusundan dolayı kazancını devletle paylaşmak istememektedir. Bunun yanı sıra kayıt dışı olarak iktisadi faaliyetlerini sürdüren bir kişi, alıştığı tüketim düzeyinden daha düşük bir tüketim düzeyine geçmek istemeyecektir. Dolayısıyla sorunların temelinde insanların kendi faydalarını maksimize etme isteği yatmaktadır.

Tanzi, (2002: 2) gölge ekonomiyi oluşturan temel nedenlerin fazla olduğunu vurgulayarak, sorunları dört ana kategoriye ayırmaktadır. Bunlar sırasıyla; vergiler, yönetmelikler, yasaklar ve yolsuzluk olduğunu ve bu maddelerin gölge ekonomisine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir.

İlgin, (2002: 146) 'a göre, yer altı ekonomisinin, mali, sosyal, politik, psikolojik ve mevzuatla ilgili birçok nedeni bulunmaktadır. Ekonominin gelişmişlik düzeyi, yüksek enflasyon, ekonomik krizler, kayıtlı istihdam sunabilme imkânlarının üzerinde nüfus artışı, kırdan kente göç olgusu, eğitim ve vergi bilincinin düşüklüğü, vergi oranlarının ve kayıtlı faaliyette bulunmanın getirdiği diğer yükümlülüklerin yüksek oluşu vb. olguların varlığı kayıt dışılığı teşvik edici unsurlardır. Kayıtlı ekonomideki istihdam ve gelir imkânlarının kısıtlı ya da maliyetlerinin yüksek oluşu bireyleri kayıt dışına yöneltebilir.

Acar ve Aydın tarafından yapılan çalışmaya (2014: 13) göre, kayıt dışılığa katkı sağlayan faktörlerden ilki, idarenin uygulama birimlerinin zayıf örgütlenerek, kişilerin yanlış ve yasal olmayan davranışlarına karşılık verilen düşük cezalar ile birlikte etkin olmayan yargılama sistemi nedeniyle yasal yaptırımın sınırlı uygulanmasıdır. Bir diğer faktör ise yüksek vergi yükünün var olması, kaliteli malların yüksek maliyetlerinin olması ve işçi güvenliği şeklinde ortaya çıkan kayıt içinde olması gereken çalışma maliyetlerinin yüksekliğidir. Bununla birlikte sosyal normlar da zamanla değişim eğilimi göstererek toplum içinde problemlere neden olmaktadır. Genellikle çoğu gelişmekte olan ülkeler için vergi kaçırma eğilimlerinin devam ederek kalıplaşması, küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmelerin karşısında rekabet edebilmesi için başvurulan yöntem olarak görülmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık göstererek ülke içerisindeki kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye yönelten nedenler kısaca; ekonomik, sosyal ve

toplumsal, psikolojik, mali, hukuki ve idari nedenlerdir (Fleming vd., 2000: 394-395; Schneider ve Enste, 2000: 82-88; Oral, Fazlılar ve Koç, 2015: 121).

1.2.2. Ekonomik Nedenler

Bireyleri kayıt dışılığa yönlendiren etkilerden birisi enflasyon ve para ikamesidir. Kayıt dışı ekonomide genel olarak nakit para kullanımının daha çok tercih edildiği kabul edilmektedir. Bu nedenle milli paranın başka ülke paraları ile değişimi ya da milli para kullanımı yerine döviz kullanılması yani yerli para ikamesi, ülke vatandaşlarının yerel parayı kullanım oranlarının düşmesi, para otoritelerinin milli ekonomi üzerindeki güçlerinin azalmasıyla kayıt dışı ekonomi artarken senyoraj gelirleri ise azalmaktadır. Ülke vatandaşlarınca tutulan paranın diğer ülke paralarıyla değişimi, önemli derecede parasal istikrarsızlığa sebep vermektedir. Milli para kullanımı yerine yabancı para kullanımının artması, kayıt dışı ekonomi ile para ikamesi arasında pozitif bir korelasyona neden olmaktadır. Diğer yandan enflasyonist beklentilerin azalması ile birlikte kayıt dışı ekonominin de azalacağı belirtilir (Çolak, 2012: 38).

Kayıt dışı ekonomide gelir elde edenlerin daha az görünür olmasından dolayı ve vergi kaçığının yaygın olduğu durumlarda, kayıt dışı ekonominin nakit para talebinin daha fazla olması beklenmektedir. Para talebinin artması ise faiz haddini arttırarak yatırımların olumsuz etkilemesine ve aynı zamanda milli gelirin düşmesine ya da azalarak gerilemesine sebep olabilmektedir (Önder, 2001: 248-249). Kayıt dışı ekonomilerde bireylerin daha çok nakit paraya dayalı olması, özellikle fiyat istikrarının gerçekleşmediği ülkelerde, istikrarlı olan paranın yerli parayı ikame etmesine, yani diğer bir ifade ile dolarizasyona yol açmaktadır. Dolarizasyonun gerçekleştirdiği bu durumun para talebini istikrarsız hale getirdiği ve para politikasının etkinliğinin azalmasına yol açtığı bilinmektedir (Us, 2004: 14).

Enflasyon nedeniyle gelirlerinde aşınma meydana gelen düşük ve sabit gelirli tüketiciler bu kayıpları telafi etmek, enflasyon nedeni ile maliyetlerinde artış meydana gelen üreticiler de, maliyetlerini azaltmak amacıyla kayıt dışı ekonomiye başvurumaktadırlar (Acar ve Aydın, 2014: 17). Ülke ekonomisinde sürekli yüksek enflasyon oluşu kayıt dışılığı büyüten bir neden olduğu kadar, karşılıklı bir etkileşim

olarak kayıt dışı ekonominin de enflasyonun artmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple, enflasyonun kontrol altına alınmasına yönelik, uygulanacak politikaların aynı zamanda kayıt dışılığın ekonomi içindeki payının daralmasına yönelik hedefler olması gerekmektedir (TİSK, 2002: 24).

Gelir dağılımındaki eşitsizlik de bir ülkedeki yeraltı ekonomisinin büyüklüğünü etkileyen faktörler içerisinde yer almaktadır. Bir ülkede elde edilen gelirden düşük gelir grubunda bulunan bireylerin aldığı pay azaldıkça, yaşam seviyelerini arttırabilmek için gerek ek iş talebiyle piyasaya çıkan işgücü gerekse kadın ve çocukların kayıtlı ekonomide iş bulamayıp kayıt dışı ekonomide istihdam edilmek için şans araması söz konusu olabilmektedir (DPT, 2001: 3). Diğer yandan ülkedeki üst gelir diliminde bulunan bireyler de gelirlerinden eksilme istemedikleri için mal varlıklarını arttırmak için vergi ve diğer yükümlülüklerinden kaçınma yoluna gidebilirler.

Gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu varsayılan kayıt dışı ekonominin daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olduğu gözle çarpılmaktadır. Schneider 2002 yılında yaptığı çalışmada, Yunanistan'ın kayıt dışı ekonomisinin GSYH içindeki payı %28,5 iken, Amerika Birleşik Devleti'nin GSYH içindeki payının ise %8,7 olduğunu belirtmiştir. Bu iki kıyasın sonucu olarak kayıt dışı üretimde Yunanistan'ın üretim içerisinde payının daha fazla olduğu ortaya konmaktadır. Kayıt dışı işlemlerin firmaların ekonomik büyümesini kötü yönden etkilediği ve rekabet ortamının bozulmasına neden olduğu açıkça gözler önüne sürülmüştür. (Kuehn, 2007: 1-2).

Gelişmekte olan ülkelerin en belirgin özelliklerinden biri, kurumlaşmış işletmelerin az olması, küçük ve orta boy işletmelerin sayıca fazla olmasıdır. Bu durum, gelişmekte olan ülkeler için kayıt dışı faaliyetlerin bulunması bakımından önemli faktördür. Kayıt dışı ekonominin büyümesine katkı sağlayan diğer bir faktör ise, küreselleşmeye bağlı olarak esnek üretimin önem kazanmasıdır. Dünya çapında pazar ve rekabet koşullarının değişmesi, işvereni, sürekli olarak verimliliğini arttırmak ve iş gücü maliyetini azaltmak zorunda bırakmakta, bu durum üretimin esnekleştirilmesiyle mümkün hale gelmektedir. Büyük firmalar esnekliği taşeronlara veya fason üretimde çalışan firmalara iş vererek sağlamakta, taşeron ve fason çalışan firmalarda esnekliği,

vergi ve sosyal güvenlik mevzuatı boşluklarından faydalanarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır (TİSK, 2002: 24-25).

Kayıt dışı ekonominin oluşmasına katkı sağlayan diğer bir faktör ise ekonominin genel verimsizliği ve genel işsizlik problemleridir. Üretim sürecinde var olan genel verimsizlik seviyesi, yükümlülüğü, karı arttırmaya yönelik olarak maliyet unsurundan tasarrufa yönlendirmiş olur. Bu durumun vergi dairesine karşı düşük gelir göstermek veya beyanname vermemek şeklinde yapıldığı kabul edilir. Kalkınmakta olan ülkelerde enformel kesimden ucuz girdi elde eden formel kesim, avantaj sağlayarak girdi maliyetinde indirimli fiyat elde ederken, aynı anda formel kesimde kar marjını yükseltir ve bu kesimde oluşan birikime katkıda bulunmuş olur (Önder, 2001: 244). Buradaki tehlike ise, formel sektörün büyük bir bölümünün belirli bir zaman sonrasında enformel tarafa kayması ve verimliliği düşürme olasılığıdır. Aynı mal ve hizmeti sunan formel ve enformel firmaların var olması durumunda, eğer tüketim talebindeki genel artış tüketim mal ve hizmetleri genel arzından düşük ise enformel piyasadaki işletmeler formel piyasadaki işletmelerden daha düşük fiyattan satış imkanı sunacaktır. Bu durumda formel piyasadaki işletmelerin ya da firmaların zarar görerek piyasadan çekilmesi söz konusu olabilmektedir (Koç, 2016: 94).

Ekonomide istikrarsızlık yaratan diğer bir faktör işsizlik olarak kabul edilmektedir. İşsizlik arttıkça, kayıtlı ekonomide iş bulamayan bireyler kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye başlamakta ve bunun sonucunda da kayıt dışı ekonominin genişlemesine sebep olmaktadır. İşsizliğin yüksek seviyelere ulaşması ekonomide durgunluk ve krizin ortaya çıkma olasılığını yükseltmektedir. Bu durum hem kayıtlı ekonomiyi hem de kayıt dışı ekonomiyi etkilemektedir (Macias, 2008: 9).

Kayıt dışı faaliyetlerin vergiden kaçınarak ya da uygun olmayan davranışların sonucu olarak firmaların maliyetlerini azaltan etkisinin yanı sıra firmaların, kamunun sağladığı avantajlardan, hizmetlerden ve finansal getirilerden faydalanamaması ve kayıtlı işletmelerle iş yapamaması gibi durumlar maliyet arttıran bir yapının oluşumunda rol almaktadır (Arslanoğlu ve Yıldız, 2007: 130).

1.2.3. İdari Yapıdan Kaynaklı Nedenler

Vergi mevzuatı başta olmak üzere, sıklıkla değişikliğe uğratılan mevzuat, gerek mükelleflerin gerekse çalışanların uyum sürecinin uzamasına ve idari maliyetlerinin de artmasına sebep olmaktadır (Çolak, 201: 51). Aynı zamanda bir ülkede vergi yükünün yüksek olması kayıt dışı ekonomiyi arttıran en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Vergi yükünün yüksek olduğu ülkelerde, birey ve kurumlar iktisadi faaliyetlerini kısmen ya da tamamen kamu otoritesinin bilgisi dışında sürdürmek isteyecektir. Birey ve kurumların, bu şekilde davranmaları devletin vergi gelirlerini azaltacak, devlet kamu harcamalarını finanse etmekte zorlanacak ve sonunda vergi gelirlerindeki bu düşüşü telafi edebilmek için var olan vergi oranlarını artıracak ya da yeni vergiler oluşturacaktır. Mevcut vergi oranlarının artması ya da yeni vergilerin oluşması birey ve kurumları daha fazla kayıt dışılığa yönlterek, yasal olmayan faaliyetlerde bulunmaya itecektir. Bu durum sonucunda da devlet kısır bir döngü içerisine girmektedir (Bakkal, 2007: 42).

Vergi öncesi işgücü faaliyetleri ile vergi sonrası gelirler arasındaki fark oranının büyük olması durumunda oluşan bu fark enformel ekonomiye yöneltici bir güç olarak sayılabilmektedir. Aradaki farkın büyük olmasındaki sebep ise, vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının büyüklüklerinden kaynaklanmaktadır (Kızılot ve Çomaklı, 2004: 136). Bunun yanı sıra sosyal güvenlik kesintilerinde artışların olması, yasaların basit ve açık olmaması, vergi oranlarının yüksek olması, istisna ve muafiyetlerin bulunması, defter tutma hadleri gibi birçok unsur bulunmaktadır (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 74, Oral, Fazlılar ve Koç, 2015: 121).

Uluslararası çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlar, vergi istisna ve indirimlerinden faydalananlara nazaran karmaşık bir vergi sisteminin olmasının vergiden kaçınmayı karlı duruma getirdiğini ifade etmektedir (Schneider ve Enste, 2000: 84).

Özel kesim işletme maliyetlerini minimize etme arzusu güderken, kayıt dışı faaliyette bulunmaya gerek duymayabilir. İşletmelerini finanse etmek için kamunun sunduğu vergi istisna ve muafiyetlerinden faydalanması da büyük ölçüde yarar sağlamaktadır. Bu durum istisna ve muafiyetlerin oluşturmuş olduğu kamu gelirlerinde düşüşe neden olmaktadır. İstisna ve muafiyetler sebebiyle vergi alınmamakta, yapılan kamu harcamaları vergiler yerine kamu borçlarıyla finanse edilmektedir. İstisna edilmiş,

vergiye tabi tutulmamış kazancın kamu senetlerine yatırılması ile yine vergiden istisna edilmiş faiz gelirleri sağlanmakta ve bu şekilde elde edilen faiz gelirleri de vergiye tabi olmamaktadır (Şengül, 1997: 3).

Toplumun vergi kaçırma suçuna bakış açısı ile vergi ödeme gayreti arasında bir ilişki söz konusudur. Mükelleflerin, vergi yasalarını ve vergiden kaçmayı basit, sıradan, yüz kızartıcı olmayan ve dolayısıyla da kabul edilebilir bir olgu olarak görmesi, ekonomik faaliyette bulunanların gelirlerini kayıt dışına çıkarmalarında önemli bir rol almaktadır. Bu sebeple yasalarla konulan vergilerin toplanmasında en etkili yöntem olarak cezaların açık bir şekilde tanımlanması ve yapılan davranışların caydırıcı olma niteliği taşımasıdır. Cezaların belirsiz, yoruma açık olması durumunda her daim güçlükler yaşanacaktır. Vergi cezalarının, yargı organlarıca bile yoruma girmesini engelleyecek türden olması gerekmektedir. Yoruma açık cezaların bulunması uygulamada adaletsiz bir ortamın oluşmasına neden olacaktır (Aydemir, 1995: 51).

İdari düzenlemeler kayıtlı sektördeki işletmelerin işgücü maliyetlerini önemli derecede artırmaktadır. Bürokratik engellerin fazla olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin de yüksek olduğu bilinmektedir. Ülkede kurumlar arası koordinasyon eksikliği bulunmasının yanında denetim yetersizliğinin de bulunması idari yapıdan kaynaklı nedenlerdir. Denetim yetersizliğinin var oluşu aynı zamanda ceza denetiminin yetersizliğini de ifade etmektedir. Kamuda bu organların gevşek olmasından yararlanan birey ve kurumların yasal olmayan faaliyetlerini alışkanlık haline getirmeleri söz konusu olabilmektedir.

1.2.4. Mali Yapıdan Kaynaklı Nedenler

Vergi yükünün ağır olması ve bireylerin devlete karşı vergi ödeme hizmetini külfet olarak görmesi nedeniyle kayıt dışı ekonomi içerisinde vergi oranlarının etkisi büyük rol oynamaktadır. Vergi oranlarının katılığı ile birlikte sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği, sosyal transferler ve kamu harcamaları, gelir dağılımının dengesizliği ve yoksulluk, adaletsiz gelir dağılımı, vergi sistemindeki adaletsizlik ve istihdam üzerindeki etkilerin bulunması gibi unsurlar da nedenler arasında sayılabilir.

Kişiyi kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye iten önemli bir faktör bireyin sermayesini paylaşmak istemeyişidir. Sermaye birikiminin sağlanması, özel girişimciliğin oluşması sürecinde alınan bir takım önlemler ya da vergi muafiyet ve istisnalar gibi teşvikler zamanla kayıt dışı ekonomiye geçiş sürecini sağlamaktadır (Aktürk, 2005: 289). Cezai yaptırımların yeterli derecede caydırıcı olmayışı bununla birlikte sıkça gerçekleşen vergi afları kayıt dışılığı etkilemektedir (Us, 2004: 11).

Gölge ekonomisinin mali nedenlere bağlı olarak büyümesindeki sebep, özellikle işgücü piyasalarındaki sosyal güvenlik primlerinin artmasıyla birlikte vergi yükünün de artmasının birey ve firmayı kayıt dışı ekonomide yer almaya zorlamasıdır. Aynı zamanda kayıtlı ekonominin işgücü piyasasında yapılan düzenlemelerdeki artışlar, haftalık çalışma saatlerinde meydana gelen düşüşler ve erken yaşta yapılan emeklilik programları kayıt dışı ekonomiye yönelmede önemli unsurlar olarak gösterilmektedir (Schneider ve Enste, 2000: 82-88).

Kayıt dışı sektör gelişmişlik düzeylerini göz ardı ederek hemen her ülkenin reel ekonomik ve mali yapısı içerisinde bulunan en önemli sorunlardan birisi haline gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi geliştirmekte olan ülkeleri kısır döngü içerisinde alarak farklı süreçler oluşturmaktadır. Bu döngü geliştirmekte olan ülkelerin özelliklerini taşımaktadır. Ülkedeki kıt kaynakların bulunması, sermaye birikiminin yeterli olmaması, kentsel ve sınai sektörün yetersizliği, orta sınıflarının gelişmemiş olması, ülkede bulunan nüfusun eğitimsizliği, hizmet sektörünün gelişmemiş olmasından dolayı tarımsal sektörde istihdam etmesinin yanında hızlı artan nüfusun varlığı sağlıklı bir ekonominin oluşmasını engellemektedir. Bunun yanı sıra ülkede bulunan kayıt dışı sektörün bozuk yapısal özellikleri, sürekli kendisini besleyerek kalıcı bir hale gelmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha belirgin oluşu da ülkedeki kayıt dışılığı artırarak var olan gelir adaletsizliğinin kötüleşmesine yardımcı olmaktadır. Gelir adaletsizliğinin kayıt dışı sektör ile etkileşim halinde olmasının sebebi ise kayıt dışı ekonomide çalışanların mali, ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamak amacıyla alınan vergileri sorumluluklarını devlete karşı yerine getirmemeleridir. Bunun sonucunda ise bireyler kendi faydalarını maksimize ederken devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmemiş olması ülke çıkarlarını olumsuz etkiler ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması söz konusu olabilir. Kayıt dışı ekonominin oluşmasını, beslenmesini ve bu kısır döngünün oluşmasını sağlayan nedenler içinde gelir yetersizliği ve gelir dağılımı

adaletsizliği, nüfus artış oranının fazlalığı, kırdan kentlere göçlerin olması, kırsal ve kentsel işsizlik gibi unsurlar önde gelen sebeplerdendir. Ayrıca ülkede eğitimsizlik ve çarpık kentleşmenin varlığı çözülmesi en zor nedenler arasında yer almaktadır (Özkul ve Kanyılmaz, 2012: 42).

1.2.5. Sosyal ve Toplumsal Nedenler

Kişilerde, yasal olsun ya da olmasın, haksız olarak kolayca para kazandıklarında hesabının sorulamayacağı fikrinin oluşması ve bireylerin birbirlerini bu düşüncelerle etkilemesi, vergi bilincinin ve vergi ahlakının bozulmasına ve zamanla yok olmasına sebep olmaktadır. Bu durum yasa dışı işlemlere ya da devletten vergi kaçırarak, vergi yükünün adaletsiz dağılımına ve gelir dağılımının adaletsizliğine neden olmaktadır. Kısaca kayıt dışı ekonomide sosyal yapıdan kaynaklanan nedenler gelir dağılımının dengesizliğinden, yoksulluktan, vergi ahlakının gelişmemiş olmasından, mükellef psikolojisinden ve bu unsurlara ek olarak siyasal nedenlerden ve baskı gruplarından kaynaklanmaktadır. Sosyal yaşamda sürdürülen enformel ilişkiler de, diğer alanlardaki yasal olmayan ortamları hazırlayarak, rüşvet, yolsuzluk, ahlaki yozlaşma, organize suçlarda çoğalmaya neden olabilmektedir.

Hızlı nüfus artışı da kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olan bir faktördür. Kayıtlı istihdam olanaklarının hızlı artış gösteren nüfus karşısında yetersiz olması durumunda köyden kente göç hızlanacak ve çarpık kentleşme oluşacaktır. Bunun sonucu olarak da niteliksiz işgücü ve emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmadan çalışmaları muhtemeldir (Us, 2004: 10-11). Aynı zamanda kayıt dışı faaliyette bulunan kalifiyesiz bireyin, emeğinin karşılığını işverenin öngördüğü kadar alması, sigorta primlerinin ödenmemesi ve tazminatının olmaması işveren için sermayesine giren artı bir kar anlamına gelmektedir. Bu sayede kayıt dışı faaliyeti sürdüren işverenler için diğer firmalarla rekabet edebilmelerine olanak sağlayan piyasada üretimlerini gerçekleştirirler ve küçük ölçekte olan firmalarını kayıt dışı faaliyetlerde buldukları için vergi ödememek ve çalışanlarını kayıt altına geçirmemek adına küçük ölçekli tutmaya devam ederek ülke ekonomisine zarar verirler.

Toplumda kayıt dışı faaliyette bulunmayı alışkanlık haline getirmiş ve kalıplaşmış davranışları olan şahısların elde ettikleri gelirler sistemde kayıt altına

alınmadığı için kendisi ve ailesi sosyal yardımlardan ve sağlık sigortasından ücretsiz faydalanamamaktadır. Bu durum bütçeye ek yük getirerek ya diğer kesimlerin vergi yüklerini arttıracak ya da ayrılan sınırlı kaynak daha fazla kişi arasında bölünecektir ki her iki halde de kaynak kullanımını ve dağılımını eşitsiz ve etkinsiz hale gelecektir. Bunun sonucunda da gerçekten sosyal güvenceden yararlanması gereken bireylerin sistemden yeteri kadar fayda sağlayamama durumu söz konusu olmaktadır. (Koç, 2016: 96).

1.2.6. Vergi Ahlakı, Psikolojik ve Kültürel Yapıdan Kaynaklanan Nedenler

Vergi ahlakı, mükelleflerin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde göstermeleridir. Bireyde vergi ahlakının olması aynı zamanda vergi bilincinin de olduğu anlamına gelmektedir. Bireyde veya toplumda vergi bilincinin olması, devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmesi için bireylerin gelirlerinden ya da servetlerinden kanunlarla belirtilmiş olan usul, esas ve oranlara göre katkıda bulunmaları gerektiğini idrak etme, bilme ve hatırlama yeteneğine sahip olmalarını ifade etmektedir (Rakıcı ve Aydoğdu, 2017:226). Vergilemede başarı sağlayan ülkelerin genelinde bulunan ortak özellik, vergi ahlakı ve vergi bilinç düzeyinin yüksekliğidir (Tosuner ve Kumbaşı, 2009: 13). Vergi ahlakını ve vergi bilincini etkileyen birden fazla faktör bulunmaktadır. Bu faktörler, mükelleflerin vergiyi algılama biçimleri, kültür ve gelişmişlik düzeyleri, sık uygulanan vergi afları, sosyo-demografik faktörler, mükellef yardımcıları, vergi idaresinin etkinliği ve vergi kanunlarının karmaşıklığı olarak sayılabilir (Teyyare ve Kumbaşı, 2016: 6).

Toplumun psikolojik olarak kalıplaşması sonucu kültürel yapıya dönüşebilen edinimleri bulunmaktadır. Vergiye karşı direncin bulunması ülkedeki bireylerin kalıplaşmış psikolojik sorunlarından ileri gelmektedir. Aynı zamanda kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili bir rol oynamaktadır. Ülkede bulunan vatandaşlar, alınan vergiler ile yapılan devlet harcamalarına olan tutumu sorgulayabilmelidir. Yani vergi ödeyen mükelleflerin üzerinde durdukları konu, toplanan vergilerin nelere ve nasıl harcandığıdır. Eğer toplumda alınan vergilerin etkinsiz ve kötü yönde harcandığına ilişkin genel bir görüş olmuş ise, mükellefin vergiye karşı tutumu dirençle sonlanmaktadır. Böylelikle vergiye karşı direncin artması, vergi toplamada güçlük yaratarak kamunun gelirlerinde gerilemeye neden olmaktadır. Vatandaşların ödedikleri

vergilerin hangi kamu harcamalarına yönelik olduğu konusunda şüpheleri oluşmaktadır. Böylelikle vergi ödemekle yükümlü vatandaşların vergi ödememek için yasal olmayan kayıt dışı sektöre doğru eğilimleri söz konusu olabilmektedir (DPT, 2001: 3-6).

İdari yapıda bulunan boşluklar ve eksiklikler bireylerin kayıt dışına yönelmesi için gerekli imkânları sunmaktadır. Kamu denetiminin yeterli olmadığı ve denetime yeteri kadar önem gösterilmediği ortamda, insanoğlunun da bu durumu kabullenmesi ve kayıt dışı sektöre ayak uydurması kolaylaşmaktadır. Toplumun ve ilgili kurumların, vergi kaçırmayı ciddi bir suç olarak görmemesi ve devletin etkili yaptırımları uygulanmaması kayıt dışı olgusunu yasal duruma getirmektedir. Örneğin, ülkemizde geçmişten günümüze kadar devam eden zenginleşmenin bir ‘‘maharet’’ olarak görülme anlayışının ilerleyen dönemlere ve nesillere de aktarılması kalıplaşmış fikirlerin doğmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda ‘‘zengin ol da nasıl olursan ol’’ anlayışının da yaygınlaşarak topluma yayılması aynı dereceden devlete karşı sorumluluklarımızı ve ahlakımızı etkilemektedir (Aydemir, 1995: 52)

1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Ülkeler açısından kayıt dışı ekonomi bir problem niteliği taşımaktadır. Ülkelerin hukuk sistemleri, sosyal ve kültürel yapıları, gelir seviyeleri ve refah düzeyleri gibi etmenlerin değışiklik göstermesi nedeniyle kayıt dışı ekonominin boyutları ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır.

Ülkelerin gelişme seviyesi ile kayıt dışı ekonominin boyutu birbirleriyle ilişkilidir. Kayıt dışı ekonomi, az gelişmiş ekonomiler ile gelişmekte olan ekonomilerde, gelişmiş ekonomilere oranla daha yüksek boyutlara ulaşan önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kayıt altına alınması güç faaliyetler; ekonomik, politik, kültürel ve diğer faktörlerin etkileşimleri sonucundan ortaya çıkmakta ve bu yapılan faaliyetler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bundan ötürü kayıt dışı ekonominin boyutlarının saptanması aşamasında ülkeler kendi özelliklerini göz önünde bulundurarak yöntem belirlemek durumundadırlar (Kılıç ve Özçelik, 2006: 339).

Kayıt dışı ekonomiye ait kesin ve net tahminlere sahip olmak mümkün olmamasına rağmen iktisatçılar ve maliyeciler kayıt dışı ekonominin boyutlarını

belirleyen faktörleri açıklamaya çalışmışlardır. Belirleyici faktörlerden ilki; vergilerin ve düzenlemelerin düzeyleridir. Çünkü sistemde bulunan düzey ne kadar fazlaysa, insanların bu sistemden kaçma ve kayıt dışı faaliyetlerde bulunma istekleri o kadar fazlalaşacaktır. İkinci belirleyici faktör, kaçakları yakalayacak yetkililerin belirlenmesi ve yakalananlar için verilecek cezaların ağırlığıdır. Üçüncü faktör ise, hizmet sektörünün imalat sektörüne göre büyüklüğüdür. Örneğin yetkililer için motor mekanikçilerinin, cam silicilerin ya da inşaatçıların yasa dışı faaliyetlerini yakalamak, araba, sabun ya da tuğla üretimdekileri yakalamaktan daha zordur. Diğer bir faktör ise, ülke içerisinde bulunan serbest meslek sahibi nüfusun oranıdır. Vergiden kaçınma serbest meslek sahipleri için daha kolay olabilmektedir. Bu konuda mikro alt yapı bireysel davranışlardan hareketle kayıt dışı ekonomiyi hesaplamaya çalışan doğrudan ölçme yöntemleri ve çeşitli makroekonomik göstergelerden yararlanılarak kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışan dolaylı ölçme yöntemleri geliştirilmiştir (Bakkal, 2007: 195; Parasız, 2015: 16).

1.3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Bir ekonomide ulaşılmaya çalışılan temel amaçlar; yeterli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması, kaynak dağılımının etkinliği, kaynakların optimum kullanılması, fiyat istikrarının olması, gelir dağılımında adaletin ve dış dengenin sağlanması olarak özetlenebilir. Ülkedeki istihdam ve fiyatlar genel seviyesi, refah düzeyi ve gelir dağılımı konularındaki iktisadi gerçeklerin doğru saptanamaması şeklinde ortaya çıkan istatistiki kayıt dışılığın, bu sayılan amaçlara ulaşma konusunda etkisi bulunmaktadır (GİP, 2001: 7).

Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde kayıt dışı faktörünün önemli ve büyük bir rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kayıt dışı ekonominin kesin ve net olarak hesaplanmasının güç olduğu bilinmektedir. Kayıt dışılığın ne kadar büyük olduğu konusunda ise uzlaşılan ortak bir rakam bulunmamaktadır. Bu büyüklüğün ortaya konulması için yapılan çalışmaların hepsi incelendiğinde, tahmin sonuçlarının farklılık gösterdiğini açıkça görülebilmektedir. Enformel sektörünün büyüklüğünü ölçmeye yönelik çalışmaların farklı sonuçlar vermesi yalnızca Türkiye’ye ait bir özellik değildir. Bu

ölçüm çalışmalarında, kayıtlı ve kayıtlı olmayan ekonominin birbiriyle iç içe geçmesi sebebiyle kesin sonuçlar verecek yöntemler kullanılmadığı için farklı yöntemler ile tahmin metotlarından yararlanılmaktadır (Cuma, 2014: 53).

Kayıt dışı ekonomiye ait Türkiye’ de ilk çalışmalarda kayıt dışı ekonominin sebepleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşmış olmasına karşın sonraki çalışmalarda kayıt dışı ekonominin çeşitli yöntemler kullanılarak ölçülmesine ve yapısal durumunun incelenmesine de yer verilmiştir. Kayıt dışı ekonomi genel olarak, mal ve hizmet üretimine konu olmasına rağmen ekonominin geleneksel ölçüm yöntemlerini kullanarak bütünüyle tespit edilemeyen ve GSMH hesaplamalarına yansımayan alanları kapsadığını kabul edilmektedir (GİB, 2009: 4).

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili tartışmalar Türkiye’de ilk olarak 1950’li yıllarda başlamıştır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler özellikle 1980’li yıllarda vergi kaybı adı altında ifade edilmekte ve konuya maliyenin vergisel yaklaşımı ile bakılmaktaydı. Ayrıca 1970’li yıllarda kentlerdeki istihdam olanaklarından dolayı artış gösteren köyden kente göçler, gecekonduların oluşmasına ve giderek artmasına neden olmuş, bu gecekondu zamanla ucuz ve kayıt dışı istihdam depolama alanı olmaya başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye’de tarım sektöründe yeniliklerin gerçekleşmesi ve bu yeniliklerin Avrupa ülkelerindeki gibi kentlerde yaşanmayıp kırsal kesimde sanayiye dayalı gerçekleşmesi vasıfsız insan topluluklarının çoğaltmış ve köyden kente göçü artırmıştır. Kentlere göç eden vasıfsız insanlar kayıtlı iş sektöründe iş bulamamış ve kentin sunduğu sosyal yaşama uyum sağlayamamıştır. Kayıtlı ekonomi içinde iş bulamayan vasıfsız işgücü, bir şekilde sosyal yaşamda varlığını sürdürebilmek için kendi yaşam stratejilerini oluşturmak ve geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle mücadelenin ve geliştirilen politikaların yetersiz kalması, yasa dışılığın adeta kurumsallaşmasına sebep olmuştur. Diğer yandan vasıfsız işgücü suç ekonomisi ve mali suç olarak anılan kayda girmeyen enformel ekonomi içerisinde yer almaya başlayarak suç örgütlenmelerinin oluşumuna da sebep vermiştir (Kahya ve Irmak, 2014: 358).

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin oluşmasının nedenlerini aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür; (DPT, 2001: 61-62)

1. Türkiye’de alım satım vadeli olarak yapılmakta ve çek-senet resmi kayda girmemektedir. Çek ve senet aslında resmi belgedir. Fakat bu belgeler resmi kayıtlara geçirilmedikleri için, kayıt dışı ekonominin resmi tedavül araçları haline gelmektedirler.

2. İşletmelerde defter tutma sınırlarının artırılması vergi denetimini kolaylaştıran bilanço esasından kaçışa sebep olmaktadır. Bilanço esasına göre defter tutma esasından kaçış, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri artırıcı, vergi gelirlerini ise azaltıcı bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

3. Vergilendirmede götürü usulün genişletilmesi ile belge düzenini yasal yolla engellenmiş, kayıt dışı ekonomi adeta teşvik edilmiştir.

4. İstihdam vergilerinin ve SSK primlerinin aşırı yüksek olmasına bağlı olarak, SSK primlerinin yüksekliği işçi ve işvereni SSK’ya karşı çıkar birliğine yöneltmektedir. Vergisini, sigortasını, fonunu tam ödemeyen işletme ile az ödeyen işletme arasındaki haksız rekabet, işletmeleri kayıt dışı üretime yöneltmektedir.

5. Türkiye’de genç nüfusun fazla olmasına rağmen istihdam artışı nüfus artışını karşılamamaktadır. Bu durum hem işverenin kayıt dışına geçişini kolaylaştırmakta hem de genç nüfusun bugünkü nakit gelirini emeklilikte alacağı emekli maaşına tercih etmesine neden olmaktadır. Net/brüt ücret farkı devlet aleyhine işçi ile işveren arasında pay edilmektedir.

6. Tarım kesiminden büyük kentlere ciddi bir göç bulunmaktadır. Nüfus kentlere yönelmektedir ve buradaki istihdam olanakları bunu emecek kadar güçlü değildir. Göç edenlerin büyük bir kısmının meslekleri olmadığından niteliksiz işçi olarak hizmet sektöründe iş aramaktadır.

7. Çalışan kesimin belirli bir bölümü de, özellikle ücretliler, gelir yetersizliği nedeniyle mesai saatlerinin dışında veya hafta sonları işportacılık gibi işler yapmaktadır. Kayıt dışı istihdam bir süre sonra kayıt dışı üretime ve dolayısıyla da kayıt dışı satışa dönüşmektedir.

Kayıt dışı ekonominin istatistiksel olarak hesaplanmasında; vergi daireleri, sosyal güvenlik kuruluşları, sanayi odaları, ticaret odaları, esnaf ve sanatkârlar dernek ve konfederasyonları, borsalar, belediyeler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından derlenen istatistiklerin kullanılması, koordinasyonların sağlanması, kuruluşlar

tarafından verilerin derlenmesinin ve değerlendirilmesinin her aşamasında istatistiki yöntemlerin izlenilmesi ve üretilen istatistiki verilerin karşılaştırılabilir olması gerekmektedir. Bu sebeple ulusal ve uluslararası alanda genel kabul görmüş tanım ve sınıflamaların kullanıldığı iyi bir istatistik alt yapısı büyük önem taşımaktadır. Kuruluşların ulusal ve uluslararası karşılaştırmalara olanak sunacak kapsam ve ayrıntıda gereksinim duyulan verileri derlemesi kayıt dışı ekonominin ölçümünde kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca istatistik bilincinin çoğalmasıyla, istatistiki duyarlılık eksikliği sonucu oluşan cevapsızlık sorununda da tamamen olmasa bile çözüm yoluna gidilecektir. Bu şekilde cevapsızlık ve güncelleştirilmemiş veri nedenleriyle istatistiki olarak kayıt dışı kalan büyüklük hesaplanabilecektir. İstatistiki ve teknik yetersizliklerin aşılması ve doğrudan ölçüm yöntemlerinin kullanılmasıyla çeşitli anketler kullanılarak bu büyüklüğün doğru olarak tahmin edilmesi sağlanacaktır (GİP, 2001: 30-31).

Ülkemizde hemen hemen GSMH'nin yarısını aşmış olan kayıt dışı sektörü, makro politikalar belirlenirken ekonomi kurmayları tarafından dikkate alınması gereken önemli unsurdur. Vergi inceleme sonuçlarından hareketle kayıt dışı sektörün tahmini ülkemizdeki veri elde etme güçlüğüne var olmasından dolayı pek kolay olmamaktadır. Aynı zamanda bu yöntem, tamamen kayıt dışı çalışan kesimi göz ardı ettiğinden kayıt dışı sektörü olduğundan küçük tahmin edecektir. Parasal yöntemin sonuçları arasında önemli farklılıklar olması bu yönteme de duyulan güveni zedelemektedir. Yüksek enflasyondan kaynaklı, işlemlerin çoğu döviz cinsinden yapıldığı ülkemizde bu yöntemin hatalı sonuçlar vermesine neden olacaktır. Çünkü parasal yöntemler var olan gerçek değerleri yansıtamamaktadır. Kayıt dışı ekonominin ölçülmesiyle geliştirilen yöntemler içinde ülkemiz açısından en uygun istihdam yöntemi olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemle, donanımlı bir istatistik kurumunun desteğiyle, kayıt dışı ekonominin sektör bazında ölçümüne imkân sunacaktır. (Bakkal, 2007: 127-128).

Kayıt dışı ekonominin boyutlarına yönelik tahminlerin, kamuoyu tarafından kabul edilebilir olması gerekmektedir. Aynı zamanda inanılır bulunması için, aynı veri seti kullanılarak farklı yöntemler ile yapılan ölçümlerin birbirine yakın sonuçlar vermesi gerekmektedir. Aynı yöntemle yapılan ölçümlemede, birbirini izleyen iki yıla ilişkin tahminlerin birbirine uzak olması veya aynı yıl için farklı yöntemlerle yapılan ölçümler arasında gözle görülür bir şekilde farkların olması nedeniyle kayıt dışı ekonominin

tahminine yönelik ölçüm yöntemlerine olan güven duygusu yok olmaktadır (Aydemir, 1995: 34).

Kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda yapılan çalışmaların bir kısmı, geniş kitlelere ulaşmış durumdadır. Fakat insanların büyük bir kısmı, bu sayısal ya da oransal açıklamalardan daha çok kendi gözlemlerinden etkilenmekte ve düşük düzeydeki kayıt dışı ekonomi tahminlerini inandırıcı bulmamaktadır. Ekonomik yaşamı dikkatlice gözlemleyen insanların genel eğilimleri, yüksek oranlı kayıt dışı ekonomi tahminlerine inanma yönündedirler. Çünkü yaşamın her düzeyinde kayıt dışı olgunun kırıntıları görülmektedir. Tüm sektörlerde, özellikle tarım ve hizmet sektörünün her aşamasında kayıt dışı işlem ve faaliyetlerin varlığını somut bir şekilde görülmektedir (Aydemir, 1995: 36).

Tablo 1: 1991-2013 Yılları Arası Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Belirleyici Faktörlerin Oranı

Yıllar	Kayıt Dışı Ekonomi (GSMH % Payı)	İnsani Gelişmişlik İndeksi	Yolsuzluk	Kişi Başı GSMH	İşgücüne Katılım Oranı	Vergi Payı	İşsizlik
1991	35.993	0.580		6709.098	59.466	31.604	8.210
1992	35.888	0.586		6932.125	58.348	33.530	8.510
1993	35.296	0.594		7343.331	54.482	32.274	8.960
1994	34.509	0.596		6889.817	56.975	36.373	8.580
1995	32.838	0.604		7315.413	56.264	39.371	7.640
1996	32.954	0.613	-0.229	7731.425	55.768	46.311	6.630
1997	31.009	0.621		8186.506	54.524	45.248	6.840
1998	32.033	0.632	-0.583	8244.763	54.553	39.596	6.890
1999	33.261	0.641		7842.848	54.387	..	7.690
2000	32.100	0.653	-0.334	8237.609	51.509	..	6.490
2001	32.754	0.658		7631.650	51.369	..	8.380
2002	33.741	0.668	-0.710	8003.738	51.261	..	10.360
2003	32.068	0.675	-0.228	8332.028	49.958	..	10.540
2004	30.797	0.681	-0.173	9009.886	49.177	..	10.840
2005	29.767	0.687	-0.019	9692.130	49.386	..	10.640
2006	29.466	0.697	0.000	10251.377	48.491	..	8.720
2007	29.378	0.705	0.090	10638.063	48.632	..	8.870
2008	29.138	0.709	0.082	10599.631	49.424	36.920	9.710
2009	32.325	0.715	0.074	9973.663	50.399	36.097	12.550
2010	30.205	0.737	0.030	10672.400	51.611	38.767	10.660
2011	27.649	0.750	0.055	11683.604	52.780	39.150	8.800
2012	28.030	0.754	0.167	12052.720	52.807	37.023	8.150
2013	27.335	0.759	0.113	12866.095	53.873	40.527	8.730

Kaynak: www.databank.worldbank.org; www.undp.org

Tablo 1’de ifade edilen Türkiye için kayıt dışı ekonominin belirleyici unsurları olarak kullanılan bu veriler tezin analiz bölümünden alınmıştır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin en fazla 1995 yılında olduğu görülmektedir. İlerleyen yıllarda azalma eğiliminin bulunduğunu ifade edilebilir. Fakat 2008 krizinin etkisiyle kayıt dışı ekonominin tekrardan 2009 ve 2010 yıllarda artışa geçtiği akabinde 2011 yılında ise tekrardan azaldığını gözlemleyebiliriz.

1.3.2. Dünya’da Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı ekonomisi ile ilgili bilinen ilk çalışma II. Dünya savaşı sonrasında başlamış, Fransa’da ilki 1936’da sonraki 1940 yılında olmak üzere kayıt dışı istihdam konusunda yasal düzenlemeler yapılmış, ilk defa 1958 yılında Cagan tarafından ABD’de kayıt dışı ekonominin hacmi ölçülmeye çalışılmıştır (Yılmaz, 2004: 20). Cagan (1958)’in basit parasal oran yöntemiyle, beyan edilmeyen gelirleri tahmin etmiştir. (Yurdakul, 2008: 207-208). Fakat 1977 yılında Gutmann’ın yayınladığı makale ile bilimsel ilgi yön değiştirmiştir. Bu nedenle 1980’li yıllara kadar yeraltı ekonomi uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir. Kayıt dışı ekonomiye dair ilk uluslararası konferans 1983 yılında Almanya’nın Bielefeld eyaletinde yapılmıştır. Konferansın temel amaçlarından tanım niteliğinde olan genel ilkelere ulaşmak için, katılımcılarca bir karara varılamayıp farklı farklı tanımlamalar kullanılmıştır (Çetintaş ve Vergil, 2003: 16).

Kayıt dışı ekonominin ne boyutta olduğu geçmiştten günümüze kadar merak edilen bir konu olmuştur. Kayıt dışı ekonomi hacminin ne boyutta olduğu ve nasıl bir süreç izlediği araştırmacılarca bilinmek istenmiştir. Bundan ötürü 1960’lı yıllardan beri kayıt dışı ekonominin ne boyutta olduğu ile ilgili çok sayıda tahmin yöntemi geliştirilerek, pek çok araştırmacı tarafından çeşitli ekonomilerde bu boyut tahmin edilmeye çalışılmıştır (Sandalcı ve Sandalcı, 2017: 79).

Kayıt dışı ekonomi konusunda araştırmaları bulunan ve kayıt dışılığı ölçmeye yönelik en çok çalışma yapan bilim insanlarından biri Friedrich Schneider’ dir. Farklı ülkelerin farklı zaman aralıklarıyla kayıt dışı ekonomilerini farklı yöntemler ile hesaplamaya çalışmıştır. Aşağıdaki Tablo 2’de bulunan GSMH içerisindeki kayıt dışı ekonomi payı Friedrich Schneider’in 2013 yılında analiz ettiği verilerden elde edilmiştir.

Tablo 2: 2013 Yılına Ait Rastgele Seçilmiş 20 Ülkenin Kayıt Dışı Ekonomi Belirleyici Faktörlerin Oranı

Ülke	Kayıt Dışı Ekonomi (GSMH % Payı)	İnsani Gelişmişlik İndeksi	Yolsuzluk	Kişi Başı GSMH	İşgücüne Katılım Oranı	Vergi Payı	İşsizlik
Almanya	14.319	0.920	1.778	44354.737	77.724	24.000	5.230
Avustralya	13.151	0.936	1.761	54008.708	76.382	23.354	5.660
Avusturya	7.960	0.892	1.506	47901.365	75.641	26.734	5.330
Belçika	23.111	0.890	1.630	44209.743	67.438	24.224	8.430
Brezilya	32.558	0.747	-0.118	11915.417	69.587	22.147	6.990
Çin	8.852	0.723	-0.357	5721.694	76.342	57.979	4.540
Danimarka	18.638	0.926	2.410	58788.082	77.894	35.718	7.000
Endonezya	17.624	0.682	-0.622	3560.107	69.599	34.279	4.340
Fransa	15.811	0.890	1.302	41183.511	71.167	21.411	9.920
İngiltere	12.470	0.904	1.682	39996.502	76.250	32.747	7.530
İrlanda	15.643	0.910	1.538	50263.404	70.076	31.157	13.040
İtalya	30.885	0.877	-0.040	33887.298	63.297	22.813	12.150
Kanada	16.807	0.912	1.875	49359.422	78.021	..	7.070
Macaristan	21.633	0.834	0.287	13509.924	64.329	37.125	10.180
Meksika	30.045	0.754	-0.476	9400.322	65.153	21.410	4.940
Norveç	20.043	0.945	2.286	88538.698	77.983	23.830	3.420
Rusya	36.396	0.803	-0.996	11803.709	73.212	21.087	5.460
Şili	15.687	0.841	1.518	14551.044	67.717	48.864	6.210
Türkiye	27.335	0.759	0.113	12866.095	53.873	40.527	8.730
Yunanistan	32.377	0.862	-0.106	22251.257	68.115	29.139	27.470

Kaynak: www.databank.worldbank.org

Tablo 2’de bulunan insani gelişmişlik indeksi, yolsuzluk oranı, kişi başına düşen GSMH oranı, işgücüne katılım oranı, vergi payı ve işsizlik oranı ülkedeki kayıt dışı ekonomiyi yönlendirici özelliklere sahiptir. Tablo 2’ye göre 2013 yılında 20 ülke arasından % 7,96 oranı ile en düşük kayıt dışı ekonomi payına sahip olan ülke Avusturya’dır. Kayıt dışı ekonominin en fazla paya sahip ülke ise % 30,396 oranıyla Rusya olduğu gözlenmektedir.

1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonominin, resmi ekonomi üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilerinin bulunması söz konusudur. Olumlu olarak istihdam üzerine, krizler ve sosyal

patlamalar üzerine, gelir üzerine, kaynak dağılımı üzerine ve işletmelerin rekabet gücü etkisi üzerine etkilerinin bulunduğu söylenebilmektedir. Olumsuz açıdan ise, mali durum üzerine, kaynak dağılımı üzerine, verimlilik üzerine, gayri safi milli hâsıla üzerine, ekonomik büyüme üzerine, sosyal güvenlik ve vergi tabanının üzerine etkileri bulunmaktadır.

1.4.1. Olumlu Etkileri

Kayıt dışılığın ilke olarak yanlış bir davranış olduğu bilinmesine rağmen ekonomik ve sosyal sistemde var olan boşlukların giderilmesine katkı sağlamasından ötürü olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Kayıt dışı ekonomi, istihdamın ve işgücünün yoğun olarak görüldüğü faaliyetler olduğundan, üretim faktörü olarak emek ön planda ortaya çıkmaktadır. Emek piyasasında pay alamayan bireyler için kayıt dışı ekonomik faaliyetler bir çıkış yoludur. Bu yüzden ekonomide istihdam edilemeyen işgücü, toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına kayıt dışı sistemde yer almaktadır. Bundan dolayı kayıt dışı istihdamın işsizliği azaltıcı yönünün de bulunması söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda kayıt dışı olarak istihdam edilen bireylerin gelirlerinde bir artış söz konusu olabilmektedir (Görxhani, 2004: 267-289). Kayıt dışı istihdamın söz konusu olduğu bir ortamda, emek talebinin fiyat esnekliğinin yüksek olması şartıyla, işverenlerin işçilik maliyetleri düşeceği için, emek talepleri artacaktır. Kayıt dışı ekonomide yeni iş bulan ve gelir düzeyi artan çalışanlar, marjinal tüketim eğilimlerine bağlı olarak, piyasada talep yaratacaklar ve çarpan etkisinin de büyüklüğüne bağlı olarak, tüketim ve dolayısıyla yatırım mallarına olan talebi artırarak milli gelir seviyesini yükseltecektir (Bakkal, 2007: 89).

Ülkede bulunan kayıt dışı üretim faaliyetleri, ekonomik büyüme oranları üzerinde olumlu etki yaratmada da rol oynamaktadır. Bu olumlu etkiler kayıtlı ekonomideki vergi, sigorta ve benzeri kurumsal yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sebebiyle firmaların girdi maliyetlerinde ve emek istihdamında avantajlarının bulunması ve kamu bürokrasi engellerinden kurtulması şeklinde gerçekleşmektedir. Firmaların bu avantajların ortaya çıkmasının sonucu olarak, ekonominin yüksek maliyetler nedeniyle istihdam edemediği kişilere iş olanağı sunması kayıt dışı sektörün yararlarından sayılmaktadır (Baldemir vd., 2005: 235).

Bürokratik işlemler ve gereksiz giderler olmadığından kaynaklar doğrudan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılmakta ve aynı zamanda üretim artmaktadır. Üretim daha az maliyetlerle gerçekleşeceğinden fiyatlar kayıtlı (resmi) sektöre göre daha düşük seviyede belirlenecektir. Bundan yüzden ekonominin canlı kalmasını mümkün kılmakta aynı zamanda kaynakların etkin ve verimli kullanılmasına imkân sağlamaktadır (Altuğ, 1999: 486). Bu açıdan kayıt dışı sektör, piyasaya dinamizm ve girişimcilik ruhu kazandırarak yeni piyasaların oluşturulmasına, finansal kaynakların ve aynı zamanda girişimciliğin artmasına yol açabilir (Baldemir vd., 2005: 235). Aynı zamanda vergi ve fonların girişimcilerin elinde kalması iktisadi büyüme açısından daha çok fayda sağlayabilir. Çünkü vergi ödemeyerek işveren ve vatandaşların ellerinde kalan fonlar daha ucuz olacaktır ve bu fonlar üretime dönüştüğü sürece üretimin artmasına neden olacaktır (Candan, 2007: 74). Üretimde gerçekleşen artış ise, “çoğaltan etkisi” yaratarak tasarrufların yatırımlara dönüşmesiyle ekonomiye canlılık getirecektir. Bunun sonucunda da yine daha fazla yatırım ve dolayısıyla daha fazla istihdam gerçekleşebilecektir.

Kayıt dışı ekonominin diğer bir olumlu etkisi de işletmelerin rekabet gücü sayılabilmektedir. Özellikle yoğun olarak emek faktörünü kullanan işletmeler, ağırlıklı olarak teknoloji faktörünü kullanan işletmelerle rekabet edebilmek ve kayıtlı ekonomi maliyetlerinden kurtulmak için kayıt dışına yönelmektedirler. Vergi ve benzeri fon gibi, işçilik üzerinden ödenen yüksek oranlarda kamusal yükümlülükler kayıt dışı ekonomilerde bulunmadığından bu sektördeki üretim maliyetleri düşük olacaktır. Bunun sonucunda da satış fiyatları düşük gerçekleşerek, müteşebbisler yurt dışı ve yurt içi pazarlarda teknolojiyi yoğun olarak kullanan işletmeler karşısında rekabet gücü kazanacaktır (Altuğ, 1999: 483). Bir diğer bakış açısı ise, kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomideki işgücünün bir kısmını çekmesinin, kayıtlı ekonomideki firmalar arasında rekabetin artmasına neden olduğu şeklindedir. Ayrıca, resmi olmayan ekonomide kazanılan gelirin en az üçte ikisinin resmi ekonomide harcanması, söz konusu ekonomi üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır (Schneider ve Enste, 2000: 78).

Kayıt dışı ekonominin bir diğer olumlu etkisi krizleri ve sosyal patlamaları hafifletmesi ya da önlemesidir. Resmi istatistik rakamlarına göre makroekonomik göstergelerin değerleri ekonomik bir kriz ortaya çıkmasını gerektiriyorken, bazen ekonomi krizi atlatılabilmektedir. Kayıt dışı faaliyetlerin, ekonomik durgunluk

dönemlerinde piyasalarda istikrar sağlayıcı bir karakteri bulunmaktadır. Bundan ötürü hem refah koruyucu hem de sosyal patlamaları geciktirici ya da önleyici bir durum arz etmektedir (Bakkal, 2007: 91).

1.4.2. Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonominin en önemli olumsuz etkileri, işsizlik oranı ve gelir düzeyi gibi makroekonomik değişkenlere bağlı olarak belirsiz ve güvenilir olmayan tahminlere neden olmasıdır. Ülkede kayıt dışı ekonomi boyutunun büyük ve yaygın olması durumunda, kullanılan bu veriler olduğundan daha düşük tahmin edilecek ve tahmin sonuçlarının hata paylarının artacağı gibi oluşturulan ekonomi politikaları yanlış uygulanarak neticede ekonomiyi yanlış sonuçlara götürecektir (Bakkal, 2007: 88). Aynı zamanda kayıt dışı sektördeki faaliyetlerin GSMH oranına dahil edilmemesi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. GSMH ve Milli Gelir oranları bir ekonominin durumunu ifade eden en önemli göstergelerdir. Bu göstergelerin düşük tahmin edilmesi, refah seviyesinin de gerçeğin altında tahmin edilmesi demektir ve böyle bir durumda politika belirleyicileri yanlış bilgilendirilmiş olmaktadır. Öne sürecekleri politikalar da hatalı olacak, belki de ters ve istenmeyen sonuçlar alınacaktır. Bu sebeplere bağlı olarak, ekonomik büyüme oranlarının da kayıt dışı ekonomiden olumsuz etkileneceği söylenebilir (Özsoylu, 1996: 45).

Günümüzde bütçe açıkları birçok ülkenin önemli sorunlarından. Kamu sektörü, harcamalarını vergilerden elde ettiği gelirler ile karşılamaya çalışmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin vergilendirilememesi sonucunda da devlet bütçesi olumsuz bir şekilde etkilenmektedir (Özsoylu, 1996: 47). Bu nedenle kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik ve vergi tabanını aşındırarak vergi tahsilatında azalışa, dolayısıyla daha büyük bütçe açıklarına ve hem doğrudan vergilerde hem de dolaylı vergilerde daha büyük bir artışa neden olabilir. Bu olumsuz etkilerinden dolayı sonuçta artan vergileme, sürekli büyüyen kayıt dışı ekonomi şeklinde tekrar kısır döngüden bahsedilebilir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 20).

Mikro ekonomik düzeyde karşılaştırıldığında ise kayıt dışı ekonomi, piyasanın rekabetçi yapısını tahrip ederek bozguna uğrattığı görülmektedir. Kayıt dışı olarak faaliyette bulunan firmalar, daha rekabet edilebilir fiyatlara sahip olabileceğinden kayıtlı

firmalara göre avantajlı konuma geçmektedirler (Karagöz ve Erkuş, 2009: 130). Resmi olmayan ekonominin büyümesi sonucu kamu gelirlerinde meydana gelen azalma malların miktar ve kalitesinin de düşmesine neden olabilmektedir. Kaynak yetersizliği içine giren devlet, daha sonraki dönemlerde resmi ekonomideki vergi oranlarını artırmak zorunda kalarak kısır döngü içine girmektedir. Bunun sonucu olarak kayıt dışı ekonominin daha da genişlemesi söz konusu olabilmektedir (Bakkal, 2007: 88).

Enformel ekonomide faaliyet gösteren firmaların, devlete vergi olarak ödemeleri gereken fonları işletme içinde saklayarak kendilerine faizsiz kaynak yaratmaları, fonların özel kesimde kamu kesimine göre daha verimli kullanılması halinde, ekonomideki kaynak dağılımının etkinleşmesine ve verimliliğin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Fakat enformel ekonominin iki açıdan verimlilik üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. İlk olumsuz etki, enformel sektörle, formel sektör arasındaki net getiri farkı, formel faaliyetlerin de zaman içinde enformel alanlara kaymasına ve ekonomideki genel verimliliğin düşmesine sebep olmasıdır. Çünkü formel sektör vergi ödemesine rağmen, vergi avantajına sahip enformel ekonomi ile rekabet halinde varlığını sürdürebiliyorsa, bu formel alanlarda verimliliğin daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. İkinci olumsuz etki ise, enformel ekonomide faaliyette bulunan firmaların genellikle küçük ölçekli olma eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. İşletmeler belirli bir büyüklüğe eriştikten sonra enformel olarak çalışmalarını zorlaşmaktadır. Bu nedenle firmalar faaliyetlerini enformel alanda sürdürebilmek için optimal büyüklüklerinin altında çalışmakta, verimliliklerini düşürmekte ve dolayısıyla ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir (Önder, 2001: 245-247).

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI

2.1. YOKSULLUK

Yoksulluk, dünyanın tüm coğrafyalarında ve tarihin tüm zamanlarında var olmuş olan bir olgudur. (Odabaşı, 2009: 11). Son zamanlarda sosyal bilimcilerin araştırma gündemlerinin üst sıralarında yer almaya başlayan yoksulluk konusu, aslında insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Hatta insanlık tarihi bir bakıma yoksullukla mücadele tarihi olarak kabul edilebilir. Yoksulluğu yenmek ve yoksulların refah düzeylerini artırmak, her dönemde kamu politikalarının en temel amacı olmuştur. Tarihsel süreçte kapsamı ve içeriği değişmiş olmasına rağmen yoksulluk konusu gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm devletlerin ortak sorunu olmaya devam etmektedir (Gündoğan, 2008: 42).

Yoksulluğun sistematik ve bilimsel bir şekilde yoğunlaşmasının kökenleri 17. yüzyılın ilk yarısına kadar gitmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan sürecin, seri ve standart üretim, göç, kentleşme, örgütlü çalışma hayatı gibi kitlesel sonuçlarından biri de yoksulluk olmuştur. Yoksulluğun günümüzde ise birden fazla nedeni üzerinde durulmaktadır. Vergi sistemindeki adaletsizlikler, devletin teşvik politikalarındaki yetersizlikler ve dengesizlikler, enflasyonist politikalar, tekelci piyasaların varlığı, faizlerin yüksekliği ve ranta dayalı gelir, fertlerin beceri ve yetenek farklılıkları, işsizlik, miras, doğal afetler, gibi birçok faktör bu nedenler arasında başta gelenler olarak kabul edilebilir (Özkul ve Kanyılmaz, 2012: 29).

2.2. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk kavramı çok çeşitli ve karmaşık bir yapıya sahip olması sebebiyle tanımlanması zor bir kavramdır. Aynı zamanda bütün toplumların ortak sorunu olması sebebiyle evrensel ve çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Günümüzün en önemli sosyal sorunlardan biri olan yoksulluk, araştırmacılar için değişken yapıya sahip bir kavram niteliğini taşımaktadır. Bu yapının içeriği nereden bakıldığına göre değişen bir kavram

olmasıdır. Kimileri yoksulluğu, sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Kimileri ise, yoksulluğu, eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel nitelik ve yeteneklerin düşüklüğü sebebiyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama durumu olarak kabul etmektedir (Memiş, 2014: 148, Tunç, 2014: 233).

Yoksulluk kavramı, çok boyutlu bir niteliğe sahip olması nedeniyle farklı biçimlerde literatürde yer almaktadır. Yoksulluk teriminin ilk tanımı, 1901 yılında S. Rowntree tarafından yapılmıştır. Tanıma göre yoksulluk, toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim gibi asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir. Başka bir ifadeyle yoksulluk, yeteri kadar yiyecek elde edememe veya az ya da çok açlık çekme durumudur. En basit tanımıyla yoksulluk, herkese iyi bir hayat temin edecek yeterli ve erişebilir kaynakların olmamasıdır (Sipahi, 2006: 175).

Sen'e göre yoksulluğu anlayabilmek için insanların "ne yapıp yapamadıklarına ve ne olup olmadıklarına" bakılmalıdır. Genel yoksulluk ölçütü olarak kullanılan gelir düzeyi yerine "kabul edilebilir bir hayat düzeyine ulaşmak için gerekli temel yapabilirliklerden yoksun olma" durumuna odaklanılmalıdır. Bu yaklaşımda odak noktası olarak ele alınmamasına karşın, gelirin yoksulluk üzerindeki etkisi de dışarıda bırakılmamaktadır. Bundan dolayı, gelir düzeyini "yapabilirlikten yoksunluk yani 'gerçek' yoksulluk üzerinde etkin olan faktörlerden yalnızca biridir" şeklinde ifade etmiştir (Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 132).

Aslan ve Bilgili, (2003: 325)'ye göre, yoksulluğun kelime anlamına odaklanarak, bireyin yaşamını sürdürebilir kılması için gerekli olan şeylerden yoksun kalması hali olduğu ifade edilmiştir. Diğer ifadesiyle yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeni ile kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve böylece asgari yaşam düzeyini sürdürecekt gelirden yoksun olma halidir. Odabaşı 'ya (2009: 11) göre ise yoksulluk, "az bir varlığa sahip olmak, muhtaç durumda bulunmak, ihtiyaç içinde olmak" durumlarını ifade etmektedir.

Drewnowski, (1977) yoksulluk kavramını, kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun kabul edecekleri bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları şeklinde (subjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği

temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilmemesi durumu olarak (gelir yoksulluğu) tanımlamaktadır. World Bank, (1990) yoksulluk kavramını, yoksulluğun geleneksel tanımlarından faydalanarak; yoksulluğu asgari yaşam standardına erişememe durumu olduğu ifade etmiştir (Kunduracı, 2009: 17).

Şantaş'a (2017: 5) göre geniş bakış açısından yoksulluk, ekonomik yoksulluğun yanında, siyasi ve sosyal katılım, insan hakları, eğitim ve sağlık gibi insan yaşamının tüm boyutlarını kapsayan bir olgudur. Bir başka deyişle yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucudur.

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski olan ve üstesinden gelebilmek için ilkel veya modern olsun, değişen niteliğe rağmen, tüm toplumların mücadele ettiği bir olgu olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk gerek içeriği gerekse sonuçları bakımından "negatif" bir olgu olup; bireyler, toplum ve devlet açısından risk teşkil etmektedir. Bu nedene bağlı olarak tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de gerek devletler gerekse uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları çeşitli enstrümanlarla yoksullukla mücadele etmektedir (Güneş, 2009: 11).

Yoksulluk olgusu, beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanmaktadır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra barınma, giyinme, eğitim, kültür, sağlık, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları olan bir varlıktır. İnsanlar doğal olayları kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirebilme kabiliyetine sahip olduklarından yaratıcı kabiliyetlerinin gelişimi yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına ve mevcut ihtiyaçların değişime uğramasına yol açmaktadır. Bu yüzden beşeri ihtiyaçlar ve insanların kabiliyetleri toplumsal ve tarihi koşullar tarafından belirlenmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 2).

Az gelişmişlik sorunu olarak kabul edilen yoksulluk, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak görülmektedir (Şenses, 2001: 18). Gelişmekte olan ve az gelişmiş bir ülke olmanın getirmiş olduğu sorunlardan ekonomik istikrarsızlık, eğitim eksikliği, uzun vadeli eğitimsel ve ekonomik planların uygulanamaması gibi birbiriyle yakından ilişkili sorunların bir çıktısı olan "yoksulluk olgusu" hem bireylerin hem de kamu yöneticilerinin sürekli gündeminde yer almaktadır (Aslan ve Bilgili, 2003: 327). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yer ve zamana göre farklılaşmakla birlikte

sürekli yoksulluktan söz edilirken, gelişmiş ülkelerde daha çok yer ve zamana bağlı olarak ortaya çıkan yerel ve kısmi yoksulluktan söz edilmektedir (DPT, 2001: 102).

2.3. YOKSULLUK TÜRLERİ

Marshall'a göre (1999: 825), yoksulluk, genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun olarak kalındığı durumu ifade etmektedir. Fakat yoksulluk kavramını tanımlamak oldukça meşakkatli bir durum olduğu için, literatürde birden fazla yoksulluk türü bulunmaktadır.

Mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, öznel (subjektif) yoksulluk, nesnel (objektif) yoksulluk ve insani yoksulluk gibi yoksulluğun farklı boyutlardan ele alındığı tanımları bulunmaktadır.

2.3.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluğun nicel yanının saptanmasında kullanılan istatistiksel teknikler 19.yüzyıla dayanırken, yoksulluğun tanımlanmasında mutlak yoksulluk tanımı ile açlık ve yoksulluk sınırı kavramları henüz 20.yüzyılda tanımlanmaya başlamıştır. En genel tanımıyla mutlak yoksulluk, kişinin varlığını sürdürmek için gereksinimi olan temel şeyleri karşılayabilecek bir gelir düzeyine sahip olmaması durumudur. Mutlak yoksulluk ölçümlerinde belirlenen temel ihtiyaçların birim fiyatları açlık sınırını ortaya koymaktadır. Bu hesaplama bireysel uygulanmakta, daha sonra aile başına fiyatlandırılmaktadır (Onat, 2003: 10).

Yoksulluk çalışmalarında içinde yer alan mutlak yoksulluk parasal yaklaşıma dayandırılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) mutlak yoksulluğu, insanların yaşamlarını sürdürebilmek için asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumu olarak tanımlamaktadır. Dünya Bankası'nın (2001) tanımında ise yoksulluk, toplumsal açıdan kabul edilebilir standartlara erişememe veya sahip olamama durumudur (Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 131).

Topgül'e (2013: 279-280) göre mutlak yoksulluk; hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve

harcama düzeyi olarak tanımlamaktadır. Tüketim harcamalarına göre yapılan hesaplamalar, bir kişinin günlük olarak alması gereken kaloriyi sağlayacak temel gıdaların gerektireceği harcamaya göre yapılmaktadır. Bu duruma göre, en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk eşiği oluşturmakta, gelir azlığı nedeniyle bu eşiğin altında kalanlar “mutlak yoksul” olarak nitelendirilmektedir.

Dünya Bankası, insanların yaşayabilmesi için gerekli günlük asgari kalori miktarını karşılayan gıda sepetinin her bir ülkedeki fiyatını mutlak yoksulluk sınırı olarak ifade etmiştir (Kunduracı, 2009: 19). Bu duruma göre, günlük geliri asgari 2400 kalori değerindeki besini almaya yetmeyen bireyleri mutlak yoksul olarak tanımlamaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımına göre, günlük bir dolarlık harcama seviyesi mutlak yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Fakat bu sınır ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştırılmış olup, Türkiye'nin dâhil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu grup için dört dolardır (Şenses, 2002: 64).

2.3.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan kişiler ile hane halkı göreli anlamda yoksul olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2008). Görelî yoksulluk kavramı temel ihtiyaçlarını karşılayabilen, ancak ortalama refah düzeyinin altında kaldıkları için topluma sosyal anlamda katılmaları kısıtlanan bireyleri kapsamaktadır (Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 131).

Görelî yoksulluk kavramına göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme sorunu olarak kabul edilmemektedir. Yoksulluk, birey ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur. Bundan ötürü göreli yoksulluk kavramı, farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 5). Bu bağlamda, mutlak yoksulluk kavramı ile sadece gıda yoksulluğu ön plana çıkarırken, göreceli/görelî yoksullukta ise kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıfın geliri vurgulanmaktadır (Aksan, 2012: 12). Görelî yoksulluk hesaplamalarında ise, bireyin asgari standartların

üstünde bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan sosyal, kültürel, sağlık, eğitim, toplu taşıma gibi ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi temel alınır (Onat, 2003: 10).

2.3.3. Öznel (Subjektif) Yoksulluk

Öznel yoksulluk kavramı, toplumun yoksulluğu belli asgari yaşam koşullarının altında kabul etmesi konusundaki değer yargılarından oluşan bir yaklaşımdır (Ak, 2016: 303). Öznel yaklaşım, yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem vermektedir (Aktan ve Vural, 2002: 6).

Öznel yoksulluk yaklaşımında, yoksulluk düzeyinin ölçülmesi, bireylerin kendi değerlerine göre, geçinebilmeleri için gerekli gelir düzeyi esasına göre belirlenen bir “öznel” yoksulluk çizgisine dayanmaktadır. Yoksulluk düzeyine ilişkin en iyi kararın o toplumda yaşayanların kendi değerlendirilmeleri doğrultusunda verileceği varsayımına dayanarak belirlenen ve kavramsal düzeyde mutlak ve görel yoksulluk türlerinin bir bileşimini yansıtan “öznel” yoksulluk çizgisi de, diğer yoksulluk kavramları gibi, yoksullarla yoksul olmayanları birbirinden ayırmayı amaçladığından, bu durumda kendini yoksul hissetmeyenlerin yoksulluk çizgisinin üstünde, yoksul hissedenlerin ise altında olması beklenmektedir (Şenses, 2001: 94).

Öznel yoksulluğu belirlenmesi toplumlarca büyük ölçekli anketler ile yapılmaktadır (Onat, 2003:10). Yapılan bu anket sonuçlarından yola çıkarak, refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurulmakta ve kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmektedir (Güneş, 2009: 19).

2.3.4. Nesnel (Objektif) Yoksulluk

Nesnel yoksulluk, bireylerin belirli kriterlere göre yaşam düzeyini devam ettirebilmek için belirli bir yaşam düzeyinden yoksun olması halidir (Özcan, 2018: 4). Yoksulluğun tanımlanmasında nesnel (objektif) yaklaşım (refah yaklaşımı), yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen değerlendirmeleri içermektedir (Aktan ve Vural, 2002: 6).

Nesnel (Objektif) yoksulluk yaklaşımı, hane halkının elde etmiş olduğu faydayı net bir şekilde ortaya koyduğu için öznel (subjektif) yoksulluk yaklaşımından daha çok tercih edilen bir yaklaşım olmuştur. Öznel yoksulluktan farklı olarak refah yaklaşımının tanımlanmasında bireylerin değil, bilimsel araştırmaların sonucunda ortaya çıkan kriterlerin etkili olduğu yoksulluk türü olarak adlandırılmaktadır. Bu kriterlere göre minimum yaşam düzeyine bağlı olarak yoksulluk tanımlanmaktadır. Her ne kadar değer yargıları işin içerisine girmiş olsa da nesnel yoksulluk yaklaşımı bireylerin kendi değerlendirmesi sonucu ortaya çıkmamıştır. Ancak uzmanların üzerinde anlaştığı ihtiyaçlar esasına göre gerekli mal ve hizmet tüketimlerinin en az maliyetini yansıtması böyle bir adlandırmaya neden olmuştur (Şengür ve Taban, 2012: 63).

2.3.5. İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yoksulluğun kavramlaştırılması çabalarına, hem yoksulluk kavramı tartışmaları hem de yoksulluğun ölçülmesi için katkıda bulunmuştur. UNDP' nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ilk defa insani yoksulluk (human poverty) kavramı ortaya konulmuştur. UNDP'nin tanımına göre insani yoksulluk, katlanılabılır bir yaşam için gerekli fırsatlar ve seçeneklerden feragat etmektir. Adam Smith'in yoksulluk tanımını esas alan bu tanımlamaya göre yoksulluk, gelir düzeyi ile ilişkilendirilemez çünkü, gelir ekonomik bir kategoridir. Buna karşın yoksulluk insani bir kategori olmak zorundadır (DPT, 2001: 105).

İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili bulunmasına rağmen ondan çok farklıdır. Gelir yoksulluğu ölçümleri, mutlak gelir üzerinde odaklanırken, insani yoksulluk kavramı, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, kısa yaşam süresi, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insanî yeteneklerden ve kapasiteden yoksun olmak biçiminde tanımlanabilir. Bu nedenle temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu gibi erişimin yokluğu ya da kısıtlanması yoksulluğun “insanî” boyutu olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca raporda insani yoksulluğu ölçmek amacıyla “İnsani Yoksulluk İndeksi” (Human Poverty Index) geliştirilmiştir (Taş ve Özcan, 2012: 425). Bu indeks gelişmekte olan ülkeler için (HPII) şu üç kriterden yola çıkarak tahmin edilmektedir (Taş ve Özcan, 2012: 425; Altıparmak, 2008: 82):

1. Yaşam Süresi: UNDP hesaplamalarına göre 40 yaşın altındaki yaşam süreleri insani yoksulluk olarak kabul edilmektedir.

2. Eğitim: Yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı, insani yoksulluğun bir diğer kriteri olarak sayılmaktadır.

3. Ekonomik ve Sosyal İmkanlar: UNDP, aşağıdaki üç temel veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkanlara sahip olma düzeyini belirlemektedir:

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
- Temel sağlık imkânlarından yoksun nüfus yüzdesi
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen, bu yüzden ciddi düzeyde düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesi.

Gelişmekte olan ülkeler için hazırlanan İnsani Yoksulluk İndeksinde (HPI-1) beklenen yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar gibi temel ihtiyaçlara yer verilmektedir. UNDP geliştirmekte olan ülkeler için beklenen yaşam süresinde 40 yaş baz almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluğun göstergesi (İGE) olarak değerlendirilmektedir. Eğitime ilişkin yetişkinler arasında okur-yazar oranı; ekonomik ve sosyal imkanlar çerçevesinde ise sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus, günlük 1.25 \$ ile 2 \$ altında gelire geçinen ve ulusal yoksulluk düzeyinin altında kalan nüfusa ve 5 yaşın altında olup yeterli beslenemeyen nüfusa bakmaktadır. UNDP tarafından gelişmiş ülkeler için ise İnsani Yoksulluk İndeksi 2 (HPI-2) hazırlanmıştır. Burada 60 yaşından daha fazla yaşam imkanına sahip olmayan, işlevsel okuma yazma yeteneği sınırlı nüfus, uzun dönem işsizlik oranları, ortalama gelirin % 50'sinden daha azına sahip ve günlük 4 doların altında ve günlük 11 doların altında bir gelire geçinen nüfus ölçüt olarak ortaya konulmuştur (Gerşil, 2015: 161).

2.4. YOKSULLUĞU ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER

Yoksulluğun nedenleri zaman içerisinde, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler karşısında farklılık göstermiştir (Şenses, 2001: 148). Yoksulluk kavramına bakış açıları gibi yoksulluk oranları da gelişmiştir ve geliştirmekte olan ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri temelde birbirine benzemektedir (Ersungur ve Topcuoğlu, 2014: 311). Yoksulluk

kavramı çok boyutlu olduğu için yoksulluğun nedenleri de tek bir başlık altında ifade edilmemekte fakat genel olarak üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar; sosyal ve demografik unsurlar, ekonomik unsurlar, siyasal unsurlardır.

2.4.1. Sosyal ve Demografik Unsurlar

Çeşitli uygulamalı araştırmalara göre yoksulluk; nüfus baskısı, göç durumu, eğitim, sağlık, hane halkının yapısı, işgücü yapısı vb. unsurlardan dolayı her bölgede, her ülkede hatta her hanede farklı boyutlarda yaşanmaktadır. Bireylerin gelir durumunda belirleyici rol alan bu unsurların incelenmesi, yoksulluğun faktörleri daha net bir şekilde ifade edebilmek açısından önemlidir.

2.4.1.1. Nüfus Baskısı

Yoksulluğu birçok yönden etkileyen birisi nüfus baskısıdır. Sanayileşmiş ülkelerde nüfus artış oranlarının uzunca bir süre çok düşük seviyelerde kalmasından dolayı, bu ülkelerde nüfus yapısının istikrarlı bir yapıya sahip olduğu ifade edilir. Az gelişmiş ülkelerin ise ağır bir nüfus baskısıyla ve buna bağlı olarak işgücü artışıyla karşı karşıya olması söz konusudur. Hızlı nüfus artışı, özellikle az gelişmiş ülkelerde, önemli derecede yoksulluk nedeni olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda nüfus baskısının, özellikle kentlerdeki yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilerken, çevre tahribatına da neden olduğu belirtilmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda ise yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerde bebek ölüm oranlarının çok yüksek olmasının doğum oranlarının da yüksek olmasına neden olduğu ve yoksulluğun nüfus artışlarının sonucu olmaktan çok nedeni olabileceği belirtilmiştir (Şenses, 2001: 152-157).

2.4.1.2. Hane Halkı Büyüklüğü

Hane halkı bileşimi, kişilerin işgücüne katılımında ve yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde çok önemli bir unsurdur. Schiller'e göre işgücüne katılım bakımından iki ebeveynli hanelerin, tek ebeveynli hanelere göre ciddi bir üstünlüğü bulunmaktadır. İki ebeveynli hanelerde bir ebeveyn, genellikle baba, sadece işgücü piyasasındaki

faaliyetine yoğunlaşırken ikinci ebeveyn işgücü piyasasındaki faaliyeti ile ev işleri ve çocuk bakımı gibi faaliyetleri arasında bir denge kurmayı tercih etmektedir. Fakat, tek ebeveynli hanelerde, bu kişi işgücü piyasasındaki faaliyeti ile evdeki faaliyetlerini aynı zamanda yürütmek zorunda olduğundan bu hanenin geliri, iki ebeveynli haneye göre daha azdır. Üstelik tek ebeveynin kadın olması durumunda, kadınların ücretinin genellikle erkeklerinkine göre daha az olması sebebiyle, hanenin geliri daha da azalmaktadır. Bunun sonucunda tek ebeveynli hane halkları arasındaki yoksulluk oranı daha yüksek olmaktadır (İncedal, 2013: 39).

Hane halkı büyüklüğü ile yoksulluk arasında bir ilişkinin olduğu sık sık dile getirilse de, yoksulluk araştırmalarının hane halkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişki bakımından net bir sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Yoksulluk İngiltere örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde küçük hane halklarında, Malezya ve Brezilya gibi bazı ülkelerde ise büyük hane halklarında daha şiddetli görülmektedir (Şenses, 2006: 157).

Avrupa ülkelerinde yaşlıların ve tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış hane halkı bileşimi açısından dikkati çekmektedir. Reisi kadın olan hane halklarının yoksullukla yakından ilişkili olduğu ve bu tür hane halklarının yoksulluk oranının ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, genellikle diğer hane halklarına kıyasla çok yüksek olduğu görülmektedir. Benzer durum ABD’de de söz konusudur. 1987 yılı rakamlarına göre ABD’de evli çiftlerden oluşan ailelerde yoksulluk oranı %6 iken, reisi kadın olan hane halklarında bu oran %34.3 düzeyindedir. Aile içerisindeki çocuk sayısının fazlalığının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla yakından ilişkili bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu eğilimlere karşın hane halkı büyüklüğü, türü ve bileşiminin yoksullukla ilişkisi açısından basit genellemeler yapılmış ve bu genellemelere gitmenin problemlere işaret ettiğine dair bulgulara rastlanmıştır (Şenses, 2006: 158-159).

2.4.1.3. Eğitim

Bir ülkede bulunan toplumun genel eğitim düzeyi yoksulluk düzeyi ile ilişkilidir. Ülkede bireylerce alınan eğitim seviyesi ve kalitesi arttıkça, nitelikli birey ve nitelikli işgücü düzeyi artacağı için yoksulluk seviyesinin gerilemesi söz konusu olmaktadır.

Artan eğitim düzeyi beşeri sermayenin güçlenmesine fayda sağlarken, kamu sektöründe ve özel sektörde bulunan teknolojinin daha etkin kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Daha iyi eğitime sahip bireylerin yüksek gelir elde etme ihtimali çok daha yüksek olduğundan, eğitim yoksulluğa olumlu yönde katkı yapmaktadır.

Eğitim doğrudan emeğin verimliliğini arttırmakta, kişilerin teknolojik gelişmelere uyum sağlama sürecini hızlandırmakta ve doğal kaynakların yönetimini iyileştirmektedir. Bu nedenlere bağlı olarak ülkede bulunan refah düzeyinin artmasıyla ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır.

Eğitim faktöründe yaşanacak olan duraklama ve gerileme, ülke açısından birçok olumsuz etkinin var olması anlamına gelmektedir. Bu olumsuz etkilerden ilki, maddi olanaksızlıklar nedeniyle birçok yoksul ailenin çocuklarını okula göndermekte ve çocuklarının okula devam etmelerini sağlamakta güçlüklerle karşı karşıya kalmasıdır. Eğitim olanaklarının yetersizliği açısından bakıldığında ise, iyi eğitilmiş kişilerin değişen çevre koşullarına genellikle daha iyi adapte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda sahip oldukları iktisadi varlık ve olanakları daha iyi kullanırlar. Bu bireyler daha elverişli koşullarda krediye erişebilirler ve yeni gelir elde etme fırsatlarını daha iyi değerlendirirler (Aktan ve Vural, 2002: 8-9).

Yoksul bireyler yalnızca gelir ve kaynaklardan mahrum kalmazlar; bunun yanı sıra, fırsatlardan da yoksun kalırlar. İmkânlarının az olması ve sosyal dışlanma nedeniyle iş bulma konusunda ve piyasalara erişebilmede güçlük çekmektedirler. Diğer yandan, eğitim düzeyinin yetersiz olması yoksulların iş bulma ve yaşam kalitelerini artıracak bilgiye erişim kabiliyetlerini olumsuz yönde etkiler. Yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerinden faydalanamamaları iş imkânlarına kavuşmalarını engeller ve fiziki sağlıklarını koruma olanaklarını ortadan kaldırmış olurlar. Yoksul bireylerin içinde buldukları bu durum güvenliğin ortadan kalkması ile daha da kötüleşebilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 6).

Hane halkı reisinin eğitim durumu da yoksullukla yakından ilişkili bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Hane halkı reisinin eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk oranının genellikle düştüğü gözlemlenmektedir. Çünkü çocukların eğitim masraflarının ailesi tarafından giderilememesi, düşük gelirli ailelerin çocuklarının önemli bir fırsat eşitsizliği ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Şenses, 2001: 160).

2.4.1.4. Sağlık

Yoksulluk kavramı ile sağlık unsuru arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Yoksul ailelerde çocuk sayısının fazla olması, maddi yetersizlikler nedeniyle tedavi olamayan ailelerin hastalığının ilerlemesi, yoksul kesimin sağlık hizmetlerine erişiminin sınırlı olması gibi nedenler zaten yoksul olan bireyleri daha da yoksul hale getirmektedir. Hane halkının geçimini sağlayan yoksul bir bireyin hasta olması durumunda tüm hane halkında gelir kaybı söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda hastalanan bireyin tedavi masrafları da yoksul hanenin gelir düzeyini daha da aşağıya çekmektedir. Yetersiz beslenme, sağlıksız koşullarda yaşama, sürekli tedavi imkânından yoksun olma gibi nedenlerden dolayı yoksulların hasta olma riski hem daha fazladır, hem de yoksullar hastalığa karşı daha savunmasız kalmaktadırlar (Türk ve Ünlü, 2016: 94).

Yoksulluk ile sağlık arasında birbirini sürekli etkileyen bir ilişki olduğu, hastalıkların bazı bireyleri uygun bir gelir elde etmekten alıkoyduğu, bunun da bireyleri yoksulluk açısından aşağı doğru hareket ettirdiği ve kısır döngü yarattığı söylenebilir. Ekonomik durum ile sağlık-hastalık arasındaki bu kısır döngü Chadwick tarafından ifade edilmiştir. Yoksulluğun yaratmış olduğu olumsuz çevre koşulları beslenme bozukluğunu tetiklerken, eğitim yetersizliği ve tedavi hizmetlerine ağırlık verememeleri hastalıkların artmasına ve dolayısıyla çalışma gücünün azalmasına neden olmaktadır. Bireyin gelirinde düşüşe neden olan bu durum kısır döngü yaratmaktadır. Aynı zamanda yoksul insanların yaşadıkları alt çevreler yüksek suç oranları, coğrafi hareketlilik, evlilikte uyumsuzluk, boşanma gibi sorunlara, bunlarda fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Yoksul kişilerin kazalar, yaralanmalar ve iş kazalarına ilişkin risklerinin de daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Ergül, 2005: 99-100).

2.4.1.5. Göç

Göç kavramı karşılıklı etkileşim ile yoksulluğu etkilemekte aynı zamanda yoksulluk olgusu da göç unsurunu etkilemektedir. Çağlayan'a göre, iki olgu arasındaki ilişki dört eksen üzerinde şekillenmekte ve gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, yoksulluğun göç için itici bir güç olmasıdır. İkincisi, yoksulluğun potansiyel

göçmenlerin göç hareketlerini kısıtlamasıdır. Üçüncüsü, göçün yoksulluğa yol açması ve göç sonrasında göç edenlerin çeşitli nedenlerle yaşadıkları yoksullaşmalardır. Dördüncüsü ise, göç yolu ile yoksulluğun azaltılmasıdır. Göç ülkedeki toplumun sosyal hareketliliğini simgelemektedir. Hem iç göçler hem de dış göçler toplumsal değişim açısından son derece önemlidir. Ancak asıl önemli olan unsur, bu değişimin gelişmeye neden olup olmadığıdır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 94).

Toplumun değişik kesimlerinde bulunan bireyler farklı nedenler ile göç eğiliminde bulunabilirler. Ülkede gerçekleşen kırdan kente göçlerin ne ölçüde yoksulluğun sebebi olduğu hakkında iki ayrı tez bulunmaktadır. Bu tezlerden ilki; kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda kentlere itildiği, göçlerin kent-kır farklılıklarının büyüklüğüne bağlı olarak artacağı ve dolayısıyla yoksullaşma sürecine neden olacağı yönündedir. İkinci tez ise yoksulluğu, göçü özendirmek bir yana, kısıtlayıcı bir nitelik olarak görmektedir. Ayrıca kırsal alanda yaşayan toprağı olmayan küçük toprak sahibi kişilerin ve ücretle çalışan yoksulların, göç maliyetini karşılama güçlükleri nedeniyle göçten en az faydalanan kesim olduğu belirtilmektedir (Buz, 2003: 156). Göçün özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksulluğa neden olduğu ve yoksulluktan en çok etkilenen kesimin de göçmenler olduğu ifade edilmiştir (Kaygalak, 2001:132).

2.4.2. Ekonomik Nedenler

Yoksulluk kavramının birden fazla nedeni bulunmaktadır. Yoksulluğun ekonomik nedenleri genel temeli fazla üretememekten kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında uygun bir şekilde paylaşılmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2668).

Yeterli olmayan ekonomik büyüme, yoksulluğu azaltmada büyüme esnekliğinin göreceli olarak düşüklüğü, istihdam yaratmada ve yaratılan işlerin kalitesinde zayıflık, gıda fiyatlarındaki artış, yaşamın her alanında eşitsizliklerin sürekliliği ve yüksekliği, tarımsal arazilerin dengesiz dağılımı, bölgeler arası ve bölge içi eşitsizlikler ve emek piyasasının yapısı yoksulluğun ekonomik nedenleri arasında yer alan faktörler olarak sayılabilir (Özcan, 2018: 5).

2.4.2.1. Enflasyon

Sağlıksız ve istikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon gelir dağılımında bozukluğa sebep olan temel unsurlardan birisidir. Bugünkü yapısıyla enflasyon çözümü zor ve karmaşık bir sorun haline gelmiştir. Aynı zamanda enflasyonun sürekli bir nitelik kazanması, toplumda enflasyondan rahatsız olmayan kesimlerin varlığını ve bunların siyasal karar alma mekanizmalarındaki etkisini ortaya koymaktadır. Nitekim bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar, teknelci eğilimlerin fiyat hareketlerinin oluşumunda belirleyici ve önemli bir olgu olduğunu ifade etmektedir (DPT, 2001: 62).

Sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında, emek aleyhine dengesizliği sağlayan en önemli araç enflasyondur. Enflasyonla mücadelenin nasıl, ne zaman, hangi araçlarla yapılacağı ve en önemlisi, faturanın kimler tarafından ve ne kadar ödeneceği hususu önemlidir (DPT, 2001: 62).

Bir ülkede yoksulluk oranlarını hesaplayabilmek için zaman itibarıyla meydana gelen ya da bölge veya gruplar düzeyinde oluşan değişiklikler izlenebilir. Farklı dönemler arasındaki yoksulluk oranlarının karşılaştırılmasında yararlanılan enflasyon oranları dikkate alınmalıdır. Bu amaçla yoksulluk sınırı ayarlanabilir ya da refahın göstergesi olarak alınan gelir düzeyi enflasyon dikkate alınarak ayarlanabilir (Aktan ve Vural, 2002: 27).

2.4.2.2. Ekonomik Krizler

Dünya ekonomilerinde yaşanan krizler, artan bilgi ve iletişim teknolojileri neticesinde geniş bir alanı etkilemektedir. Bu krizlerin, ülkelerin ekonomik yapılarının yanı sıra kültürel ve sosyal yapılarını da değiştirip sosyoekonomik yapıları üzerinde yıkıcı ve bozucu etkiler oluşturması söz konusudur. Kriz literatürü incelendiğinde daha çok krizlerin ortaya çıkış nedenleri, finans piyasaları, reel sektör üzerindeki etkileri, krizden çıkış için gerekli istikrar ve yapısal uyum politikaları üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Ancak ekonomik krizler özellikle kriz döneminde ve sonrasında sosyoekonomik etkiler olarak nitelenebilecek çok geniş bir alanda etkili olmaktadır. Bu

etkiler, eğitim ve sağlık başta olmak üzere toplumsal yaşam üzerinde psikolojik ve sosyolojik etkiler yaratmaktadır (Koyuncu ve Şenses, 2004: 2).

Ekonomik krizlerin başta aile olmak üzere ait olduğu sosyal çevreye bir takım yansımaları olacaktır (Kanberoğlu ve Kara, 2013: 39). Hane halkında maddi katkı sağlayan kişinin işlerinin bozulmasıyla aile fertlerinin yiyecek, barınma, eğitim ve sağlık gibi unsurların olumsuz etkilenmesi söz konusu olacaktır.

Ekonomik kriz yaşanan ülkede birçok olumsuz etkinin ortaya çıkmasıyla zincirleme olaylar gün yüzüne çıkmaktadır. Gerçekleşen ekonomik kriz, ülkede resesyon dönemi başlatarak büyüme oranlarının gerilemesine neden olurken aynı zamanda hali hazırda bulunan enflasyon oranlarının yükselmesine sebebiyet vermektedir. Piyasada yaşanan ekonomik kıtlık, işçi çıkarma olayları ile birlikte işsizlik oranlarını da artırmış olur. Aynı zamanda birçok az gelişmiş ülkenin sorunu olan kaynak dağılımı yetersizliği ve kaynakların etkin kullanılamaması gibi problemler kısır döngünün oluşumunu tetiklemektedir. Bu nedenler ülkede yoksulluk oranları etkileyerek yoksul kesimin daha da yoksul hale gelmesi ve ülke çapında yoksul insan oranlarının artmasına neden olmaktadır.

2.4.2.3. Gelir Dağılımı ve Büyüme

Dünyanın hiçbir yerinde gelirin ve servetin bireyler arasında tam olarak eşit dağıldığı bir toplum bulunmamaktadır. Fakat toplumda ihtiyaçlarını en alt düzeyde de olsa karşılayamayacak kadar yoksul insanların varlığı toplumda huzursuzluk kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması ise bir yandan ekonominin büyümesine, diğer yandan da daha adil bir bölüşümün sağlanmasına bağlıdır (Dağdemir 1998: 56-57).

Gelir dağılımında eşitsizliğin artması, yoksulluk sınırı civarında gelire sahip olan kesimler itibarıyla, yeni yoksulların ortaya çıkmasına ya da mevcut yoksulların durumunun daha da kötüleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımının düzeltilmesi yoksullar açısından da son derece önemli bir konudur (Aktan ve Vural, 2002: 1).

Bir ülkede bulunan gelir dağılımı eşitsizliği, ülke kalkınma sürecinde dahi olsa, yoksulluğu kaçınılmaz hale getirmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı gelişmiş ülkelere göre daha büyük bir eşitsizlik göstermektedir (Ergül, 2005: 97-98).

Bir ülke ekonomisinde gerçekleşen yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranının yüksek oranda gerçekleşmesi, araştırmaların büyüme-istihdam ilişkisine odaklanmasına neden olmaktadır (Türk ve Ünlü, 2016: 95). Ülkede ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluğu büyük ölçüde etkilemektedir. Özellikle az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerde, bu unsurlar arasındaki ilişki daha net gözlenmektedir. Büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk birbirleriyle yakından ilişkili kavramlar olduğundan, birlikte ele alınmaları daha etkili ve yararlı olmaktadır. Diğer açıdan, büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide bazı tartışma noktaları bulunmaktadır. Büyüme sürecinde gelir dağılımının ne yönde değiştiği yönündeki sorular gündeme gelmektedir. Büyüme sürecinde, eşitsizlikler arttığı gibi, düştüğü durumların da olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle, büyüme sürecinde yoksulluk düzeyinin gelir dağılımının ne yönde ve ne ölçüde değiştiğine bağlı olduğu göz önünde tutulmalıdır (Şenses, 2001: 13-24).

2.4.2.4. İşsizlik

Kişinin asgari düzeyde geçimini sağlayacak bir gelire sahip olamaması durumu, yoksulluğun en basit tanımı olarak ifade edilmektedir. İfade edilen bu geçimlik gelir düzeyine sahip olamayanların başında işsizlerin geldiğini söylemek mümkündür. Yoksulluk kavramı içine giren kitleye bakıldığında, bu kişilerin genellikle işgücü piyasası ile düzenli bir ilişki içerisinde olmadıkları, işsizlik veya eksik istihdam gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu nedenle işsizliğin var olduğu bir ortamda yoksulluğun da varlığı kaçınılmaz bir durum olarak ifade edilmektedir (Gündoğan, 2003: 161).

Yoksulluk ile işsizlik arasındaki bağlantının doğru saptanabilmesi işsizlik profiline önemli derecede bağlıdır. Söz konusu bu bağlantının kurulabilmesi adına, işsiz bireylerin yaşı, eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri dikkate alınmalıdır. Yoksulluk ile işsizlik arasındaki korelasyon, ülkeden ülkeye farklılık gösteren işsizlik

sigortası ya da işsizlik yardımı gibi çeşitli sübvansiyon uygulamalarına göre de değişiklik göstermektedir. Örneğin Almanya’da aile reisinin işsiz olduğu hane halklarının sadece %25’i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Şenses, 2001: 168-169). Avrupa Birliği ülkelerindeki uygulamalara bakıldığında, sosyal yardım ve sosyal ödemelerin yüksek oluşu işsiz bireyleri genellikle yoksulluk sınırının üzerinde tutmaktayken görece olarak sosyal güvenlik sistemi gelişmemiş ülkelerde tersine bir durum söz konusu olmaktadır (Gündoğan, 2003: 162).

Dünya İstihdam Raporu sonuçlarına göre, dünya üzerinde mevcut işsizlik oranı 2017 yılında %5,6 düzeyindedir (ILO, 2018). Emek-yoğun sanayilerden makine ve sermaye-yoğun üretime geçilmesi sonucu üretimde kullanılan ileri teknoloji ve yüksek nitelikli işgücü talebi, işgücü piyasasında nitelik uyumsuzluğu problemini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle niteliksiz ya da düşük nitelikli işgücünün işsiz kalması kaçınılmaz hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ise kalkınma ve endüstrileşme çabaları içerisinde ekonomilerini, tarım ağırlıklı ekonomiden endüstrileşmeye doğru yöneltmeye çalışmaktadırlar. Fakat, bu ülkelerde ortaya çıkan sermaye ve bilgi yetersizliğinin yanında, kırdan kente başlayan göç özellikle büyük kentlerde işsizliği önemli ölçüde artırmakta ve yoksulluğu doğrudan etkilemektedir. Bu nedenlerin doğal bir sonucu da; gelişmekte olan ülkelerde görülen yoksulluk sorunu ve işsizlik sorunu olarak yaşanmaktadır. Bu bağlamda yoksullukla sonuçlanan işsizlik sorununun bugün tüm dünyada ciddi boyutlara ulaştığı söylenebilir (İncedal, 2013: 32).

Aynı zamanda yoksulluk-işsizlik arasındaki ilişkinin varlığı tersi yönden geçerli bir olgudur. Yani, yoksulluk kavramının da işsizlik kavramını beslediği bir gerçektir. Yoksulluğun var olduğu bir ortamda üretim-tüketim dengesi bozulmaktadır. Ülkede yatırımlar yapılamaz ve bunun sonucunda da işsizlik oranları artar. Aynı zamanda yoksulluğun artması, yoksul kitlelerin “istihdam edilebilirliklerini” artıracak olan eğitim imkânlarından da yoksun kalmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk-işsizlik ilişkisi bir kısır döngü yarattığı, yoksulluğun işsizliği beslediği gibi işsizliğinde yoksulluğu beslediği açıkça görülmektedir (Gündoğan, 2003: 161-162).

2.4.3. Diğer Nedenler

Yoksulluk kavramının çok boyutlu bir özelliğe sahip olması nedeniyle, yoksulluğun nedenlerinin de içerisinde pek çok faktörü barındırdığı görülmektedir. Sosyo-ekonomik nedenlerin dışında savaşlar, ırk ve cinsiyet esasına dayalı ayrımcılıklar, uluslararası kuruluşların az gelişmiş ülkelerde uyguladıkları yapısal uyum programları, iklimsel nedenler ve bölgesel farklılıklar yoksulluğun sebepleri arasında yer almaktadır.

Savaşlar, yoksulluğa ve özellikle de çocuklar açısından kötü beslenme problemlerine yol açan en önemli faktörlerden bir tanesidir. Son zamanlarda gözlemlenen ve neredeyse kıtlık boyutlarına varan beslenme sorunları büyük ölçüde ülkeler arasında veya ülkelerin kendi içlerinde yaşanan savaşlar ile ilişkilendirilmektedir (Can, 2017: 1114). UNDP verilerine göre ortalama yedi sene süren bir iç savaş durumunda ekonomik büyüme her yıl %2,2 oranında azalmaktadır. Ayrıca çatışma yaşanan bir ülkenin komşusu olmak bile o ülkenin büyüme oranını %0,5 oranında azaltmaktadır (İncedal, 2013: 45).

Cinsiyet eşitsizliği de yine yoksulluğa neden olan etkenlerden sayılabilir. Özellikle ataerkil yapıya sahip olan ülkelerde sıklıkla rastlanan bir durumdur. Geçmişten günümüze farklı toplumlarda farklı şekillerde karşılaşılan bu durum, kadınların toplumsal hayatta ve aile içerisinde daha geri planda kalmalarına sebep olmaktadır. Sosyal, ekonomik, kültürel ve politik açıdan ikincil konumda olan kadın, her anlamda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Hem küresel, hem ulusal hem de yerel anlamda ayrımcılığa uğrayan kadınlar yoksulluk ile daha fazla karşı karşıya kalmaktadır. Dünya üzerinde her üç yoksuldan ikisinin kadın olması bu gerçeği göstermektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 109). Ülkede bulunan kadın nüfusunu ekonomik, siyasi ve eğitim haklarından mahrum bırakmak kalkınmayı önlemektedir. Bu nedenle, devlet ekonomik kalkınmayı sağlamak için çabalarırken ülkenin kültürel ortamı kalkınmayı engellemektedir.

Dünya Bankası ve IMF tarafından daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uygulanan yapısal uyum programları da yoksulluğa neden olmaktadır. Bu ülkelerin borç yükleri uluslararası kredi kuruluşları tarafından çeşitli yeniden yapılandırma çalışmalarına rağmen yoksulluk devamlı artmıştır. Bu uygulamalar, kredi

verilen ülkenin lehine yapılan çalışmalarını gibi gözükmesine rağmen, borç faizlerinin ödenmesinin IMF tarafından garanti altına alınması borç yükünün artmasına sebep olmuştur (Can, 2017: 1116).

İklim özellikleri açısından aşırı sıcak ya da aşırı soğuk bölgeler, insan yaşamı için olumsuz şartlar barındırmaktadır ve bu bölgelerde yaşayan insanların çoğu coğrafi şartlardan dolayı yoksul durumdadır. Dünya üzerinde aşırı sıcak ve soğuk bölgelerin yüzölçümü 120 milyon kilometrekare iken geriye kalan ve iklim açısından daha yaşanabilir olan bölgelerin yüzölçümü 30 milyon kilometrekaredir. Yapılan araştırmalara göre, kişi başı yıllık geliri 1.000 dolardan daha az olan yoksul ülkelerin tamamı ekvatorial bölgede ya da çöllerdedir. Dünyanın en yoksul 28 ülkesinin 21 tanesi ise Afrika kıtasında yer almaktadır (İncedal, 2013: 45).

Ülkelerin dünya üzerinde yer aldıkları bölgeler de yoksulluğun önemli nedenlerinden bir tanesidir. Dünyanın hareketi, şekli, kıta ve denizlerin dağılımı, enlem konumu ve farklı yer altı kaynaklarına sahip olma durumu ülkelerin farklı coğrafi şartlara sahip olmasını sağlar. Bölgeler arasında oluşan bu farklılıklar, ülkelerin refah düzeylerini ve dolayısıyla da yoksulluk seviyelerini doğrudan etkilemektedir. Bazı bölgeler coğrafi özelliklerinden dolayı daha az yatırım çektikleri için bu bölgelerde istihdam az, işsizlik oranı fazla olmaktadır. Bu durum yoksul kişilerin belli bölgelerde yoğunlaşmasına sebep olmakta ve bununla beraber artan işsizlik ve yoksulluk göçleri tetiklemektedir. Böylece yoksulluk hem artmakta hem de yer değiştirmektedir.

Yoksul ülkelerinin ortak özellikleri arasında sayılan bir diğer unsur olarak ulaşım sorunu gösterilebilir. Bu ülkelerde ulaşımı kolaylaştıracak nehirleri, sahilleri ya da doğal limanları bulunmamaktadır. Bu nedenle yoksul ülkelerde ulaşım maliyeti yüksektir. Örneğin, Etiyopya, Bolivya, Kırgızistan ya da Tibet' in yoksul ülke sayılmalarının nedeni olarak kara ile kuşatılmış olup ulaşım maliyetinin yüksek olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Ortak özelliklerinden sayılan diğer unsurlar ise, kısıtlı bütçelerinin olması ve inovasyon eksikliğinin var olmasıdır. Yoksul ülkelerde özel sektör güçlü olsa bile devletin büyümeyi destekleyecek kaynakları bulunmayabilir. Bunun nedeni ise, vergi toplanamayacak kadar devlet zayıf ve yoksul olabilir ya da devletin toplanan vergiler ile sürdürülebilir büyük borçları bulunabilir. Yoksul ülkelerdeki firmalar yeni bilimsel araştırmalarda bulunsalar bile pazarda var olan

tüketicilerin çok yoksul olmasından kaynaklanan araştırma ve geliştirme yatırımlarını sürdürecektir satışları gerçekleştirememektedirler. Yoksul ülkelerdeki satın alma gücünün düşük olmasının sonucu olarak firma yeniliklerin finansmanı için yeterli karı elde edememektedir (Kabaş, 2009: 69-70).

2.5. YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

Günümüzde küresel bir sorun haline gelen yoksulluk, bütün ülkeleri yakından ilgilendiren bir konudur. Yoksul ailelerin varlığı gelişmiş ülkelerde dahi gözle görülür biçimdedir. Fakat gelişmiş ülkelere bakıldığında yoksulluk kavramı, sosyal devlet anlayışının ileri bir boyutta oluşu ve aynı zamanda sosyal politika araçlarının daha etkin bir şekilde uygulanması söz konusudur. Az gelişmiş ülkelere bakıldığında ise yoksullaşma boyutlarının daha fazla olduğu görülmektedir ve bakmakla yükümlü olunan aile fertlerine, sosyal yönden kabul edilebilir asgari seviyede bir hayat standardını yakalama imkanı verilememektedir (Altay, 2005: 163).

Yoksulluk olgusu derecelendirilirse birinci dereceden yoksullar, yaşamlarını devam ettirebilmek için temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak sınıflandırılmaktadır. İkinci dereceden yoksullar, temel gereksinimleri yanında yararlı ya da yararsız başka harcamalar yapabilen hane halkları olarak ayırt edilmiştir. Ayrıca minimum gereksinimler olarak gıda, giyim gibi harcamalar dikkate alınmış olup, bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir (DPT, 2001: 108).

2.5.1. Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları

Yoksulluk, gelişmekte olan ülkemiz için de önemli bir sorun haline gelmiştir. Adaletsiz gelir dağılımının varlığı, ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, yaşanmış olan krizler ve başarısız politikalar ülkemizde yoksulluğu daha da ağır bir boyuta taşıyan nedenler arasında sayılmaktadır (Taş ve Özcan, 2012: 423).

1980’ler Türkiye için önemli bir yapısal dönüşüm süreci olmuştur. 24 Ocak 1980’ de uygulanmaya başlanan yeni ekonomi programı ile ekonomik ve toplumsal yapıda köklü bir değişim gerçekleşirken, 1990’lı yıllarda peş peşe yaşanan krizler

sonrasında ekonomi küçülmüş ve işsizlik artmıştır. Küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri ülkede gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır. Bu nedenlere bağlı olarak Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke olmaktan çıkıp, zengin ile yoksul arasındaki farkların ciddi boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 68).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından yapılan yoksulluk çalışmalarına bakıldığında ülkemizdeki yoksulluğun boyutları görülmektedir. UNDP tarafından yayımlanmakta olan insani gelişme indeksinin 2015 yılındaki raporuna göre, Türkiye İnsani Gelişme sıralamasında 0,761 puan ile 188 ülke ve bölge arasında 72. sırada yer almıştır. 2016 raporunda ise 0,767 puan ile 188 ülke ve bölge arasında 71. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin İGE değeri için eşitsizlik hesaba katıldığında ise %15,8'lik bir kaybın olduğu ifade edilmektedir. Eşitsizlik farkı düşüldüğünde, Türkiye'nin değeri, boyut indekslerinin dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak %15,8'lik bir kayıpla 0,641'e düşmektedir (UNDP, 2016).

Türkiye'de yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranlarını Tablo 3' te gösterilmektedir:

Tablo 3: 2007- 2015 yılları arasında cari satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranları

Yoksulluk Sınırları	Fert Yoksulluk Oranı(%)								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kişi Başı Günlük 2.15 \$'ın altı	0.52	0.47	0.22	0.21	0.14	0.06	0.06	0.03	0.06
Kişi Başı Günlük 4.3 \$'ın altı	8.41	6.83	4.35	3.66	2.79	2.27	2.06	1.62	1.58

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Tablo 3'te günlük 2,15 ve 4,30 doların altında gelire sahip olan bireylerin oranı gösterilmektedir. 2007 yılından 2015 yılına gelindiğinde oranların azaldığı görülmektedir. Günlük geliri 2,15 doların altında olan bireylerin oranı 2007 yılında %0,52 iken, 2015 yılına gelindiğinde bu oran %0,06' ya gerilemiştir. Benzer şekilde kişi başına günlük 4,30 doların altında gelire sahip olan bireylerin oranı da hızla azalma

göstermiştir. 2007 yılında toplam nüfusun %8' den fazlası günlük olarak 4,30 dolardan daha az gelir elde ederken, 2015 yılında toplam nüfusun sadece %1,58'i günlük 4,30 dolar sınırının altında gelire sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'de ekonomik gelişme ve sosyal politikalara verilen önemin artmasıyla birlikte yoksulluk yaklaşımının değişmesi söz konusu olacaktır. Günlük dolar bazlı yoksulluk sınırlamasının yerine, eş değer hane halkı kullanılabilir medyan gelirin yüzde 60 kriterine göre hesaplanan yoksulluk oranları kullanılmaya başlanmıştır. Bireyin veya hane halkının yaşamını sürdürebilecek asgari düzeyde ihtiyaçlarının bulunmadığı yoksulluğa karşılık gelen mutlak yoksulluğun yerini ekonomik ve sosyal refahın artışıyla birlikte göreceli yoksulluk ölçütü almıştır (Dama, 2017: 5).

Türkiye'de 2006-2017 yıllarına ait eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranı Tablo 4' te verilmektedir;

Tablo 4: 2006-2017 Döneminde Türkiye'de Yoksulluk Oranı

Yıl	Yoksulluk Oranı (Yüzde)
2006	25.4
2007	23.4
2008	24.1
2009	24.3
2010	23.8
2011	22.9
2012	22.7
2013	22.4
2014	21.8
2015	21.9
2016	21.2
2017	20.1

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 4’te yer alan hane halkı kullanılabilir medyan gelirin yüzde 60 kriterine göre belirlenen yoksulluk oranı 2006-2017 döneminde, 2008 ve 2009 yıllarındaki küresel krizin olumsuz etkisi haricinde, sürekli bir azalış trendi göstermiştir.

Gelir ve Yaşam Araştırması 2017 verilerine göre, Türkiye’de en yüksek gelir grubunun toplam gelirden almış olduğu pay %47,4 olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre; en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip %20’lik grubun toplam gelirden aldığı pay önceki yıla göre 0,2 puan artarak %47,4’e, en düşük gelire sahip %20’lik grubun aldığı pay 0,1 puan artarak %6,3’e yükselmiştir. Gini kat sayısı 0,405 olarak tahmin edilmiştir. Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı, sifira yaklaştıkça gelir dağılımında eşitlik söz konusu iken 1’e yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir. 2017 yılı tahmin sonuçlarına göre Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,001 puan artış ile 0,405 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2018).

2.5.2. Dünya’da Yoksulluğun Boyutları

İngiltere’de ilk kez 1886 yılında Charles Booth tarafından yoksulluk ile ilgili anketler başlatılmıştır. Yoksulluk kavramının ilk tanımı ise 1902 yılında araştırmacı Seebohm Rowntree tarafından yapılmıştır (DPT, 2001: 108). Yapılan bu tanıma göre yoksulluk, toplam gelirin, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi durumu olarak açıklanmıştır. Yoksulluğu sadece açlık veya yeterince beslenebilecek gıdaya sahip olamama şeklinde ifade etmek yanlış bir tanımlama olarak kabul edilmektedir. İnsan sadece yemek yemeye ihtiyaç duyan bir varlık değildir. Öncelikli ihtiyacı gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür, ortak yaşama ve buna benzer ihtiyaçları da olan bir varlıktır (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011: 60). Charles Booth, çalışan kesimin yaşam koşullarını ve yoksulluk boyutunu araştırma çalışmalarını başlatan İngiliz armatördür. Bu çalışmayı ilk kez kendi çalışanlarına uygulamıştır. Çalışma üç önemli aşamadan oluşmaktadır (DPT, 2001: 108). Bu aşamalar;

1. Çalışanların konut, iş ve kazanç durumları hakkında gerekli bilginin edinilmesi,
2. Çalışanların aileleri ile görüşme yapılması,

3. Yoksul ailelerin birinci dereceden ve ikinci dereceden yoksullar olarak iki sınıfa ayrılmasıdır.

Dünya Bankası yoksulluk kavramını daha çok parasal gelir açısından değerlendirmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın konuları arasında yer alan yoksulluk, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlanarak kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesi engellenmiştir. Aynı zamanda kavram çok boyutluluğu da içermektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 67).

Dünya Bankası tarafından açıklanan verilere göre, 2013 yılında aşırı yoksulluk sınırı olan 1,90 doların altında gelire sahip 768,5 milyon kişi bulunmaktadır. Bu sayı dünya nüfusunun % 10,7'sine denk gelmektedir. 2013 yılına ait verilere göre küresel yoksulluğun % 50,7'sinin bulunduğu Sahra Altı Afrika dünyanın en dezavantajlı bölgesi kabul edilmiştir. Bu bölgeyi % 33,4 ile Güney Asya, % 9,3 ile Doğu Asya ve Pasifik izlemektedir. Dünya yoksulluk oranının yarısının Sahra Altı Afrika'da olması belirli bölgedeki ülke insanları için bunun kronikleştiğini göstermektedir. Bu bölgedeki Burkina Faso, Burundi, Çad Cumhuriyeti, Etiyopya, Gambiya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde günlük 1,90 doların altında yaşayan nüfus dünya yoksulluk haritasının büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Dama, 2017: 2).

Yoksulluğu İnsani Gelişme İndeksi ile ölçen Birleşmiş Milletler 2017 İnsani Gelişme Raporu'na göre; insani gelişmişlik açısından ülkeler Tablo 5' te belirtilmiştir:

Tablo 5: İnsani Gelişmişlik Açısından Ülkeler

Çok Yüksek İnsan Gelişimi	Yüksek İnsani Gelişim	Orta İnsan Gelişimi	Düşük İnsani Gelişim
Norveç	İran	Filipinler	Solomon Adaları
İsviçre	Palau	Güney Afrika	Papua Yeni Gine
Avustralya	Sejšeller	Mısır	Suriye Arap Cumhuriyeti
İrlanda	Kosta Rika	Endonezya	Zimbabve
Almanya	Türkiye	Viet Nam	Nijerya
İzlanda	Mauritius	Bolivya	Ruanda
Hong Kong, Çin	Panama	Filistin Devleti	Lesotho
İsveç	Sırbistan	Irak	Moritanya

Kaynak: www.tr.undp.org, İnsani Gelişme İndeksi (HDI) 2017 yılına ait veriler

2017 insani gelişme raporuna göre; insani gelişmişlik açısından dört kısma ayrılan ülkelerin 2010-2017 yıllarına ait gelişmişlik değerleri Tablo 6’ da yer almaktadır.

Tablo 6: İnsani Gelişim Grupları

Yıllar	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Çok Yüksek İnsani Gelişimi	0.873	0.880	0.887	0.890	0.892	0.894
Yüksek İnsani Gelişim	0.718	0.732	0.745	0.750	0.754	0.757
Orta İnsani Gelişimi	0.596	0.613	0.627	0.634	0.641	0.645
Düşük İnsani Gelişim	0.472	0.486	0.495	0.498	0.501	0.504

Kaynak: www.tr.undp.org, İnsani Gelişme İndeksi (HDI) 2010-2017 yıllara ait veriler

İnsani Gelişme İndeksi ülkede yalnızca büyümeyi baz almamakla birlikte, ülkenin gelişimini değerlendirebilmek adına insanların yeteneklerini de nihai kriter olarak kabul etmektedir. Bu indeks, doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okur-yazar oranı, ilk, orta ve yüksek-okullaşma oranı ve kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla

verilerine dayalı olarak oluşturulan yaşam beklentisi indeksi, eğitim indeksi ve gelir indeksinin basit aritmetik ortalamasından elde edilen bir indeks değeri olarak oluşturulmaktadır (www.tr.undp.org). İnsani gelişmişlik indeksi oranı 1'e yaklaştıkça, gelişmişlik düzeyinin daha yüksek olduğundan bahsedebiliriz. Tablo 6'da görüldüğü gibi yüksek gelir ve gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerden oluşan çok yüksek insani gelişim grubundaki ülkelerin indeks oranı 1'e daha yakınken, gelişim grubundaki sıralama düştükçe indeks oranının da düştüğü görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŐKI

Kayıt dışı ekonomiye etki eden potansiyel faktörlerden birisi de yoksulluk olgusudur. Bu nedenle bu çalışma yoksulluğun kayıt dışı ekonomi üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını ampirik olarak irdelemektedir. Çalışmada yoksulluk göstergeleri olarak 6 farklı gösterge kullanılmış olup, bunlar insani kalkınma indeksi HDI, yoksulluk açığı Poverty Gap, Gini katsayısı, yoksul kişi sayısı Headcount, MLD indeksi, WATTS indeksidir. Ayrıca kayıt dışı ekonomi olarak iki farklı göstergeden faydalanılmıştır.

Yapılan bu tez çalışmasının birinci bölümünde kayıt dışı ekonomi kavramı ile birlikte kayıt dışılığın Dünya'daki ve Türkiye'deki boyutu, ikinci bölümde ise yoksulluk kavramıyla beraber yoksulluğun Dünya'daki ve Türkiye'deki boyutundan bahsedilmişti. Üçüncü bölümde ayrı bir biçimde kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk konularında literatüründe yapılmış çalışmaları değinilmiş, daha sonrasında kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir.

3.1. KAYIT DIŞI LİTERATÜR

Kayıt dışı ekonominin boyutlarını açıklamak için yapılan çalışmalar gerek ülkemizde gerek diğeri ülkelerde farklılık göstermektedir. Küresel çapta enformel ekonominin boyutunu ölçmeye yönelik yapılan çalışmalarda, çeşitli hesaplama ve tahminler farklı sonuçlara dayansa da, Kayıt dışı ekonomi boyutunun ortalama olarak toplam potansiyel GSMH'nin %50'sinden az olduğu çoğu kesimce kabul edilmektedir. Türkiye ekonomisi için analiz edilen kayıt dışı ekonominin boyutları GSMH oranı içinde yer almaktadır. Derdiyok, 1984 yılında parasalcı yaklaşım ile kayıt dışı ekonominin GSMH oranı içindeki payını %27,3 olarak ifade etmiştir. 1991 yılında ise aynı oranı vergi inceleme yöntemiyle %40,4 olarak tahmin ederken, aynı yıl içerisinde en düşük vergi oranı sıfır vergi oranı yöntemiyle %7,78'lik bir sonuç elde etmiştir. 1991 yılı için Temel vd., harcamalar yaklaşımı ve vergi yaklaşımı yöntemleri ile GSMH oranı içindeki kayıt dışı ekonomi payının %1,50, %16,40 ve %29,9 oranlarına denk geldiğini

ifade etmişlerdir. Ayrıca Altuğ 1992 yılında istihdam yaklaşımı yöntemiyle yaptığı analizde %35'lik bir orana ulaşmıştır (Altuğ, 1999: 104).

İlgın, (2002:145) 2002 Yılı Programı verilerine göre, 2000 yılında ülkemizdeki toplam sivil istihdamın ancak %57'si aktif sigortalı olduğunu ifade etmiştir. Basit parasal oran yöntemiyle yapılan hesaplamaya göre ise, Türkiye'de 1968-2001 döneminde ortalama olarak, kayıtlı GSMH'nin %45'i oranında kayıt dışılık mevcut olduğu ifade etmiştir. Vergi incelemeleri, 1985-2001 döneminde vergi mükelleflerinin beyan ettikleri vergiye tabi gelirlerinin %65,7'si oranındaki gelirlerini vergi makamlarından gizlediklerini göstermektedir.

Çetintaş ve Vergil (2003:28-29) çalışmada 1971 ve 2000 yılları arasında Türkiye'de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü Tanzi'nin metodolojisinden yararlanılarak ekonometrik olarak tahmine çalışılmıştır. Nakit para talebi kullanılarak yapılan çalışmada, 2000 yılında kayıt dışı ekonominin resmi ekonomiye oranı %24 olarak tahmin edilmiştir.

Us, (2004: 42) Türkiye 1987-2003 dönemi için ekonometrik yaklaşım ile yaptığı çalışmasında, kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonominin ortalama %6'sı kadar bir büyüklükte olduğu vurgulamaktadır. 1987-1997 döneminde de ortalama GSMH'nin %4,8'ini oluşturacak büyüklükte ekonomik faaliyet kayıt dışı kalırken, 1997-2003 döneminde kayıt dışı kalan ekonomik faaliyetlerin yaklaşık iki kat artarak kayıtlı ekonominin %9'unu oluşturduğu gözlemiştir.

Baldemir, Gökalp ve Avcı, (2005: 239-242) çalışmalarında MIMIC modeli kullanarak 1980-2003 yıl aralığında kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmişlerdir. Burada çalışmacılar kayıt dışı ekonominin GSMH içindeki payını bulmaya çalışmışlardır. Tahmin sonuçlarına göre, 1980-1989 döneminde yıllık ortalama 15-20 milyar dolar büyüklüğündeyken, 1990-2003 döneminde 20-30 milyar dolar hacmine yükselmiştir. Ancak GSMH içerisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin payına bakıldığında ise, 1989 yılından itibaren kriz yılları dışında önemli oranda azaldığı tespit edilmiştir.

Karanfil ve Özkaya, (2007: 4902) Türkiye için çalışmasında gerçek ve gözlenen GSYH farkından yola çıkarak Kalman filtresi yardımıyla 1973-2003 dönemler arası kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmişlerdir. Tahmin sonuçlarına göre, kayıt dışı ekonomi GSMH içindeki payı %12-30 ile arasında değişmekte olduğu gözlenmiştir.

Savaşan ve Altundemir, (2007) MIMIC modeli yaklaşımını kullanarak Türkiye için 1970-1998 dönemleri arası kayıt dışı ekonominin boyutunu tahmin etmeye çalışmışlardır. Tahmin sonuçlarına göre, kayıt dışı ekonomi GSMH içindeki payı %10-45 ile arasında değişmekte olduğu gözlenmiştir.

Savaşan, (2014) 1970-2013, 1990-2013 yılları arasını kapsayan dönemler için çalışmada MIMIC modeli iki farklı zaman serisi ve panel veri olmak üzere üç farklı veri seti ile uygulanmış ve Türkiye için kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin azalma eğiliminde olduğu ve 2013 yılı itibariyle GSMH’nin %25-%27’si büyüklüğüne sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (www.kayitlilekonomiyegecis.gov.tr).

Elgin, (2012: 240-253) yapmış olduğu çalışmasında, 152 ülkenin 1999-2007 yıllarına ait kayıt dışı ekonomi büyüklüğü ile vergiler arasındaki ilişkiyi panel analiz yöntemiyle incelemiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisi için 1950-2009 yıllarına ait kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü MIMIC yöntemiyle tahmin etmiştir. Panel analiz sonuçlarına göre yüksek (düşük) vergilerin küçük (büyük) kayıt dışı ekonomi ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılırken Türkiye’de vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulunamamıştır.

Saraç (2012: 81) çalışmasında 2000-2011 dönemine ait veriler ile Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile farklı eğitim düzeylerine göre işsizlik türleri arasındaki ilişkiyi yapısal VAR yaklaşımı ile analiz etmiştir. Analizde kullanılan kayıt dışı ekonominin GSYİH içindeki payı basit parasal oran yöntemi temel alınarak hesaplanmıştır. Analiz sonucunda lise ve dengi meslek lisesi mezunlarına ait işsizlik oranlarından kayıt dışı ekonomiye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu buna karşın kayıt dışı ekonomiden sadece okur-yazar olmayan gruptaki işsizlik oranlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Demir ve Küçükilhan, (2013: 39) kayıt dışı ekonominin boyutlarını tespit edebilmek için Türkiye’nin 7 coğrafi bölgesini dikkate alarak 14 ilde toplam 1597 vergi mükellefi ile anket tekniğini kullanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, vergi mükelleflerince Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin yaklaşık %41’inin kayıt dışında yürütüldüğünü düşünülmektedir.

Savaşan, Yardımcıoğlu ve Demir, (2016) 1970-2013, 1990-2013 yıllarına ait MIMIC modeli iki farklı zaman serisi ve panel veri olmak üzere üç farklı veri seti ile uygulanmış ve Türkiye için kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de kayıt dışı ekonomi daha çok ekonomik gelişme, konjonktür ve devletin etkinliği değişkenleri tarafından etkilenmekte olduğu ifade edilmiştir. Kayıt dışılığın esas itibariyle makroekonomik gelişmelere (işsizlik oranı ve enflasyon oranı) ve vergi yüküne bağlı olduğu tespiti yapılmaktadır. Büyüklük olarak ise kayıt dışılığın (GSYH’ya oran olarak) düşüş eğilimine sahip olduğu ve 2013 itibariyle yaklaşık olarak yüzde 25-27’lerde seyrettiği görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi boyutunu ölçmeye yönelik literatürde yer alan diğer ülkeler için yapılan analiz çalışmalarına bakıldığında, Peacock ve Shaw, (1982) tarafından yer altı ekonomisinin vergi gelirleri üzerindeki olumlu etkileri ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımda dolaysız vergi yani gelir vergisi dikkate alınmıştır. Hâlbuki vergi kaçırmanın bireylerin kullanılabilir gelirini yükselttiği ve buna bağlı olarak da ekonomide gelir artışına neden olduğu durumlarda, dolaylı vergi gelirlerinin de değişmesi aşikârdır. Milli gelir artışına bağlı olarak dolaylı vergiye tabi işlemler de artmış olacağından, dolaylı vergi gelirlerinin de artması beklenmektedir. Burada söz konusu marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak, dolaylı vergi gelirlerinde görülen artış farklılık teşkil etmektedir. Tahmin edilen modele göre marjinal tüketim eğilimi 1’e yaklaştıkça, dolaylı vergi gelirleri yükselecek ve doğrudan vergilerdeki kaçırmaları kapatacak, hatta ondan fazla olacaktır (Bağırzade, 2015: 43 ve Önder, 2001: 248).

Gutmann, (1979) yapmış olduğu çalışmada 1976 verilerini kullanarak ABD milli gelirinin içinde %10 oranında kayıt dışılık tespit etmiştir. 1981 yılına ait verilerle yaptığı çalışmasında ise gayri safi milli hasıla içindeki payının %14-15’i kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ifade ettiğini belirtmiştir (Kılıç ve Özçelik, 2006: 342).

Tanzi Vito, (2002: 15) kayıt dışı ekonominin vergi sisteminde adillik derecesinin belirlenmesi için önemli bir unsur olduğunu öne sürmüştür. Yaptığı ekonomik faaliyetlerinde para talebi yaklaşımını kullanmıştır. Kayıt dışı ekonominin vergi oranlarıyla alakalı olduğu için katı vergi kuralları geçerli olan ülkelerde vergi kaçırmanın kayıt dışı ekonomiyi etkilediğini belirtmiştir.

David E.A. Giles, Lindsay M. Tedds ve Gugsu Werkneh (2002: 7) Kanada ekonomisi için kayıt dışı ve resmi ekonomi arasında bir uzun dönemli dengeleme mekanizması (koentegrasyon) ortaya koymuşlar ancak ilişki bulunamamıştır. Ayrıca ölçülen ekonomiden kayıt dışı ekonomiye doğru güçlü Grenger Nedensellik ilişkisi bulunup fakat ters yönde bir nedensellik ilişkisi ortaya konulamamıştır.

Dreher ve Schneider, (2006: 3-15) 120 ülke için 1994-2002 yılları arasında yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomiyi panel veri setini kullanarak analiz ve tespit etmiş ve gelişmiş ülkelerde kayıt dışı sektörün yolsuzluğun ikamesi olduğunu kanıtlamışlardır (www.ftp.iza.org).

Elgin ve Schneider, (2016: 69-70) 38 OECD üyesi ülke için 1999-2010 yılları arasını baz alarak MIMIC ve Dinamik Genel Denge (DGD) Yöntemi ile kayıt dışı ekonominin boyutlarını analiz etmişlerdir. MIMIC yönteminde, kişisel gelir vergisinin (%13,8), dolaylı vergilerin (%14,1), vergi moralinin (%14,5), işsizlik oranının (%14,7), serbest meslek oranının (%14,5), büyüme GSYİH oranının (%14,3) ve iş serbestisi indeksinin (%14,2) kayıt dışı ekonomiye katkıda bulunduğu görülmüştür. DGD modelinde ise kişi başına düşen GSYİH büyümesi (%24,7), dolaylı vergiler (%18,5), işsizlik (%18,3), vergi morali (%17,1), kişisel gelir Vergi (%11,2), serbest meslek (%5,8) ve iş özgürlüğü (%4,3) kayıt dışı ekonomiyi etkileyen durumlar olarak vurgulanmışlardır.

Goel, Saunoris ve Friedrich (2017: 11-12) çalışmalarında, zaman seri veri setini kullanarak, gölge ekonominin belirleyicilerinin uzun vadeli bir analizini sunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri için 1870-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak, yeraltı sektörünü yönlendiren ekonomik ve politik faktörleri incelenmektedir. Tahmin sonuçlarına göre, ekonomik faktörler arasında daha fazla ekonomik refahın gölge sektörünü arttırdığını, ticarete daha fazla açıklığın ve daha büyük bir devletin enflasyonu istatistiksel olarak önemsiz hale getirdiğini göstermektedir.

Schneider ve Davidescu (2017: 1-2), çalışmalarında Romanya gölge ekonomisinin büyüklüğü arasındaki ilişkiyi 2000-2015 dönemi için üç aylık verileri kullanarak analiz edilmektedir. Analizlerinde gölge ekonominin boyutunu tahmin etmek için MIMIC modeli kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, işsizlik, serbest meslek,

dolaylı vergilendirme ve hükümete güven eksikliğinin Romanya'nın kayıt dışılığının ana nedenleri olarak kabul edildiğini ortaya konulmuştur. Romanya gölge ekonomisinin 2008 yılına kadar resmi GSYİH'nın yaklaşık % 27,8'ine düştüğünü de belirtilmiştir. Ekonomik kriz sırasında, gölge ekonomide yavaş bir artış yaşanırken, son çeyrekte yavaş bir düşüş gözlenmiştir. Asgari ücretteki artışın gölge ekonominin büyüklüğü üzerindeki potansiyel etkisi, Granger nedensellik yaklaşımı kullanılarak vektör hata düzeltme modelleriyle analiz edilmiştir.

Koyuncu ve Ünal (2019: 249) banka ve kredi kartı sahiplerinin, çek ve elektronik kartların ödeme yöntemleri olarak kullanıldığı takdirde, gölge ekonomisine olan etkisi araştırılmıştır. Gölge ekonominin büyüklüğü ve gelişimi tahmin edebilmek için 157 ülkenin 1999-2013 dönemine ait veriler kullanılarak, MIMIC modeli kurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, kredi kartı ve hesap sahiplerinin borçları gölge ekonomisinin büyüklüğü üzerinde güçlü bir olumsuz etkilerinin olduğu ifade edilmiştir.

3.2. YOKSULLUK LİTERATÜR

Bourguignon ve Chakravarty (2003: 43), yoksulluğun çeşitli boyutlarını tanımlayarak yoksulluğu geniş çerçevede ölçmüşlerdir. Brezilya kırsalı için test edilen bu modelde 1981 ve 1987 yılları için çok boyutlu yoksulluğun ölçülmesinde eğitim ve gelir değişkenlerinin yoksulluk ile bağlantısı kurulmuştur. Tahmin sonuçlarına göre Brezilya kırsalının hem tekli hem de çoklu boyutta olmak üzere eğitim ve gelir açısından yoksul olduğu görülmüştür.

Dollar ve Kraay, 1980'li yıllarda dışa açılmayı başaran gelişmekte olan ülkelerde ticaretin büyümeyi güçlü bir şekilde olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Yoksulların yaşam standartlarını iyileştirmek için büyümenin gerekli olduğunu ima etmeyerek; ülkenin ortalama büyümesinden yoksul kesimin diğer kesimler kadar faydalandığını vurgulamıştır (Dollar ve Kraay, 2002: 218-219).

Dünya Bankası (2002: 3-4) "Globalization, Growth, and Poverty" başlığı ile yayınladığı raporda; küreselleşmenin yoksulluğu azalttığını ifade ederek, düşük gelirli ülke üreticilerin ve hizmetlerin dünya pazarlarına girdiğinde entegre sağlayarak ekonomilerinin hızlı büyüdüğünü vurgulamaktadır.

Dollar ve Kraay tarafından 2001 ve 2004 yılları için yapılan çalışmada, küreselleşen ülkelerin ekonomik büyüme hızını arttırdığı, buna bağlı olarak da yoksulların gelir düzeyinin arttığını öne sürülmüştür. Milanoseviç (2002), Neutel ve Heshmati (2006), Maertens vd. (2009), tarafından yapılan çalışmalarda küreselleşmenin yoksulluğu azaltıcı etkilere sahip olduğu belirtilmiştir. Ravallion (2006) ticari reformlarla birlikte iyi belirlenmiş bir sosyal politikanın uygulanmasının yoksulluğun azaltılmasında etkili olacağını vurgulamıştır (Yanar ve Şahbaz, 2013: 61-62).

Gupta, Davoodi, ve Alonso-Terme, (2002: 23) çalışmalarında yolsuzluğun, gelir eşitliği ve yoksulluk üzerine etkileri incelenmiştir. Gelir eşitsizliği ve yoksulluk modelleri için 1980-1997 yılları arasındaki ülkelerin kesitlerinde OLS ve enstrümantal değişken teknikleri kullanılarak tahmin edilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, yolsuzluktaki bir standart sapmanın artması, Gini gelir eşitsizliği katsayısını yaklaşık 11 puan, fakirlerin gelir artışını yılda yaklaşık 5 puan artırdığı vurgulanmıştır.

Chani vd. (2011: 1058) Pakistan'da görülen yaygın yoksulluk sorunu araştırılmıştır. Çalışmada, 1972-2008 döneminde, Auto-Regressive Distributed Lag (Oto-regresif gecikmeli dağıtılmış) ARDL sınır testi eşbütünlük yaklaşımı kullanılarak ekonomik büyüme, enflasyon, cari açık ve yatırım değişkenlerinin yoksulluk ile ilişkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ekonomik büyümenin, yatırımların ve enflasyonun yoksulluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ayrıca cari açıklığının yoksulluğu arttırdığı gözlemlenmiştir. Pakistan'ın ekonomik büyüme performansının iyi seyretmesi ve enflasyon oranının tek haneli olduğu dönemlerde yaşam kalitesinin daha iyi seviyelere geldiği görülmüştür.

Yalçınkaya Koyuncu ve Ünver (2016: 640)'in çalışmalarında, 154 ülke için 2000-2013 dönemleri arası yoksulluğun yıllık dengesizliği kullanılarak yolsuzluğa olan etkileri panel veri analizi yardımıyla incelenmektedir. Ampirik sonuçlara göre, tüm yoksulluk değişkenleri ve enflasyon oranları yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkileri olması durumunda, doğrudan yabancı yatırım demokrasi seviyelerinin istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz etkileri var olduğunu vurgulamaktadırlar.

Sarısoy ve Koç, (2012) 1980-2008 yılları arasında belirlenen az gelişmiş ve gelişmekte olan 40 ülke için %10'luk gelir dağılım dilimlerini kullanarak, doğrudan

yabancı sermaye yatırımlarının, yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Tahmin sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yoksulluk ile mücadelede azaltıcı etkisi göstermiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoksulluk üzerindeki etkisi istihdam, ekonomik büyüme, teknolojik gelişme, vergi gelirleri ve sosyal projeler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ülkelerin ortalama gelir gruplarının nasıl farklılaştığını belirlemek için, ikinci panel analizi yapılmıştır. . Doğrudan yabancı sermaye yatırımların bazı ülkelerde yoksulların ve en zengin grupların gelirlerini artırırken, orta gelirli grupta yer alan ülkelerin gelirlerini azalttığı görülmüştür.

Koyuncu ve Yılmaz, (2013: 1657-1662) 128 ülke için 200-2005 yılları arası özel orman mülkiyetin yoksulluk üzerindeki etkilerini araştırmaktadırlar. Tahmin sonuçlarına göre, özelleştirme ve ormansızlaşma arasında anlamlı negatif korelasyon ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Açıkgöz (2015: 40) yoksulluk, kalkınma ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi, gelişmekte olan 50 ülke ve gelişmiş 4 ülke özelinde değişik alternatiflerle FMOLS yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda, kamu harcamalarının uzun dönemde yoksulluğu azalttığı ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının kalkınmayı artırdığı tespit edilmiştir.

Yalçınkaya Koyuncu ve Ünal, (2018: 96) çalışmalarında vergi kaçakçılığının insan gelişimi üzerindeki rolünü etkilerini araştırılmaktadır. 1999-2010 dönemleri arasındaki 36 OECD ülkesinin GSYİH verilerinin yüzdesi olarak vergi kaçakçılığı kullanılmıştır. Vergi kaçakçılığının insani gelişme, insani gelişme indeksi (İGE) ve büyüklüğü üzerindeki etkisi Panel birim kök ve eşbütünleşme testleri yapılarak iki seri kontrol edilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, vergi kaçakçılığının insan gelişimi üzerinde güçlü bir olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Becherair ve Tahtane, (2017) Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde 1996-2012 yılları arasında, yolsuzluk ile insani gelişmişlik arasındaki ilişkiyi Grenger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Analizde yolsuzluk ve insani gelişmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve insani gelişmenin MENA ülkelerinde yolsuzluğu azalttığı sonucuna varılmıştır. Yolsuzluğun, siyasi istikrarla dolaylı olarak insani gelişmişliği etkilediği ifade edilmiştir. Yolsuzluk ile politik istikrarsızlık arasında pozitif ilişki

gözlemlenmiştir. Bu ilişkinin 2011’de başlayan Arap Bahar’ından kaynaklandığı düşünülmüştür. Kötüleşen siyasi durum yolsuzluğu, yolsuzluk ise ekonomik kalkınmayı etkilemektedir.

Durgun Kaygısız (2018: 161), yoksulluk ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi açıkladığı çalışmasında, 2000-2016 dönemi için seçilmiş Avrupa ve Merkez Asya bölgesi üst-orta gelir grubu ülkelerinde yoksulluk ve bileşenleri üzerine dinamik panel veri analizi yapmıştır. Analizin sonucunda, yoksulluk ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulmuştur. Ayrıca nüfus yoğunluğu, işsizlik oranı ve döviz kurunun yoksulluğu pozitif yönde, milli gelir, enflasyon ve sağlık harcamalarının ise yoksulluğu negatif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Yalçınkaya Koyuncu ve Yılmaz, (2018: 72-73) bilgi ve iletişim teknolojileri ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksulluğu açıklayıcı gücü deneysel olarak incelenmiş ve 2000-2013 dönemi arasındaki 182 ülkeden oluşan bir panel veri seti ile tahmin edilmiştir. Analiz bulgulara göre, internet kullanımının tüm yoksulluk göstergeleri üzerinde güçlü etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile yoksulluk arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. İnternet değişkeninin yoksulluk göstergeleri üzerindeki en güçlü etki olduğu vurgulanmıştır.

Ayvaz Kızılgöl ve Demir (2010: 22-24), 2002-2006 yıllarına ait verileri kullanarak Türkiye’deki hane halklarının yoksulluğunu belirlemek için bireylerin gelirlerine ve tüketim harcamalarına ait unsurları çalışmışlardır. Çalışmada TÜİK’e ait 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006 Hane halkı Bütçe Anketlerinden faydalanılmıştır. Tahmin sonuçlarında hane halkı reisinin yaşı ve eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk riskinin azalmakta olduğu, kırsal kesimde yaşayan hane halkının yoksulluğunun daha fazla olduğu ve 2002 yılında yoksulluk oranlarının en fazla, 2006 yılında ise en az olduğu ifade edilmiştir.

Çağlayan ve Dayıoğlu (2011: 198) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’nin 2008 yılına ait Hane Halkı Bütçe Anketi’nden elde edilen veriler kullanılmıştır. Yarı-parametrik logit modeller kullanılarak yoksulluğun belirleyicileri incelenmiştir. Bu çalışmaya göre, hane halkı sorumlusunun mesleği, gelir ve hanede çalışan birey oranı yoksulluğun temel belirleyicileri olarak ortaya çıkmıştır.

Acar (2014) yaptığı çalışmasında, Türkiye'deki yoksulluğu çok boyutlu olarak Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nden (SILC) elde edilen veriler ile ifade etmiştir. 2007-2010 yılları için kullanılan AF yönteminde sağlık, konut, işgücü piyasası ve yaşam koşullarına ilişkin 15 farklı gösterge kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, resmi gelire dayalı göreceli parasal yoksulluk ve aşırı maddi yoksulluk sonuçları ile karşılaştırılmıştır.

Zacharias, Masterson ve Memiş (2014) Türkiye için, gerekli asgari tüketim düzeyi ve gerekli hane içi üretim zamanını hesaba katan iki boyutlu bir yoksulluk ölçüm yöntemini ortaya koymuşlardır. Yoksulluğun standart ölçüm yöntemleri olarak tüm hanelerin ve fertlerin, hane içinde karşılanan ihtiyaçları yerine getirmek için gerekli zamana sahip olduğunu varsaymaktadır. Çalışmada, Levy İnstitute Zamanın Ölçümü ve Tüketim Yoksulluğu (LIMTCP) dikkate alınmıştır. Araştırmacılar anket verilerini kullanmış ve 35 ülke arasından Türkiye'nin en yoksul ülke olduğunu ifade etmiştir.

Dalgıç, İyidoğan ve Güven (2015: 57), TÜİK tarafından düzenlenen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmalarından (GYKA) elde edilen veriler ile 2005-2011 yılları için Türkiye'de yoksulluğun profilini incelemişlerdir. Modelde her yıl için yoksulluk sınırı, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı hesaplanmış ve hane halkı ve bireylere ilişkin demografik, ekonomik ve sosyal nitelikler çerçevesinde yoksul ve yoksul olmayanların durumu değerlendirilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, son dönemde gerçekleşen ekonomik büyümeden yoksul hane halklarının yeterince yararlanamadığı, yoksulluk açığı oranının ilgili dönemde azalma gösterdiği fakat gelişmiş ülkelere göre hala yüksek oranda olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'de yoksullar arasındaki eşitsizliğin de yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Demir Şeker ve Jenkins (2015: 402-420), 2003-2011 yılları arasını kapsayan çalışmada, Türkiye'deki yoksulluk eğilimlerini ölçmüşlerdir. Çalışmada, mutlak yoksulluğun 2003-2008 yılları arasında önemli bir düşüş göstermesine karşın, 2008-2011 yılları arasında bu düşüşün oldukça azaldığını belirtilmiştir.

Özcan (2016: 310), 2003-2013 yılları arasını kapsayan çalışmasında Türkiye ve AB ülkelerinin de içinde bulunduğu 29 ülkenin yoksulluk-hoşnutsuzluk boyutunu ölçmek için panel eş bütünleşme verilerini kullanmıştır. Enflasyon ve işsizlik oranları toplamındaki %1'lik bir artışın yoksulluğu %0,11 oranında artırdığını vurgulamıştır.

3.3. DATA VE METODOLOJİ

Kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk göstergelerinin arasındaki ilişkinin ne yönde olduğunu ortaya koyabilmek adına yapılan bu çalışmada 6 farklı yoksulluk ile 2 farklı kayıt dışı ekonomi göstergesi yardımıyla 12 farklı model oluşturulmuştur. Tahmin sonuçlarına ilişkin tablolama ve yorumlama işlemleri her bir yoksulluk indikatörü için ayrı alt başlıklar altında yapılmıştır. Modelde kontrol değişkeni olarak istihdam, vergi yükü, tarım sektörü, enflasyon kullanılmıştır.

İstihdam değişkeninin kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Bir ekonomide kayıt dışı ekonomi ile işsizlik aynı yönde ilintilidir. İşsiz bireyler yaşamlarını sürdürebilme adına enformel sektörde çalışma eğilimin de olacaktırlar. Bu nedenle bir ekonomide istihdam seviyesi arttıkça işsiz birey sayısı azalacağından dolayı kayıt dışı ekonomiyi tercih eden işsiz birey sayısı da azalacaktır. Bunun neticesinde kayıt dışı ekonomi küçülecektir.

Kayıt dışı ile vergi yükü arasında aynı yönlü bir etkileşim beklenmektedir. bir ekonomide formel sektörde vergi yükü arttıkça vergi yükü altında ezilen birey veya firmalar formel sistemin dışına çıkıp enformel sektörde faaliyetlerini sürdürmeyi tercih edeceklerdir. bu durumda enformel sektörün genişlemesine sebebiyet verir.

Kayıt dışı ekonomi ile tarım sektörü arasında aynı yönlü ilişki beklenmektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi sektörler kısa periyotlar için sezonsal eleman ihtiyacı duyduklarından dolayı bu sektörlerde gayri resmi yollardan eleman çalıştırma durumu oldukça fazla görülmektedir. Gelire ihtiyaç duyan bireyler kayıtlı sistem dışında kalarak bu sektörlerde gündelik ve dönemlik işçi olarak çalışmakta ve genellikle günlük ücret almaktadır. Bu nedenle gerek tarım sektöründe faaliyette bulunanların gerekse bu sektörde çalışanların gelirleri devlet tarafından kontrol edilememektedir. Bundan dolayı tarım sektörü büyüdükçe kayıt dışı ekonomide büyümektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile enflasyon arasında aynı yönde bir ilişki beklenmektedir. Bir ekonomide oluşan enflasyon düzeyi hem siyasi belirsizlik hem de ekonomik belirsizlik hakkında bilgi içermektedir. Bu nedenle artan enflasyon düzeyi siyasi ve iktisadi belirsizliği arttırmaktadır. Siyasi ve iktisadi belirsizliğin yoğun olduğu ekonomilerde yolsuzlukta yaygın olduğundan dolayı böyle ortamlarda kayıt dışı

ekonomilerde faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmektedir. Bu gerekçeden ötürü enflasyonist ortamlarda kayıt dışı faaliyetlerde artacaktır.

İlk olarak insani kalkınmışlık verileri kullanılarak kayıt dışı ekonomiye olan etkisi analiz edilmiştir. Modelin bağımlı değişkeni KAYITDIŞI iken yoksulluk (HDI) ana değişkeni dışında kullanılan kontrol değişkenleri, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ, ENFLASYON' dan oluşmaktadır.

Çalışmanın ikinci modelinde yoksulluk sınırının altındaki ortalama mesafeyi ölçen Poverty Gap indeksi kullanılarak kayıt dışı ekonomiye olan etkisi analiz edilmiştir. Modelin bağımlı değişkeni KAYITDIŞI iken yoksulluk (POVGAP) ana değişkeni dışında kullanılan kontrol değişkenleri, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ, ENFLASYON' dan oluşmaktadır.

Üçüncü modelinde ise yoksulluk bandındaki yoksulları da sayarak yoksulluk sınırının gelire orantılı olan WATTS yoksulluk indeksinin kayıt dışı ekonomiye olan etkisi analiz edilmiştir. Modelin bağımlı değişkeni KAYITDIŞI iken yoksulluk (WATTS) ana değişkeni dışında kullanılan kontrol değişkenleri, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ, ENFLASYON' dan oluşmaktadır.

Yoksulluk göstergeleri içerisinde yer alan gelir adaletsizliğini ölçen Gini indeksi dördüncü modelde kayıt dışı ekonomiye olan etkisini ölçmek için kullanılmıştır. Modelin bağımlı değişkeni KAYITDIŞI iken yoksulluk (GİNİ) ana değişkeni dışında kullanılan kontrol değişkenleri, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ, ENFLASYON' dan oluşmaktadır.

Beşinci modelde yer alan diğer bir yoksulluk göstergelerinden olan HEADCOUNT indeksi, yoksul kişi sayısını ifade etmektedir. Modelin bağımlı değişkeni KAYITDIŞI iken yoksulluk (HEADCOUNT) ana değişkeni dışında kullanılan kontrol değişkenleri, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ, ENFLASYON' dan oluşmaktadır.

Son olan altıncı modelde bulunan yoksulluk göstergesi olarak çalışmada kullanılan MLD indeksi, bireysel gelir dağılımındaki eşitsizlik indeksini ifade etmektedir. Modelin bağımlı değişkeni KAYITDIŞI iken yoksulluk (MLD) ana değişkeni dışında kullanılan kontrol değişkenleri, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ, ENFLASYON' dan oluşmaktadır.

Çalışmada tahmin edilen 6 modelin analizinde panel veri bağlanım (regresyon) modelleri uygulanmıştır. Panel veri serisinin içeriğinde hem zaman seri verileri hem de kesit verileri kullanılmaktadır. Zaman serisi verilerinde bir ya da birkaç değişkenin zaman içinde aldığı değerler gözlemlenmektedir. Kesit verilerinde değerler, bir ya da birkaç değişken için zaman içinde tek bir noktada çeşitli örneklem birimlerinden veya deneklerden derlenmektedir. Panel verisinde ise, aynı kesit birimleri zaman içinde de gözlenebilmektedir. Bu nedene bağlı olarak, panel verilerinde hem zaman hem de mekân boyutu bulunmaktadır. Örnekler arasında panel veri analizi dengeli, dengesiz yapılabilmektedir. Bir panelde her birim (firma, kişi, vb.) aynı gözlem sayısına sahipse panelin dengeli olduğu ifade edilebilir. Her birimin gözlem sayısı farklıysa dengesiz panelden söz edilebilir (Gujarati ve Porter, 2012:591-593).

Gujarati ve Porter (2012:592)'e göre, panel verisinin, kesit verisi veya zaman serisi verisinin yerine kullanılmasının nedenleri aşağıdaki gibidir;

- Panel verisi kişileri, firmaları, eyaletleri, ülkeleri, vb.'ni zaman içinde ele almakta ve bu birimler türdeş olmamaktadır. Panel verisi tahmin teknikleri, özneye özgü değişkenlere yer vererek bu türdeş olmama durumuna özellikle önem vermektedir.
- Kesit verisini zaman serisiyle birleştiren panel verisi, “daha çok bilgi temin ederek daha değişkendir, değişkenleri arasında ortak doğrusallık daha azdır, serbestlik derecesi daha yüksektir ve daha etkindir.”
- Gözlemlerin yatay kesitini yinelemeli konu edinen panel verisi, değişimin devingenliğinin incelenmesine daha uygundur. İşsizlik iniş çıkışları, işgücü devir hızı ve işgücü hareketliliği panel verisiyle daha etkin incelenir.
- Yalnız kesit verisinde veya yalnız zaman verisinde hiç gözlenemeyen etkileri, panel verisi daha iyi ortaya koyabilir ve daha iyi ölçülebilir. Sözgelimi asgari ücret yasalarının istihdam ve gelir üzerindeki etkileri, eyalet veya ülke çapında asgari ücretlerdeki art arda dalgalanmaları daha iyi incelenir.
- Panel verisi daha karmaşık davranış modellerini incelenmesine imkan sunar. Sözgelimi ekonomileri ve teknolojik değişme gibi olgular panel

verisiyle, tek başına kesit verisine veya tek başına zaman serisi verisine göre daha etkin ele alınabilir.

- Panel verisi binlerce birimlik veriyi konu edinmekle, kişileri ya da firmaları geniş aralıklarda toplulaştırınca ortaya çıkabilecek sapkıyı da en aza indirmektedir.

Kısaca panel verisi, yalnız kesit verisi veya yalnız zaman serisi verisi kullanılırsa olanaksız olacak yollarla görgül çözümlemeleri zenginleştirmektedir. Buna bağlı olarak da panel verisi modellemesinin sorunsuz olduğu anlamına gelmemektedir.

3.3.1. İnsani Kalkınmışlık

HDI değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + u_{it}$$

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + u_{it}$$

HDI değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

Yukarıda yer alan it alt indisi $i.nci$ ülkenin t yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; β_1 modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Yukarıda oluşturulan basit ve çoklu SZE ve RZE modellerinde kullanılan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik dönüşürmesi alındıktan

sonra modelde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle yukarıda verilen tüm modeller full-logaritmik (tam-logaritmik) modellerdir ve bundan dolayı da her bir bağımsız değişkenin önündeki katsayılar esneklikleri vermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan KAYIT DIŞI değişkeni iki ayrı veri kaynağından yararlanılmıştır. Modelde ilk sütunda bulunan KAYIT DIŞI değişkenine ait veriler Hassan M. ve Schneider F. (2016: 15-19) çalışmasından elde edilmiştir. Modelde kullanılan diğer bağımlı değişkene ait veriler ise Elgin C. ve Öztunalı O. (2012: 23-48)'nun çalışmasından alınmıştır.

Modelde yoksulluğu temsilen kullanılan YOKSULLUK indikatörü için insani kalkınmışlık (HYBRIDHDI) indeksi, UNDP (Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı) tarafından hazırlanan ve 1990-2015 yıl aralığını kapsayan hybrid hdi verisi kullanılmıştır.

Modelde kullanılan ikinci indikatör olan kontrol değişkeni İSTİHDAM değişkeni, 15 yaş ve üzeri nüfustaki istihdam oranını temsil etmektedir. Değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan VERGİ YÜKÜ değişkeni 2019 Index of Economic Freedom (www.heritage.org) veri tabanından elde edilen vergi yükü indeks değerlerini ifade etmektedir.

Modelde kullanılan dördüncü indikatör olan TARIM SEKTÖRÜ kontrol değişkeni, tarım sektörü, ormancılık ve balıkçılık katma değerın gayri safi yurtiçi hasıla oranındaki yüzdesel payını ifade etmektedir. TARIM SEKTÖRÜ değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan son indikatör ise ENFLASYON bağımsız değişkenidir. ENFLASYON değişkeni gayri safi yurt içi hasıla deflatörünü ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği ima eden kontrol değişkenidir. Değişkene ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Tablo 7: İnsani Kalkınmışlık (HDI) için Tüm Örneklem

	FS		CE ve OÖ	
	Basit	Çoklu	Basit	Çoklu
SABİT	3.0281	1.6296	2.9634	1.7616
P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
YOKSULLUK	-0.8687	-0.3145	-0.8504	-0.4089
P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
İSTİHDAM		-0.2428		-0.2198
P-değeri		0.0000		0.0000
VERGİ YÜKÜ		0.4218		0.4255
P-değeri		0.0000		0.0000
TARIM SEKTÖRÜ		0.1688		0.1658
P-değeri		0.0000		0.0000
ENFLASYON		0.1112		0.0446
P-değeri		0.0000		0.0000
Gözlem Sayısı	2258	2093	2752	1856
Ülke Sayısı	155	152	157	148
Periyot Aralığı	1999-2013	1999-2013	1990-2009	1995-2009
R-Kare	0.2664	0.4582	0.3499	0.5123
F-ist.	54.2709	353.0173	1479.9640	101.4920
F-ist. P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test İst.	42.8513	3.2942	1.9983	15.8766
Hausman Testi P-değeri	0.0000	0.6547	0.1575	0.0072
Seçilen Model	SZE	RZE	RZE	SZE

Friedrich Schneider (FS)'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen basit SZE ve RZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre SZE modeli seçilmiş ve bundan dolayı SZE modeline ait tahmin sonuçları Tablo 7'de raporlanmıştır. Tahmin sonucuna göre insani kalkınmışlıktaki (HDI'deki) %1'lik bir artış (yani yoksulluktaki %1'lik bir azalış) karşısında kayıt dışı ekonomi %0,86 azalmaktadır. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 155 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 2258 gözlemden oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,26 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %26'lık kısmının sadece HDI değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde RZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre insani kalkınmışlıktaki %1'lik bir artış (yani

yoksulluktaki %1'lik bir azalış) karşısında kayıt dışı ekonomi %0,31 azalmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuca göre, kayıtlı ekonomideki istihdamda gerçekleşen %1'lik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,24 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış %0,42 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi %0,16 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide %0,11 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem de 152 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 2093 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,45 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %45'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyondan oluşan beş değişken tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

Ceyhun Elgin ve Oğuz Öztunalı (CE ve OÖ)'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen RZE ve SZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre RZE modeli seçilmiştir. Tablo 7'de bulunan tahmin sonuçlarına göre insani kalkınmışlıktaki (HDI'deki) %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,85 azaldığı görülmektedir. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 157 ülkenin 1990-2009 yıllarını kapsayan 2752 gözlemden oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,34 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %26'lık kısmının sadece HDI değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde SZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre insani kalkınmışlıktaki %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,40 azalmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuçlara göre, kayıtlı ekonomi istihdamda gerçekleşen %1 birimlik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,21 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,42 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım

sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,16 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,04 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem 148 ülkenin 1995-2009 yıllarını kapsayan 1856 gözlem sayısı bulunmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,51 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %51'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyon değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

3.3.2. Yoksulluk Boşluğu (Poverty Gap)

POVERTY GAP değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + u_{it}$$

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + u_{it}$$

POVERTY GAP değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

Yukarıda yer alan it alt indisi $i.nci$ ülkenin t yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; β_1 modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Yukarıda oluşturulan basit ve çoklu SZE ve RZE modellerinde

kullanılan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik dönüşürmesi alındıktan sonra modelde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle yukarıda verilen tüm modeller full-logaritmik (tam-logaritmik) modellerdir ve bundan dolayı da her bir bağımsız değişkenin önündeki katsayılar esneklikleri vermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan KAYIT DIŞI değişkeni iki ayrı veri kaynağından ilki, Hassan M. ve Schneider F. (2016: 15-19) çalışmasından elde edilmiştir. İkinci bağımlı değişkenine ait veri ise Elgin C. ve Öztunalı O. (2012: 23-48)'nun çalışmasından alınmıştır.

Modelde yoksulluğu temsilen kullanılan YOKSULLUK kontrol değişkeni için yoksulluk boşluğunu ima eden (Poverty Gap) indikatör, yoksulluk sınırının altındaki ortalama mesafeyi ölçmektedir. Değişkene ait veri PovcalNet Data of Worldbank veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde kullanılan ikinci indikatör olan kontrol değişkeni İSTİHDAM değişkeni, 15 yaş ve üzeri nüfustaki istihdam oranını temsil etmektedir. İSTİHDAM değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan VERGİ YÜKÜ değişkeni 2019 Index of Economic Freedom (www.heritage.org) veri tabanından elde edilen vergi yükü indeks değerlerini ifade etmektedir.

Modelde kullanılan dördüncü indikatör olan TARIM SEKTÖRÜ kontrol değişkeni, tarım sektörü, ormancılık ve balıkçılık katma değerinin gayri safi yurtiçi hasıla oranındaki yüzdesel payını ifade etmektedir. TARIM SEKTÖRÜ değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan son indikatör ise ENFLASYON bağımsız değişkenidir. ENFLASYON değişkeni gayri safi yurt içi hasıla deflatörünü ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği ima eden kontrol değişkenidir. Değişkene ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Tablo 8: Yoksulluk Boşluğu (POVGAP) Ölçmek İçin Tüm Örneklem

	FS		CE ve OÖ	
	Basit	Çoklu	Basit	Çoklu
Sabit	3.5101	1.5686	3.4660	1.6312
P-değeri	0.0000	0.0002	0.0000	0.0003
YOKSULLUK	0.0637	0.0124	0.0672	0.0176
P-değeri	0.0000	0.0141	0.0000	0.0028
İSTİHDAM		-0.2514		-0.2467
P-değeri		0.0014		0.0044
VERGİ YÜKÜ		0.4735		0.4806
P-değeri		0.0000		0.0000
TARIM SEKTÖRÜ		0.2087		0.2028
P-değeri		0.0000		0.0000
ENFLASYON		0.1087		0.0833
P-değeri		0.0000		0.0000
Gözlem Sayısı	859	829	771	636
Ülke Sayısı	135	129	137	125
Periyot Aralığı	1999-2013	1999-2013	1990-2009	1995-2009
R-Kare	0.1750	0.4678	0.2946	0.5264
F-ist.	181.8291	144.6811	15.6618	36.0368
F-ist. P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test İst.	0.0000	2.9719	22.2101	14.9725
Hausman Testi P-değeri	0.9972	0.7043	0.0000	0.0105
Seçilen Model	RZE	RZE	SZE	SZE

FS'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen basit SZE ve RZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre RZE modeli seçilmiş ve bundan dolayı RZE modeline ait tahmin sonuçları Tablo 8'de raporlanmıştır. Tahmin sonucuna göre yoksulluk boşluğu (POVGAP) değişkeninde gerçekleşecek %1'lik bir artış (yani yoksulluk sınırının altındaki ortalamada gerçekleşecek %1 birimlik artış) karşısında kayıt dışı ekonomi %0,06 artmaktadır. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 859 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,17 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %17'lik kısmının sadece POVGAP değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde RZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna

göre yoksulluk boşluğunda gerçekleşecek olan %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,01 artmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuca göre, kayıtlı ekonomi de istihdamda gerçekleşen %1'lik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,25 azalmaktadır. Tablo 8'de bulunan tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,47 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,20 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,10 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem de 129 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 829 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,46 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %46'lık kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyondan oluşan beş değişken tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

CE ve OÖ'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen RZE ve SZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre SZE modeli seçilmiştir. Tablo 8'de bulunan tahmin sonuçlarına göre yoksulluk boşluğundaki (POVGAP' daki) %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,06 arttığı görülmektedir. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 137 ülkenin 1990-2009 yıllarını kapsayan 771 gözlem sayısından oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,29 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %26'lık kısmının sadece POVGAP değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde SZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre yoksulluk boşluğundaki %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,01 arttırmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuçlara göre, kayıtlı ekonomi istihdamda gerçekleşen %1 birimlik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,24 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,48 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış

kayıt dışı ekonomiyi % 0,20 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,08 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem 125 ülkenin 1995-2009 yıllarını kapsayan 636 gözlem sayısı bulunmaktadır. Modele ait R² değeri 0,52 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %52'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyon değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

3.3.3. Watts Yoksulluk İndeksi

WATTS değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + u_{it}$$

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + u_{it}$$

WATTS değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Rastal Zaman Etki (RZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

Yukarıda yer alan *it* alt indisi *i.nci* ülkenin *t* yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; β_1 modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Yukarıda oluşturulan basit ve çoklu SZE ve RZE modellerinde kullanılan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik dönüşürmesi alındıktan

sonra modelde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle yukarıda verilen tüm modeller full-logaritmik (tam-logaritmik) modellerdir ve bundan dolayı da her bir bağımsız değişkenin önündeki katsayılar esneklikleri vermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan KAYIT DIŞI değişkeni iki ayrı veri kaynağından ilki, Hassan M. ve Schneider F. (2016: 15-19) çalışmasından elde edilmiştir. İkinci bağımlı değişkenine ait veri ise Elgin C. ve Öztunalı O. (2012: 23-48)'nun çalışmasından alınmıştır.

Modelde yoksulluğu temsilen kullanılan YOKSULLUK kontrol değişkeni için Watts yoksulluk indeksidir. Yoksulluk bandındaki yoksulları da sayarak yoksulluk sınırının gelire orantılı olduğunu ifade etmektedir. Değişkene ait veri PovcalNet Data of Worldbank veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde kullanılan ikinci indikatör olan kontrol değişkeni İSTİHDAM değişkeni, 15 yaş ve üzeri nüfustaki istihdam oranını temsil etmektedir. Değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan VERGİ YÜKÜ değişkeni 2019 Index of Economic Freedom (www.heritage.org) veri tabanından elde edilen vergi yükü indeks değerlerini ifade etmektedir.

Modelde kullanılan dördüncü indikatör olan TARIM SEKTÖRÜ kontrol değişkeni, tarım sektörü, ormancılık ve balıkçılık katma değerlerin gayri safi yurtiçi hasıla oranındaki yüzdesel payını ifade etmektedir. TARIM SEKTÖRÜ değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan son indikatör ise ENFLASYON bağımsız değişkenidir. ENFLASYON değişkeni gayri safi yurt içi hasıla deflatörünü ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği ima eden kontrol değişkenidir. Değişkene ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Tablo 9: Watts Yoksulluk İndeksi İçin Tüm Örneklem

	FS		CE ve OÖ	
	Basit	Çoklu	Basit	Çoklu
Sabit	3.4918	1.5820	3.4514	1.6488
P-değeri	0.0000	0.0002	0.0000	0.0002
YOKSULLUK	0.0605	0.0126	0.0615	0.0176
P-değeri	0.0000	0.0084	0.0000	0.0014
İSTİHDAM		-0.2559		-0.2527
P-değeri		0.0012		0.0036
VERGİ YÜKÜ		0.4744		0.4814
P-değeri		0.0000		0.0000
TARIM SEKTÖRÜ		0.2080		0.2018
P-değeri		0.0000		0.0000
ENFLASYON		0.1086		0.0836
P-değeri		0.0000		0.0000
Gözlem Sayısı	859	829	771	636
Ülke Sayısı	135	129	137	125
Periyot Aralığı	1999-2013	1999-2013	1990-2009	1995-2009
R-Kare	0.1705	0.4684	0.2883	0.5274
F-ist.	176.2044	145.0270	15.1914	36.1823
F-ist. P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test İst.	0.0404	3.0476	28.5651	15.3698
Hausman Testi P-değeri	0.8408	0.6926	0.0000	0.0089
Seçilen Model	RZE	RZE	SZE	SZE

FS'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen basit SZE ve RZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre RZE modeli seçilmiş ve bundan dolayı RZE modeline ait tahmin sonuçları Tablo 9'da raporlanmıştır. Tahmin sonucuna göre WATTS yoksulluk indeksi %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,06 artmaktadır. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 859 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,17 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %17'lik kısmının sadece Yoksulluk (Watts İndeksi) değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde RZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre yoksulluk kontrol değişkeninde gerçekleşecek olan %1'lik bir artış karşısında kayıt

dışı ekonomi %0,01 artmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuca göre, kayıtlı ekonomi de istihdamda gerçekleşen %1'lik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,25 azalmaktadır. Tablo 9'da bulunan tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,47 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,20 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,10 oranının arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem de 129 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 829 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,46 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %46'lık kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyondan oluşan beş değişken tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

CE ve OÖ'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen RZE ve SZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre SZE modeli seçilmiştir. Tablo 9'da bulunan tahmin sonuçlarına göre WATTS yoksulluk indeksi %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,06 arttığı görülmektedir. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 137 ülkenin 1990-2009 yıllarını kapsayan 771 gözlem sayısından oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,28 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %28'lik kısmının sadece WATTS Yoksulluk İndeks değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde SZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre WATTS Yoksulluk İndeksi %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,01 arttırmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuçlara göre, kayıtlı ekonomi istihdamda gerçekleşen %1 birimlik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,25 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,48 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,20 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği

temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,08 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem 125 ülkenin 1995-2009 yıllarını kapsayan 636 gözlem sayısı bulunmaktadır. Modele ait R² değeri 0,52 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %52'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyon değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

3.3.4. Gini İndeksi

GİNİ değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + u_{it}$$

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + u_{it}$$

GİNİ değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Rastal Zaman Etki (RZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

Yukarıda yer alan *it* alt indisi *i.nci* ülkenin *t* yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; β_1 modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Yukarıda oluşturulan basit ve çoklu SZE ve RZE modellerinde kullanılan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik dönüştürmesi alındıktan sonra modelde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle yukarıda verilen tüm modeller full-

logaritmik (tam-logaritmik) modellerdir ve bundan dolayı da her bir bağımsız değişkenin önündeki katsayılar esneklikleri vermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan KAYIT DIŞI değişkeni iki ayrı veri kaynağından ilki, Hassan M. ve Schneider F. (2016: 15-19) çalışmasından elde edilmiştir. İkinci bağımlı değişkenine ait veri ise Elgin C. ve Öztunalı O. (2012: 23-48)'nun çalışmasından alınmıştır.

Modelde yoksulluğu temsilen kullanılan YOKSULLUK kontrol değişkeni için Gini Katsayısı kullanılmıştır. Gini Katsayısı 0 ile 100 arasında değerler vererek gelir adaletsizliğini ölçmektedir. Katsayı 0'a yaklaştıkça adaletli, 100'e yaklaştıkça adaletsiz dağılımın bulunduğunu ifade eder. Değişkene ait veri PovcalNet Data of Worldbank veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde kullanılan ikinci indikatör olan kontrol değişkeni İSTİHDAM değişkeni, 15 yaş ve üzeri nüfustaki istihdam oranını temsil etmektedir. Değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan VERGİ YÜKÜ değişkeni 2019 Index of Economic Freedom (www.heritage.org) veri tabanından elde edilen vergi yükü indeks değerlerini ifade etmektedir.

Modelde kullanılan dördüncü indikatör olan kontrol değişkeni, tarım sektörü, ormancılık ve balıkçılık katma değerlerin gayri safi yurtiçi hasıla oranındaki yüzdesel payını ifade etmektedir. TARIM SEKTÖRÜ değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan son indikatör ise ENFLASYON bağımsız değişkenidir. ENFLASYON değişkeni gayri safi yurt içi hasıla deflatörünü ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği ima eden kontrol değişkenidir. Değişkene ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Tablo 10: Gini İndeksi İçin Tüm Örneklem

	FS		CE ve OÖ	
	Basit	Çoklu	Basit	Çoklu
Sabit	0.6601	0.8908	1.1917	0.8174
P-değeri	0.0049	0.0288	0.0000	0.0458
YOKSULLUK	0.7725	0.2778	0.6181	0.2138
P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0004
İSTİHDAM		-0.2094		-0.1503
P-değeri		0.0061		0.0672
VERGİ YÜKÜ		0.3709		0.4100
P-değeri		0.0000		0.0000
TARIM SEKTÖRÜ		0.2352		0.2401
P-değeri		0.0000		0.0000
ENFLASYON		0.0879		0.0564
P-değeri		0.0000		0.0033
Gözlem Sayısı	837	807	745	618
Ülke Sayısı	135	129	135	123
Periyot Aralığı	1999-2013	1999-2013	1990-2009	1995-2009
R-Kare	0.1450	0.5219	0.2493	0.5832
F-ist.	141.6407	174.8846	12.0200	44.0316
F-ist. P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test İst.	2.0915	2.6466	46.5554	12.1276
Hausman Testi P-değeri	0.1481	0.7543	0.0000	0.0331
Seçilen Model	RZE	RZE	SZE	SZE

FS'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen basit SZE ve RZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre RZE modeli seçilmiş ve bundan dolayı RZE modeline ait tahmin sonuçları Tablo 10'da raporlanmıştır. Tahmin sonucuna göre Gini Yoksulluk İndeksi %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,77 artmaktadır. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 837 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,14 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %14'lük kısmının sadece Yoksulluk (Gini İndeksi) değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde RZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre yoksulluk kontrol değişkeninde gerçekleşecek olan %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi

%0,27 artmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuca göre, kayıtlı ekonomi de istihdamda gerçekleşen %1'lik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,20 azalmaktadır. Tablo 12'de bulunan tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,37 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,23 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,08 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem de 129 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 807 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,52 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %52'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyondan oluşan beş değişken tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

CE ve OÖ'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen RZE ve SZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre SZE modeli seçilmiştir. Tablo 10'da bulunan tahmin sonuçlarına göre Gini Yoksulluk İndeksi %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,61 arttığı görülmektedir. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1990-2009 yıllarını kapsayan 745 gözlem sayısından oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,24 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %24'lük kısmının sadece Gini Yoksulluk İndeks değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde SZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre Gini Yoksulluk İndeksinin %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,21 arttırmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuçlara göre, kayıtlı ekonomi istihdamda gerçekleşen %1 birimlik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,15 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,41 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,24 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği

temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,05 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem 123 ülkenin 1995-2009 yıllarını kapsayan 618 gözlem sayısı bulunmaktadır. Modele ait R² değeri 0,58 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %58'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyon değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

3.3.5. Headcount Yoksulluk İndeks

HEADCOUNT değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + u_{it}$$

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + u_{it}$$

HEADCOUNT değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

Yukarıda yer alan *it* alt indisi *i.nci* ülkenin *t* yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; β_1 modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Yukarıda oluşturulan basit ve çoklu SZE ve RZE modellerinde kullanılan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik dönüşürmesi alındıktan sonra modelde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle yukarıda verilen tüm modeller full-

logaritmik (tam-logaritmik) modellerdir ve bundan dolayı da her bir bağımsız değişkenin önündeki katsayılar esneklikleri vermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan KAYIT DIŞI değişkeni iki ayrı veri kaynağından ilki, Hassan M. ve Schneider F. (2016: 15-19) çalışmasından elde edilmiştir. İkinci bağımlı değişkenine ait veri ise Elgin C. ve Öztunalı O. (2012: 23-48)'nun çalışmasından alınmıştır.

Modelde yoksulluğu temsilen kullanılan YOKSULLUK kontrol değişkeni için Headcount Yoksulluk İndeksi kullanılmıştır. Bu indikatör Yoksulluk sınırının altındaki kişilerin yüzdesini oluşturmaktadır. Değişkene ait veri PovcalNet Data of Worldbank veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde kullanılan ikinci indikatör olan kontrol değişkeni İSTİHDAM değişkeni, 15 yaş ve üzeri nüfustaki istihdam oranını temsil etmektedir. Değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan VERGİ YÜKÜ değişkeni 2019 Index of Economic Freedom (www.heritage.org) veri tabanından elde edilen vergi yükü indeks değerlerini ifade etmektedir.

Modelde kullanılan dördüncü indikatör olan kontrol değişkeni, tarım sektörü, ormancılık ve balıkçılık katma değerın gayri safi yurtiçi hasıla oranındaki yüzdesel payını ifade etmektedir. TARIM SEKTÖRÜ değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan son indikatör ise ENFLASYON bağımsız değişkenidir. ENFLASYON değişkeni gayri safi yurt içi hasıla deflatörünü ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği ima eden kontrol değişkenidir. Değişkene ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Tablo 11: Yoksul Kişi Sayısı İçin (Headcount İndeks) Tüm Örneklem

	FS		CE ve OÖ	
	Basit	Çoklu	Basit	Çoklu
Sabit	3.4465	1.5692	3.3969	1.5703
P-değeri	0.0000	0.0002	0.0000	0.0004
YOKSULLUK	0.0661	0.0156	0.0681	0.0183
P-değeri	0.0000	0.0015	0.0000	0.0015
İSTİHDAM		-0.2469		-0.2307
P-değeri		0.0016		0.0072
VERGİ YÜKÜ		0.4681		0.4768
P-değeri		0.0000		0.0000
TARIM SEKTÖRÜ		0.1986		0.1968
P-değeri		0.0000		0.0000
ENFLASYON		0.1109		0.0846
P-değeri		0.0000		0.0000
Gözlem Sayısı	859	829	771	636
Ülke Sayısı	135	129	137	125
Periyot Aralığı	1999-2013	1999-2013	1990-2009	1995-2009
R-Kare	0.2166	0.4704	0.3171	0.5273
F-ist.	236.8815	146.2224	17.4114	36.1688
F-ist. P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test İst.	0.0869	2.9110	19.8657	15.9801
Hausman Testi P-değeri	0.7681	0.7137	0.0000	0.0069
Seçilen Model	RZE	RZE	SZE	SZE

FS'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen basit SZE ve RZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre RZE modeli seçilmiş ve bundan dolayı RZE modeline ait tahmin sonuçları Tablo 11'de raporlanmıştır. Tahmin sonucuna göre Yoksulluk (Headcount İndeksi) kontrol değişkeni %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,06 artmaktadır. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 859 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R² değeri 0,21 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %21'lik kısmının sadece Yoksulluk (Headcount İndeksi) değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde RZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre yoksulluk kontrol değişkeninde gerçekleşecek olan

%1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,01 artmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuca göre, kayıtlı ekonomi de istihdamda gerçekleşen %1'lik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,24 azalmaktadır. Tablo 11'de bulunan tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,46 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,19 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,11 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem de 129 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 829 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,47 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %47'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyondan oluşan beş değişken tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

CE ve OÖ'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen RZE ve SZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre SZE modeli seçilmiştir. Tablo 11'de bulunan tahmin sonuçlarına göre Yoksulluk (Headcount İndeksi) %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,06 arttığı görülmektedir. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 137 ülkenin 1990-2009 yıllarını kapsayan 771 gözlem sayısından oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,31 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %31'lik kısmının sadece Yoksulluk (Headcount İndeksi) değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde SZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre Yoksulluk (Headcount İndeksi) %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,01 arttırmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuçlara göre, kayıtlı ekonomi istihdamda gerçekleşen %1 birimlik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,23 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,47 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım

sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,19 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,08 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem 125 ülkenin 1995-2009 yıllarını kapsayan 636 gözlem sayısı bulunmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,52 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %52'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyon değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

3.3.6. MLD Yoksulluk İndeksi

MLD değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + u_{it}$$

$$KAYITDIŞI_{it} = (\beta_1 + \tau_t) + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + u_{it}$$

MLD değişkeninin yoksulluk indikatörü olarak kullanıldığı basit ve çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modelleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

$$KAYITDIŞI_{it} = \beta_1 + \beta_2 YOKSULLUK_{it} + \beta_3 İSTİHDAM_{it} + \beta_4 VERGİYÜKÜ_{it} + \beta_5 TARIMSEKTÖRÜ_{it} + \beta_6 ENFLASYON_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

Yukarıda yer alan it alt indisi $i.nci$ ülkenin t yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; β_1 modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Yukarıda oluşturulan basit ve çoklu SZE ve RZE modellerinde kullanılan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik dönüşürmesi alındıktan

sonra modelde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle yukarıda verilen tüm modeller full-logaritmik (tam-logaritmik) modellerdir ve bundan dolayı da her bir bağımsız değişkenin önündeki katsayılar esneklikleri vermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan KAYIT DIŞI değişkeni iki ayrı veri kaynağından ilki, Hassan M. ve Schneider F. (2016: 15-19) çalışmasından elde edilmiştir. İkinci bağımlı değişkenine ait veri ise Elgin C. ve Öztunalı O. (2012: 23-48)'nun çalışmasından alınmıştır.

Modelde yoksulluğu temsilen kullanılan YOKSULLUK kontrol değişkeni için MLD Yoksulluk İndeksi kullanılmıştır. Bu indikatör bireysel gelir dağılımındaki eşitsizlik indeksini ifade etmektedir. Değişkene ait veri PovcalNet Data of Worldbank veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde kullanılan ikinci indikatör olan kontrol değişkeni İSTİHDAM değişkeni, 15 yaş ve üzeri nüfustaki istihdam oranını temsil etmektedir. Değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan VERGİ YÜKÜ değişkeni 2019 Index of Economic Freedom (www.heritage.org) veri tabanından elde edilen vergi yükü indeks değerlerini ifade etmektedir.

Modelde kullanılan dördüncü indikatör olan kontrol değişkeni, tarım sektörü, ormancılık ve balıkçılık katma değerinin gayri safi yurtiçi hasıla oranındaki yüzdesel payını ifade etmektedir. TARIM SEKTÖRÜ değişkenine ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Modelde kullanılan son indikatör ise ENFLASYON bağımsız değişkenidir. ENFLASYON değişkeni gayri safi yurt içi hasıla deflatörünü ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği ima eden kontrol değişkenidir. Değişkene ait veri WDI veri tabanından alınmıştır.

Tablo 12: Bireysel Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik İndeksi İçin (MLD İndex) Tüm Örneklem

	FS		CE ve OÖ	
	Basit	Çoklu	Basit	Çoklu
Sabit	2.4615	1.4119	2.6762	1.2796
P-değeri	0.0000	0.0005	0.0000	0.0024
YOKSULLUK	0.3088	0.1172	0.2350	0.0941
P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0002
İSTİHDAM		-0.1956		-0.1488
P-değeri		0.0099		0.0691
VERGİ YÜKÜ		0.3858		0.4122
P-değeri		0.0000		0.0000
TARIM SEKTÖRÜ		0.2388		0.2441
P-değeri		0.0000		0.0000
ENFLASYON		0.0842		0.0531
P-değeri		0.0000		0.0055
Gözlem Sayısı	837	807	745	618
Ülke Sayısı	135	129	135	123
Periyot Aralığı	1999-2013	1999-2013	1990-2009	1995-2009
R-Kare	0.1140	0.5213	0.2242	0.5838
F-ist.	107.4887	174.4715	10.4611	44.1536
F-ist. P-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test İst.	2.5139	2.5245	50.8149	11.3286
Hausman Testi P-değeri	0.1128	0.7728	0.0000	0.0452
Seçilen Model	RZE	RZE	SZE	SZE

FS'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen basit SZE ve RZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre RZE modeli seçilmiş ve bundan dolayı RZE modeline ait tahmin sonuçları Tablo 12'de raporlanmıştır. Tahmin sonucuna göre MDL Yoksulluk İndeks (bireysel gelir dağılımındaki eşitsizlik indeksi) kontrol değişkeni %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,30 artmaktadır. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 837 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,11 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %21'lik kısmının sadece Yoksulluk (MDL İndeksi) değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde

RZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre yoksulluk kontrol değişkeninde gerçekleşecek olan %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,11 artmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuca göre, kayıtlı ekonomi de istihdamda gerçekleşen %1'lik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,19 azalmaktadır. Tablo 14'de bulunan tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,38 oranında kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,23 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,08 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem de 129 ülkenin 1999-2013 yıllarını kapsayan 807 gözlem sayısı yer almaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,52 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %52'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyondan oluşan beş değişken tarafından açıklandığını gösterir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

CE ve OÖ'e ait yeraltı ekonomisi verileri kullanılarak tahmin edilen RZE ve SZE regresyon modelleri arasında tercih Hausman testine göre %5 anlamlılık düzeyinde yapılmış olup, ilgili test sonuçlarına göre SZE modeli seçilmiştir. Tablo 12'de bulunan tahmin sonuçlarına göre MDL Yoksulluk İndeksi %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,23 arttığı görülmektedir. Tahmin edilen bu modelde kullanılan örneklem 135 ülkenin 1990-2009 yıllarını kapsayan 745 gözlem sayısından oluşmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,22 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %22'lik kısmının sadece Yoksulluk (MDL İndeksi) değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Çoklu regresyon modelinde Hausman test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde SZE modeli seçilmiştir. Tahmin sonucuna göre Yoksulluk (MDL İndeksi) %1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomi %0,09 arttırmaktadır. İstihdam kontrol değişkeni için elde edilen sonuçlara göre, kayıtlı ekonomi istihdamda gerçekleşen %1 birimlik artışın karşısında kayıt dışı ekonomi %0,14 azalmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre vergi yükünde meydana gelecek % 1 birimlik artış % 0,41 oranında kayıt dışı ekonomiyi

arttırdığı gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe ise gerçekleşecek % 1'lik artış kayıt dışı ekonomiyi % 0,24 oranında arttırmaktadır. Modelde siyasi ve ekonomik belirsizliği temsil eden enflasyon değişkenine bakıldığında, enflasyon da meydana gelecek % 1'lik bir artış karşısında kayıt dışı ekonomide % 0,05 oranın arttırdığı gözlemlenmiştir. Tahmin edilen çoklu regresyon modelinde kullanılan örneklem 123 ülkenin 1995-2009 yıllarını kapsayan 618 gözlem sayısı bulunmaktadır. Modele ait R^2 değeri 0,58 olup kayıt dışı bağımlı değişkenindeki toplam değişimin %58'lik kısmını yoksulluk, istihdam, vergi yükü, tarım sektörü ve enflasyon değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca model için elde edilen F-istatistik değeri %1'de anlamlı olduğundan dolayı modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

SONUÇ

Kayıt dışı faaliyetler neredeyse insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte günümüzde gelişmemiş, gelişmekte olan veya gelişmiş ülke ayrımı olmaksızın hemen her ülkede gözlemlenen bir durumdur. Dolayısıyla bu denli önemli bir ekonomik durum araştırmacıların her zaman dikkatini çekmiştir. Kayıt dışı faaliyetler yasal olmayan yollarla elde edilen her türlü iktisadi kazanımlardan oluşmaktadır. Bu kazanımlar Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya herhangi bir katkıda bulunmazlar.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerin başlıcaları işsizlik, yüksek enflasyon oranları, kırdan kente göç, insani gelişmişliğin düşüklüğü, vergi oranlarının ve yükünün yüksek olması, eksik istihdam, yolsuzluk ve kişi başı düşen gelirin az olmasıdır.

Kayıt dışı ekonomi ülkeler açısından büyük bir problem niteliğindedir. Ancak ülkeden ülkeye değişkenlik gösteren hukuk sistemleri, sosyo-kültürel yapı, gelişmişlik düzeyi gibi durumlar kayıt dışılığın boyutunu etkilemektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin boyutları ülkelerde değişkenlik göstermektedir.

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi, ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde büyük ve önemli bir rol oynamaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kayıt dışılığın boyutunu net bir şekilde ölçmek mümkün değildir. Ancak yapılan çalışmalar sonucunda kayıt dışı ekonominin ülkemizde Gayri Safi Milli Hasıla'nın %27-35'i kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Dünya genelinde bakıldığında zaman zaman kayıt dışı ekonominin her ülkede büyük bir sorun oluşturduğu görülmekle birlikte, insani ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde bu oranın genele göre daha düşük olduğu görülmektedir. İnsani gelişmişlik, yolsuzluk oranı, kişi başı GSMH oranı, işgücüne katılım oranı, vergi oranları ve işsizlik kayıt dışı ekonominin Türkiye'de olduğu gibi dünya genelinde de en büyük belirleyicileridir.

Tez çalışmamızın bir diğer ayağını oluşturan yoksulluk da aynı kayıt dışı ekonomi gibi dünya genelinde önemli bir konudur. Tarihin neredeyse tüm zamanlarında, özellikle ekonomik anlamıyla, yoksulluk var olmuştur. Çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk en basit tanımlamasıyla bireylerin temel gereksinimlerini yeterli bir şekilde karşılayabilmesinden yoksun olması durumudur.

Az gelişmişliğin bir sorunu olarak görülmekte olan yoksulluk, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun teşkil etmektedir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş bir ülke olmanın sorunlarından olan ekonomik istikrarsızlık, eğitim yetersizliği, uzun vadeli eğitim ve ekonomi planlarının uygulanamaması gibi birbiriyle ilişkili sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluk, hem bireylerin hem de kamu yöneticilerinin gündemini meşgul etmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yer ve zamandan bağımsız olarak hareket eden yoksulluğun gelişmiş ülkelerde ise daha çok yer ve zamana bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Yoksullukla ilgili yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda yoksulluğun boyutları da tespit edilmeye çalışılmıştır. Boyutlarına göre yapılan ayrıma bakıldığında zaman birinciden yoksullar, yaşamlarını devam ettirebilmek için temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak sınıflandırılmaktadır. İkinci dereceden yoksullar ise temel gereksinimleri yanında yararlı ya da yararsız başka harcamalar yapabilen hane halkları olarak ayırt edilmiştir. Ayrıca minimum gereksinimler olarak gıda, giyim gibi harcamalar dikkate alınmış olup, bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir.

Ülkemizdeki yoksulluğun boyutunu ölçmeye yönelik yapılan çalışmalarda adaletsiz gelir dağılımının varlığı, ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, ekonomik krizler ve başarısız ekonomik politikalar yoksulluğun en önemli belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. Göreli yoksulluk ölçütüne göre yapılan çalışmalarda Türkiye'deki yoksulluk oranı 2006 yılından bu yana %20-25 aralığında tespit edilmiştir.

Dünya genelinde ise yoksul olarak kabul edilen toplam insan sayısının %50'lik kısmı Sahra Altı Afrika'da bulunmaktadır. Bu bölgeyi %33,4 ile Güney Asya ve %9,3 ile Doğu Asya ve Pasifik izlemektedir. Dünyadaki yoksulluk oranının yarısının Sahra Altı Afrika'da olması bu bölgedeki insanlar için yoksulluk olgusunun kronikleştiğini göstermektedir. Bölgede yer alan Burkina Faso, Burundi, Çad, Etiyopya, Gambiya ve Kongo Cumhuriyeti'nde günlük 1,90 Dolarlık gelirin altında yaşayan insanların yoksulluk haritasının büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile tahminlendiği ekonometrik çalışmamızda 6 farklı yoksulluk ve 2 farklı kayıt dışı ekonomi göstergesinden oluşan toplam 12 modele yer verilmiştir. 12 modelin

tamamında bağımlı değişken durumunda olan KAYIT DIŞI değişkeni için veriler Hassan ve Schneider'in çalışması (FS) ile Elgin ve Öztunalı'nın (CE ve OÖ) çalışmasından alınmıştır. Analizde kullanılan 6 farklı yoksulluk göstergesi için ise sırasıyla; İnsani Kalkınmışlık İndeksi (HDI), yoksulluk sınırının altındaki mesafeyi ölçen Povert Gap İndeksi (POVGAP), yoksulluk bandındaki yoksulları da sayarak yoksulluk sınırının gelire orantısını ölçen WATTS Yoksulluk İndeksi, yoksulluk göstergeleri içerisinde yer alan gelir adaletsizliğini ölçen GİNİ İndeksi, yoksul kişi sayısı HEADCOUNT İndeksi ve bireysel gelir dağılımındaki eşitsizliği belirten MLD İndeksi kullanılmıştır.

Çalışmada, kayıt dışı ekonomi ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi tahminlerken tüm modellere ait bağımlı değişken KAYIT DIŞI iken kontrol değişkenleri YOKSULLUK, İSTİHDAM, VERGİ YÜKÜ, TARIM SEKTÖRÜ ve ENFLASYON' dur.

Çalışmanın ilk modelinde kullanılan insani kalkınmışlık (HDI) içerisinde eğitim, ekonomik güç, doğumda yaşam beklentisi, kişi başı gelir, kültürel gelişmişlik gibi birçok değişkeni barındıran bir olgudur. Dolayısıyla bu değişkenlerde gerçekleşen olumlu değişikliklerin kayıt dışılığın boyutunu azaltması beklenmektedir. Yapılan analiz sonucunda HDI' da gerçekleşen %1'lik artışın, yani yoksulluktaki %1'lik azalmanın, kayıt dışı ekonomiyi FS için %0,86 oranında CE ve OÖ için ise %0,85 oranında azalttığı tespit edilmiştir.

İstihdam değişkeninin kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Bir ekonomide kayıt dışı ekonomi ile işsizlik aynı yönde ilintilidir. İşsiz bireyler yaşamlarını sürdürebilme adına enformel sektörde çalışma eğilimin de olacaktır. Bu nedenle bir ekonomide istihdam seviyesi arttıkça işsiz birey sayısı azalacağından dolayı kayıt dışı ekonomiyi tercih eden işsiz birey sayısı da azalacaktır. Bunun neticesinde kayıt dışı ekonomi küçülecektir. Yapılan analiz sonucunda, İSTİHDAM değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Kayıt dışı ile vergi yükü arasında aynı yönlü bir etkileşim beklenmektedir. Bir ekonomide formel sektörde vergi yükü arttıkça vergi yükü altında ezilen birey veya firmalar formel sistemin dışına çıkıp enformel sektörde faaliyetlerini sürdürmeyi tercih edeceklerdir. Bu durumda enformel sektörün genişlemesine sebebiyet verir. Yapılan

analiz sonucunda, VERGİ YÜKÜ değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Kayıt dışı ekonomi ile tarım sektörü arasında aynı yönlü ilişki beklenmektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi sektörler kısa periyotlar için sezonsal eleman ihtiyacı duyduklarından dolayı bu sektörlerde gayri resmi yollardan eleman çalıştırma durumu oldukça fazla görülmektedir. Gelire ihtiyaç duyan bireyler kayıtlı sistem dışında kalarak bu sektörlerde gündelik ve dönemlik işçi olarak çalışmakta ve genellikle günlük ücret almaktadır. Bu nedenle gerek tarım sektöründe faaliyette bulunanların gerekse bu sektörde çalışanların gelirleri devlet tarafından kontrol edilememektedir. Bundan dolayı tarım sektörü büyüdükçe kayıt dışı ekonomide büyümektedir. Yapılan analiz sonucunda, TARIM SEKTÖRÜ değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Kayıt dışı ekonomi ile enflasyon arasında aynı yönde bir ilişki beklenmektedir. Bir ekonomide oluşan enflasyon düzeyi hem siyasi belirsizlik hem de ekonomik belirsizlik hakkında bilgi içermektedir. Bu nedenle artan enflasyon düzeyi siyasi ve iktisadi belirsizliği arttırmaktadır. Siyasi ve iktisadi belirsizliğin yoğun olduğu ekonomilerde yolsuzlukta yaygın olduğundan dolayı böyle ortamlarda kayıt dışı ekonomilerde faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmektedir. Bu gerekçeden ötürü enflasyonist ortamlarda kayıt dışı faaliyetlerde artacaktır. Yapılan analiz sonucunda, ENFLASYON değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın ikinci modelinde yoksulluk indikatörü olarak kullanılan Poverty Gap indeksi, yoksulluk sınırının altında gerçekleşen değişiklikler hakkında bilgi vermektedir. Yapılan analiz sonucunda, POVGAP değişkeninde gerçekleşen %1'lik bir artış, yani yoksulluk sınırı ortalamasının altında gerçekleşen %1 birimlik bir artış, kayıt dışı ekonomiyi her iki veri için de %0,06 oranında arttırmaktadır. Yapılan analiz sonucunda, İSTİHDAM değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Modelde kullanılan diğer kontrol değişkenleri olan VERGİ, TARIM SEKTÖRÜ ve ENFLASYON değişkenlerinin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın üçüncü modelinde ise yoksulluk indikatörü olarak WATTS indeksi kullanılmıştır. WATTS İndeksi yoksulluk bandındaki bireyleri de yoksul kabul ederek yoksulluk sınırının gelire orantılı olduğunu ifade eder. Yapılan analiz sonucunda hem Hassan ve Schneider' in çalışmasındaki hem de Elgin ve Öztunalı'nın çalışmasındaki kayıt dışı verileri baz alındığında, WATTS değişkeninde meydana gelecek %1'lik bir artışın kayıt dışı ekonomiyi her iki veri için de %0,06 oranında artırdığı anlaşılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, İSTİHDAM değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Modelde kullanılan diğer kontrol değişkenleri olan VERGİ, TARIM SEKTÖRÜ ve ENFLASYON değişkenlerinin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın dördüncü modelinde yoksulluk indikatörü olarak kullanılan GİNİ İndeksi 0 ile 100 arasında değerler vererek gelir adaletsizliğini ölçmektedir. Yapılan analiz sonucunda, GİNİ değişkeninde meydana gelecek %1'lik bir artışın kayıt dışı ekonomiyi FS için %0,77 oranında CE ve OÖ için ise %0,61 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, İSTİHDAM değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Modelde kullanılan diğer kontrol değişkenleri olan VERGİ, TARIM SEKTÖRÜ ve ENFLASYON değişkenlerinin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın beşinci modelinde yoksulluk indikatörü olarak kullanılan HEADCOUNT İndeksi, yoksul kişi sayısından oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda, HEADCOUNT değişkeninde meydana gelecek %1'lik bir artışın kayıt dışı ekonomiyi her iki veri için de %0,06 oranında artırdığı anlaşılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, İSTİHDAM değişkeninin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Modelde kullanılan diğer kontrol değişkenleri olan VERGİ, TARIM SEKTÖRÜ ve ENFLASYON değişkenlerinin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın altıncı modelinde ise yoksulluk indikatörü olarak MLD İndeksi kullanılmıştır. MLD İndeksi bireysel gelir dağılımındaki eşitsizliği ifade etmektedir. Yapılan analiz sonucunda, MLD değişkeninde meydana gelecek %1'lik bir artışın kayıt dışı ekonomiyi FS için %0,30 oranında CE ve OÖ için ise %0,23 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, İSTİHDAM değişkeninin beklenildiği

gibi kayıt dışı ekonomiyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Modelde kullanılan diğer kontrol değişkenleri olan VERGİ, TARIM SEKTÖRÜ ve ENFLASYON değişkenlerinin beklenildiği gibi kayıt dışı ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Yapılan bu tez çalışmasının sonucunda elde edilen bulgulara göre yoksulluğun, kayıt dışı ekonomi üzerinde istatistiksel olarak önemli derecede belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Yoksulluk olgusunun var olduğu bir ülkede bireyler geçimlerini sağlayabilmek adına kayıtlı sektörde bulamadıkları iş imkanlarını kayıt dışı sektörde aramaktadır. Kayıt dışı istihdam kısa dönemde üretim seviyesini yükseltme, maliyetleri ve işsizliği azaltma gibi ekonomi üzerinde olumlu etkilere sahip olsa da uzun vadede ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ucuz işgücünü kısa dönemde ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmek için avantaj olarak kullanmaktadır fakat uzun dönemde ekonomik ve sosyal yapısal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda vergi yükümlülüğünün fazlalığı, gelir kısıtlayıcı niteliği ile bireylerin ve daha çok yoksul bireylerin kayıt dışı ekonomik faaliyetlerini arttırmaktadır. Yapılan analiz bulgularından yola çıkarak vergi yükü arttığında kayıtlı olmayan sektörlerde de artışların yaşandığı görülmektedir. Ayrıca ülkelerde siyasi ve ekonomik belirsizlikle birlikte enflasyon oranlarını artırmakta ve bireylerin alım gücünü düşürmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi artırıcı niteliğe sahip olan diğer sektör ise, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe mevsimlik işçi olarak çalıştırılan kişiler olup, bu kişiler kayıtlı ekonomiye dâhil edilmemektedir. Özellikle Türkiye’de var olan gündelik ve dönemlik işçilerin elde ettikleri gelirler kayıt altına alınamamaktadır. Bu sektörün büyümesi ve giderek yaygınlaşması demek kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin de artacağı anlamına gelmektedir.

Yapılan bu analizde yoksulluk olgusunun kayıt dışı ekonomik faaliyetleri tetikleyici nitelikte olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Yoksulluk ancak uzun vadede çözülebilecek bir sorun olarak düşünülmesi ve yoksullukla mücadele konusunda etkin ve verimli politikalar üretilerek bu alanda hizmet sunan kuruluşların kurumsal kapasitelerinin artırılması gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomi seviyesini dışürmek isteyen ülkeler, vergi yüklerini yeniden düzenleme konusunda büyük çaba sarf etmeli ve bu duruma yönelik politikalar oluşturmalıdır. Aynı zamanda sağlıklı bir ekonomiye sahip olmak için uzun vadeli sosyal ve ekonomik planlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Osman (1999), *Kayıt Dışı Ekonomi* (İkinci Baskı), Türkmen Kitabevi: İstanbul.
- Acar, Fatih ve Aydın, Fazıl (2014), *Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıt Dışı Ekonomi* (Birinci Basım), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Yayın No:378, Ankara.
- Acar, Ayşenur (2014), “The Dynamics Of Multidimensional Poverty In Turkey”, *Betam Working Paper Series*, No:14.
- Açıkgöz, Bernur (2015) “Yoksulluk, Kalkınma ve Kamu Harcamaları İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, ss.37-49.
- Açıkgöz, Reşat ve Yusufoglu, Ömer Ş. (2012), “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu Ve Toplumsal Yansımaları” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss.76-117.
- Ak, Muammer (2016), “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:54, ss. 296-306.
- Akalın, Gülsüm ve Kesikoğlu, Ferdi (2007), “Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimle Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5, ss.71-87.
- Aktan, C. Can ve Vural, İstiklal Y. (2002), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, Ankara.
- Aktan, C. Can ve Vural, İstiklal Y. (2002), “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı Ve Yoksullu”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, Ankara.
- Aksan, Gamze (2012), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, ss.9-19.
- Aktürk, Ergün (2005), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi; Sebepleri ve Çözüm Önerileri”, *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:23, ss.285-300.
- Altay, Asuman (2005), “Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu Mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme”, *Sosyoekonomi*, ss.155-178.
- Altıparmak, Saliha (2008), “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk/Eşitsizlik ve Çocuklar”, *Çocuk Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, ss.81-86.

- Arpacıoğlu, Özge ve Yıldırım, Metin (2011), “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, *Niđe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, ss.60-76.
- Aslan, A. Esra ve Bilgili, A. Emre (2003), “Yoksulluk Algısı, İfadelendirilme Tarzı ve Tutumlar-Bir İçerik Analiz Örneği-”, Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan (Ed.); *Yoksulluk*, 1.Baskı, Deniz Feneri Yayınları: İstanbul, ss.324-341.
- Aslanoğlu, Suphi ve Yıldız, Seyfi (2007), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması”, *Sosyo Ekonomi*, Cilt:6, ss.128-146.
- Aydemir, Şinasi (1995), *Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomi* (Birinci Basım), Acar Matbaacılık, İstanbul.
- Ayvaz Kızılgöl, Özlem ve Demir, Çiğdem (2010), “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutuna İlişkin Ekonometrik Analizler”, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss.21-32.
- Bağırzade, Elşen R. (2015), “Kayıt Dışı Sektörünün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, S: 14, ss.39-52.
- Baldemir, Ercan, Gökalp, M. Faysal ve Avcı, Mehmet (2005), “ Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Model ile Tahminlenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, ss.231-243.
- Bakkal, Ufuk (2007), *Kayıt Dışı Ekonomi*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Becherair, Amrane ve Tahtane, Mourad (2017), “The Causality Between Corruption And Human Development In Mena Countries: A Panel Data Analysis”, *East-West Journal of Economics and Business*, Vol:XX, No:2.
- Bhattacharyya, Dilip (1999), “On The Economic Rationale of Estimating The Hidden Economy”, *The Economic Journal*, Vol:109, No:456, pp.348-359.
- Bourguignon, François ve Chakravarty, Satya R. (2003), “The Measurement of Multidimensional Poverty”, *Journal of Economic Inequality*, No:1, pp.25-49.
- Buz, Sema (2003), “Yoksulluk ve Göç”, Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan (Ed.); *Yoksulluk*, 1.Baskı, Deniz Feneri Yayınları: İstanbul, Cilt:2, ss.150–161.
- Can, Yücel (2017), “Yoksulluk, Yerel ve Küresel Eşitsizlikler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:63, ss.1111-1126.
- Candan, Mehmet (2007), “Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı Ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri”, T.C. Çalışma ve Sosyal

Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

Chani, Muhammad I., Pervaiz, Zahid, Jan, Sajjad A., Ali, Amjad ve Chaudhary, Amatul R. (2011), “Poverty, Inflation and Economic Growth: Empirical Evidence from Pakistan”, *World Applied Sciences Journal*, Vol:14, Issue:7, pp.1058-1063.

Cuma, Bozkurt (2014), “Kayıt Dışı Ekonominin Bir Değerlendirilmesi ve Türkiye”, *Gazi University Journal of Social Sciences*, Vol:13, Issue:1, pp.41-58.

Çetintaş, Hakan ve Vergil, Hasan (2003), “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, ss.15-30.

Çağlayan, Ebru ve Dayıoğlu, Tuğba (2011), “Comparing the Parametric and Semiparametric Logit Models: Household Poverty in Turkey”, *International Journal of Economics and Finance*, Vol:3, Issue:5, pp.197–207.

Çolak, Mustafa (2012), *Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözümüne Yönelik Politika Önerileri*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:423, Hermes Matbaacılık: Ankara.

Dalgıç, Başak, V. İyidoğan, Pelin ve Güven, Aytekin (2015), “Yoksulluk ve Yoksulluk Geçişlerinin Belirleyenleri: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, Cilt:23, Sayı:24, ss.51-70.

Dağdemir, Özcan (1998), “Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir Eşitsizliği Sorunu Ve Makroekonomik Göstergeler”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:9, Sayı:30, ss.41-52.

Dama, Nergis (2017), “Dünya Yoksullukla Mücadele Günü’nün 25. Yılında Türkiye’nin Yoksulluk Karnesi”, *Seta Perspektif*, Sayı:182, ss.1-7.

Demir, İ. Cemil ve Küçükilhan, Mustafa (2013), “Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, ss.31-48.

Demir, Ş. Sırma ve Jenkins, Stephen P. (2015), “Poverty Trends in Turkey”, *The Journal of Economic Inequality*, Cilt:13, Sayı:3, ss.401-424.

Derdiyok, Türkmen (2003), “Türkiye’nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, *Türkiye İktisat Dergisi*, Cilt:5, Sayı:14, ss.54-63.

Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No:2603)*, DPT: Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No:2599)*, DPT: Ankara.

- Dollar, D. ve Kraay, A. (2002), “Growth is Good for the Poor”, *Journal of Economic Growth*, S:7, ss.195-225.
- Durgun Kaygısız, Ayşe (2018), “Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliğinin Dinamikleri: Seçilmiş Avrupa ve Merkez Asya Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:15, ss.161-174.
- Dreher, A. ve Schneider, F. (2006), “Corruption and the Shadow Economy: An Empirical Analysis”, *Discussion Paper*, No. 1936.
- Elgin, Ceyhan (2012), “Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Değerlendirme ve Türkiye Örneği” *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, Sayı:39, ss.237-258.
- Elgin, C. ve Schieder F. (2016), “Shadow Economies in OECD Countries: DGE vs. MIMIC Approaches”, *Boğaziçi Journal Review of Social, Economic and Administrative Studies*, Cilt:30, Sayı:1, ss.51-75.
- Ergül, Şafak (2005), “Yoksulluk Sağlık İlişkisi Ve Hemşirelik Yaklaşımı”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, ss.95-104.
- Erkuş, Hakan ve Karagöz, Kadir (2009), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini”, *Maliye Dergisi*, Sayı:156, ss.133.
- Ersungur, Ş. Mustafa ve Topcuoğlu, Abdullah (2014), “Kalkınma Planlarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkisi Üzerine Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2, ss.299-317
- Feige, Edward (2016), “Reflections on The Meaning Measurement of Unobserved Economies; What Do We Really Know About The “Shadow Economy?””, *Journal of Tax Administration*, Vol:2, No:1, pp.1-50.
- Fleming, Matthew H., Roman, John ve Farrell, Graham (2000), “Shadow Economies; Promoting Prosperity or Undermining Stability?”, *Journal of International Affairs*, Vol:53, pp.387- 409.
- Gerşil, Gülşen (2015), “Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:22, Sayı:1, ss.159-181.
- Görxhani, Klarita (2004), “The Informal Sector in Developed and Less Developed Countries: A Literature Survey”, *Kluwer Academic Publishers, Public Choice*, Vol:120, pp.267-300.
- GİB (2009), “Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı(2008-2010)”, *Gelir İdaresi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı*, Yayın No:87, Ankara.
- Goel, Rajeev K., Saunoris, James W. ve Schneider, Friedrich (2017), “Drivers of the Underground Economy around the Millenium: A Long Term Look for the United States”, *Discussion Paper Series IZA DP*, No:10857.

- Gupta, Sanjeev, Davoodi, Hamid ve Alonso-Terme, Rosa (2002), “Does corruption affect income inequality and poverty?”, *Economics of Governance*, Vol:3, Issue:1, pp.23–45.
- Gündoğan, Naci (2008), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, *Asomedyia (Ankara Sanayi Odası Dergisi)*, ss.42-56,
- Gündoğan, Naci (2003), “Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü Ve Önemi”, Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan (Ed.); *Yoksulluk*, 1.Baskı, Deniz Feneri Yayınları: İstanbul, Cilt:1, ss.161-171.
- Güneş, Samet (2009), *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- İlgin, Yılmaz (2002), “Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, *Planlama Dergisi*, DPT 42. Yıl Özel Sayı, ss.145-155.
- İncedal, Sümer (2013), *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları Ve Müdahale Araçları*, T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara.
- İSMMMO (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası) (2006), *Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları*, İSMMMO Yayınları: İstanbul, Sayı:7.
- Kabaş, Tolga (2009), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kahya, Yavuz ve İrmak, Fatih (2014), “Kayıt Dışı Ekonomi ve Suç Örgütlenmeleri İlişkisinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18, ss.349-362
- Kanberoğlu, Zafer ve Kara, Oğuz (2013), “Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:31, ss. 35-48.
- Karadağ, M. Ali ve Saraçoğlu, Bedriye (2015), “Çok Boyutlu Yoksulluk Analizi: Türkiye – AB Karşılaştırması”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:48, Sayı:4, ss.129-159.
- Karanfil, F. ve A. Özkaya (2007), “Estimation of Real GDP and Unrecorded Economy in Turkey Based on Environmental Data”, *Energy Policy*, Cilt:35, Sayı:10, ss.4902-4908.
- Kaygalak, Sevilay (2001), “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği”, *Praksis*, Sayı:2, ss.124-172.

- Kılıç, Ramazan ve Özçelik, Özer (2006), “Küresel Bir Soru; Kayıt Dışı Ekonomi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimle Dergisi*, Sayı:16, ss.337-358.
- Kızılot, Şükrü ve Çomaklı, Ş. Ertan (2004), “Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Antalya.
- Koç, Neslihan (2016), “Mali, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomi”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, ss.85-103.
- Koyuncu, Murat ve Şenses, Fikret (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, *ERC Working Papers in Economics*, No:04/13.
- Koyuncu, Cüneyt ve Ünal, Hüseyin S. (2019), “The Importance of the Payment Methods on the Size of the Shadow Economy: Cross-Country Evidence”, *Social Sciences Research Journal*, Vol:8, Issue:1, pp.249-258.
- Koyuncu, Cüneyt ve Yılmaz, Rasim (2013), “Impact Of Private Forest Ownership On Deforestation And Poverty”, *Qual Quant*, No:47, pp.1657–1664.
- Kuehn, Zoe (2007), “Tax Rates, Governance, and Informal Economy in High-Income Countries”, *Universidad Carlos III Madrid Working Paper Economic Series*, No:51.
- Kunduracı, N. Fırat (2009), *Yoksullukla Mücadele-Beşeri Sermaye İlişkisi*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Macias, Jose B. (2008) “Modeling The Informal Economy in Mexico. A Structural Equation Approach”, *MPRA Paper*, No:8504.
- Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Memiş, Hasan (2014), “Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, ss.144-161.
- Odabaşı, Ferhat (2009), *Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü*, , T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Onat, Ümit (2003), “Yoksulluk ve Sosyal Hizmet”, Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan (Ed.); *Yoksulluk*, 1.Baskı, Deniz Feneri Yayınları: İstanbul, Cilt:1, ss.8-21.
- Oral, Gediz, Fazlılar, Tuğba ve Koç, Özgür E. (2015), “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Bir Öneri: Vergi Denetim Üst Kurulu”, *Süleyman Demirel*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:20, Sayı:2, ss.119-149.

Önder, İzzettin (2001), “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:23-24, ss.241-254.

Özcan, Abdulvahap (2018), “Denizli’de Mutlak Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi Ve Yoksullukla Mücadele”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:31, ss.1-14.

Özcan, Süleyman E.(2016), “Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk İndeksi, Türkiye İçin Bir Deneme”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:48, ss.294-313.

Özkul, Metin ve Kanyılmaz, Gizem (2012), “Yoksulluk ve Enformelleşme Bağlamında Ortaya Çıkan Bir Yaşam Tarzı: Seyyar Satıcılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, ss.27-61.

Özsoylu, Ahmet F. (1996), *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi* (Birinci Basım), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Öztürk, Mustafa ve Çetin, Işıl (2006), “Dünyada Ve Türkiye’de Yoksulluk Ve Kadınlar”, *Journal of Yasar University*, Cilt:3, Sayı:11, ss.2661-2698

Parasız, İlker ve Ekren, Nazım (2015), *Örnek Olaylarla Makro İktisat*, Ekin Yayınevi, Bursa.

Rakıcı, Cemil ve Aydoğdu, Cansu (2017), “2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Vergi Performansının Değerlendirilmesi”, *Sosyoekonomi*, Cilt:25, ss.221-239.

Saraç, Taha B. (2012), “Kayıt Dışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, Sayı:2, ss.81-104.

Sarısoy, İdris ve Koç, Selçuk (2012), “The Effect of Foreign Direct Investment on Poverty: Panel Regression Analysis for 40 Selected Underdeveloped and Developing Countries”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:21, Sayı:3, ss.225-240.

Sandalcı, Ulvi ve Sandalcı, İnci (2017), “Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir İnceleme”, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, ss.70-93.

Savaşan, Fatih (2014), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi”, *Gelir İdaresi Başkanlığı*. [Erişim: 05 Nisan 2017 (Gelir İdaresi Başkanlığı) <http://www.kayitlkekonomiyegecis.gov.tr>]

Savaşan, Fatih ve Altundemir, Mehmet, E. (2007), “Corruption and Hidden Economy: Letting the Fingerprints Tell the Story”, *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, Sayı:7, ss.114-130.

- Savaşan, Fatih, Yardımcıoğlu, Fatih ve Demir, İbrahim (2016), “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi: Zaman Serisi ve Panel Veri MIMIC Tahminleri”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, pp.161-200.
- Schneider, Friedrich ve Davidescu, Adriana A. (2017), “Nature of the Relationship between Minimum Wage and the Shadow Economy Size: An Empirical Analysis for the Case of Romania”, *Discussion Paper Series Iza Dp*, No. 11247, pp.1-34.
- Schneider, Friedrich ve Enste, H. Dominik (2000), “Shadow Economies; Size, Causes and Consequences”, *Journal of Economic Literature*, Vol:38, pp.77-114.
- Schneider, Friedrich (2004), “The Size of the Shadow Economies of 145 Countries All over the World: First Results over the Period 1999 to 2003”, *Discussion Paper Series Iza Dp*, No:1431, pp.3-58.
- Schneider, Friedrich (2005), “Shadow Economies Around The World: What Do We Really Know?”, *European Journal Of Political Economy*, Vol:21, pp.598-642.
- Schneider, F., Buehn, A. ve Montenegro, C. E. (2010), “Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007”, *Policy Research Working Paper*, No:5356.
- Schneider, Friedrich ve Hassan Mai (2016) “Size and Development of the Shadow Economies of 157 Countries Worldwide: Updated and New Measures from 1999 to 2013”, *IZA Discussion Paper*, No. 10281, pp.1-46.
- Sipahi, E. Banu (2006), “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11, ss.173-189.
- Şantaş, Fatih (2017), “Yoksulluk Olgusu Ve Türkiye’de Yoksulluk Ve Hane Refahının Dhs Wealth Index İle Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2, ss.23-42.
- Şengül, Selami (1997), *Bir Hurafe Kayıt Dışı Ekonomi (Vergi Sistemi ve Vergi İdaresinin İç Yüzü)*, İmaj Yayınevi: Ankara.
- Şengür, Mehmet ve Taban, Sami (2012), “Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, ss.59-89.
- Şenses, Fikret (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, Birinci Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Taş, H. Yunus ve Özcan, Selami (2012), “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, *International Conference on Eurasian Economies*, ss.423-430.

- Tanzi, Vito (2002), “The Shadow Economy, Its Causes and Its Consequences”, *Edited Lecture*, Brazilian Institute of Ethics.
- Teyyare, Erdoğan ve Kumbaşlı, Ensar (2016), “Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Gelişmesinde Maliye Bölümü Eğitiminin Rolü”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Sayı:4, ss.1-29.
- TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) (2002), *Büyüyen Kayıt Dışı*, TİSK Yayınları, Yayın No:225.
- Tosuner, Mehmet ve Demir, İ. Cemil (2009), “Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, ss.1-15.
- Tunç, Ahmet (2014), “Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler”, *Birey ve Toplum*, Cilt:4, Sayı:7, ss.231-257.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2008), “TÜİK Yoksulluk Çalışmaları”, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2015), “TÜİK Yoksulluk Çalışmaları”, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması”, Ankara.
- Türk, Tuğba ve Ünlü, Hidayet (2016), “Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:7, Sayı:14, ss.92-104.
- Us, Vuslat (2004), “Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi; Türkiye Örneği”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, Sayı:17, ss.1-50.
- Us, Vuslat (2006), “Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, ss.95-111.
- World Bank (2002), *Globalization, Growth, and Poverty*, World Bank: Washington, DC, No:23591.
- Yalçınkaya Koyuncu, Jülide ve Ünver, Mustafa (2016), “The Impact of Poverty on Corruption” *Journal of Economics Library*, Vol:3, Issue:4, pp.632-642.
- Yalçınkaya Koyuncu, Jülide ve Ünal, Hüseyin S. (2018), “Is There any Long-term Association Between Tax Evasion and Human Development? Evidence from OECD Countries”, *Social Sciences Research Journal*, Vol:7, Issue:3, pp.92-101.
- Yalçınkaya Koyuncu, Jülide ve Yılmaz, Rasim (2018), “The Contribution of ICT to Poverty Reduction: A Panel Data Evidence”, *Social Sciences Research Journal*, Vol:7, Issue:4, pp.63-75.

- Yanar, R. ve Şahbaz, A. (2013), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:8, Sayı:3, ss.55-74.
- Yılmaz, Gülay A. (2004) “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Antalya.
- Yurdakul, Funda(2008), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:63, Sayı:4, ss.206-221.
- Zacharias, Ajit, Masterson, Thomas ve Memiş, Emel (2014), “Time Deficits and Poverty: The Levy Institute Measure of Time and Consumption Poverty for Turkey”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt:25, Sayı:91, ss.1-28.

ÖZ GEÇMİŞ

1991 Burhaniye doğumludur. İlköğretimini Burhaniye Hacı Mustafa Müdüroğlu, ortaöğretimini Burhaniye Lisesi'nde tamamlamıştır. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden 2014 yılında mezun olmuş, 2015 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Evlidir.